

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ANKARA'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞÇE BAŞGELEN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. MESUT DÜNDAR

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ANKARA'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞÇE BAŞGELEN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. MESUT DÜNDAR

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Tuğçe BAŞGELEN tarafından Doç. Dr. Mesut DÜNDAR yönetiminde hazırlanan ve **23/01/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Ankara’da Geç Dönem Osmanlı Camileri**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Sanat Tarihi Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Mesut DÜNDAR
(Danışman)

Doç. Dr. Yusuf ACIOĞLU

Doç. Dr. Muharrem ÇEKEN

.....

.....

.....

Tez No : 10515129

Tez Savunma Tarihi : 23/01/2023

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Tuğçe BAŞGELEN

.././20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalışma boyunca ilgisini esirgemeyen, gerekli tenkit ve yol gÖsterimleri ile çalışmanın olumlu yÖnde ilerlemesine yardımcı olan ve aynı zamanda tezin danıŐmanlıđını da ÜstlenmiŐ olan hocam Doç. Dr. Mesut DÜNDAR'a sonsuz sayđı ve teŐekkürlerimi sunarım. ÇalıŐmalarım sırasında bana yardımcı olan ve kolaylık sağlayan Altındağ Müftüluğu'ne, Vakıflar Genel Müdürlüğu Sanat Eserleri ve Yapı İŞleri Daire Başkanlığı'na teŐekkürü bir borç bilirim. Maddi ve manevi tüm destek ve katkılarını benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Ayrıca tezin baŐından sonuna kadar her aŐamasında bana yardımcı olan ve destek sağlayan Gülin İPLİKÇİOĞLU'na teşekkür ederim.

Tuğçe BAŞGELEN
anakkale, Ocak 2023

ÖZET

ANKARA'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİ

Tuğçe BAŞGELEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

22/12/2022, 298

Geç döneme tarihlenen cami ve mescitlerin sayıları tıpkı erken dönem örnekleri gibi çöktür. Kimi yapılar erken devirde inşa edilseler de geçirmiş oldukları onarımlar sonucunda bugünkü durumları ile geç devire tarihlenirler. Bu dönem camii ve mescitleri de erken devir Ankara yapıları gibi bir üslup birliği içerisinde olup “Ankara ekolü” özelliği gösterirler.

Çalışma kapsamında 22 adet cami ve mescit, mimari ve süsleme özellikleri ile kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Konumuza dahil olan 22 adet cami ve mescidin geçirmiş oldukları onarım öncesi ve mevcut durumları mukayese edilmiş, tarihi belli olmayan yapıları tarihlendirme yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara Camileri, Ankara, Osmanlı Dönemi, Mescit, Ankara Mescitleri

ABSTRACT

LATE OTTOMAN MOSQUES İN ANKARA

Tuğçe BAŞGELEN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Art History

Advisor: Assoc. Prof. Mesut DÜNDAR

22/12/2022, 298

The number of mosques and masjids dating to the late Ottoman period is numerous, just like the early period examples. Although some structures were built in the early Ottoman period, they are dated to the late period with their current condition as a result of the repairs they have undergone. The late period mosques and masjids are in a stylistic unity like early Ankara structures and also show the characteristics of Ankara style.

Within the scope of the study, 22 mosques and masjids were examined in terms of their architectural and ornamental features. The pre repair and current conditions of 22 mosques and masjids, included in our subject, were compared. The dating of the buildings whose dates are not known has been made.

Keywords: Ankara Mosques, Ankara, Ottoman Period, Masjids, Ankara Masjids

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
RESİMLER DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xxiii
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Konunun Niteliği, Amacı ve Sınırları	1
1.2. Metodolojik Düzen	1
1.3. İlgili Kaynak ve Yayınlar	3
İKİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA	5
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ANKARA'DAKİ ERKEN VE KLASİK OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİNE KISA BİR BAKIŞ	10
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ANKARA'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİ (KATALOG)	27
4.1. Ağaç Ayak Camii.....	27
4.2. Çiçeklioğlu Camii.....	43

4.3. Kağnıcıoğlu Camii.....	51
4.4. Leblebicioğlu Camii.....	61
4.5. Zeynel Abidin Mescidi.....	74
4.6. Hacı İlyas Camii.....	83
4.7. Hacı Musa Camii.....	92
4.8. Hacı Bayram Camii.....	112
4.9. İbadullah Camii.....	148
4.10. Zincirli Camii.....	164
4.11. Eskicioğlu Camii.....	187
4.12. Devduran (Devdiran) Mescidi.....	194
4.13. Celal Kattani Mescidi.....	200
4.14. Saraçlar Camii.....	205
4.15. Telli Hacı Halil Mescidi.....	210
4.16. Yeşil Ahi Camii.....	219
4.17. Sarıkadı (Mimarzade) Camii.....	232
4.18. Misafir Fakih Mescidi.....	247
4.19. Mehmet Çelebi Camii.....	254
4.20. Taceddin Camii.....	261
4.21. Tabakhane Camii.....	269
4.22. Kayabaşı Camii.....	275

BEŞİNCİ BÖLÜM

279

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

5.1. Mimari.....	279
5.2. Süsleme.....	285

ALTINCI BÖLÜM

289

SONUÇ

KAYNAKÇA	293
EKLER	I
EK 1. RESİM LİSTESİ	I

EK 2. ŞEKİL LİSTESİ	VI
ÖZGEÇMİŐ	VIII

KISALTMALAR

Bkz	Bakınız
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vekam	Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Kat	Katalog
No	Numara
H	Hicri

RESİMLER DİZİNİ

Resim No	Resim Adı
Resim 1	Karacabey Camii
Resim 2	Abdülkadir İsfahani Mescidi
Resim 3	Karacabey Minaresi Sırlı Tuğla Kullanımı
Resim 4	Geneği Mescidi
Resim 5	Geneği Mescidi Tavanı ve Sütun Başlığı
Resim 6	Ahi Yakup Camii Mihrabı
Resim 7	Molla Büyük Mescidi Mihrabı
Resim 8	Molla Büyük Mescidi Mihrabı, Bordür ve Köşelikten Detay
Resim 9	Ahi Elvan Camii Minberi
Resim 10	Ahi Elvan Camii Minberi Yan Aynalık ve Merdiven Korkuluğu
Resim 11	Ahi Elvan Camii Minberi Usta Kitabesi
Resim 12	Geneği Mescidi Kalem İşi Bezemeleri
Resim 13	Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi Tavanı
Resim 14	Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Tavanı
Resim 15	Hallaç Mahmut Mescidi
Resim 16	Cenabi Ahmet Paşa Camii
Resim 17	Kurşunlu Camii
Resim 18	Kurşunlu Camii Mihrabı
Resim 19	Cenabi Ahmet Paşa Camii Mihrabı
Resim 20	Ağaç Ayak Camii, Genel Görünüş
Resim 21	Ağaç Ayak Camii, Genel Görünüş (2)
Resim 22	Ağaç Ayak Camii Minaresi
Resim 23	Ağaç Ayak Camii, Minaresiz Görünümü

- Resim 24** Ağaç Ayak Camii Harimi
- Resim 25** Ağaç Ayak Camii, Harimde Bulunan Tavan Göbeği
- Resim 26** Ağaç Ayak Camii Mihrabı
- Resim 27** Ağaç Ayak Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 28** Ağaç Ayak Camii Minberi
- Resim 29** Ağaç Ayak Camii Minberi, Yan Aynalık ve Korkuluk
- Resim 30** Ağaç Ayak Camii, Dolabı Pervaz Süslemeleri
- Resim 31** Ağaç Ayak Camii Kuzey Pencereden Süsleme Detayı
- Resim 32** Ağaç Ayak Camii Doğu Duvarı Penceresinden Süsleme Detayı
- Resim 33** Ağaç Ayak Camii Kadınlar Mahfili Tavan Göbeği
- Resim 34** Ağaç Ayak Camii Kadınlar Mahfili Balkon
- Resim 35** Ağaç Ayak Camii Kadınlar Mahfili Balkon Bezemeleri
- Resim 36** Ağaç Ayak Camii Mahfili Taşıyan Direklerden Süsleme Detayı
- Resim 37** Ağaç Ayak Camii, Müezzin Mahfilindeki Tavan Göbeği
- Resim 38** Çiçeklioğlu Camii Genel Görünüş
- Resim 39** Çiçeklioğlu Camii Genel Görünüş (2)
- Resim 40** Çiçeklioğlu Camii Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe
- Resim 41** Çiçeklioğlu Camii Kadınlar Mahfilinden Harime Bakış
- Resim 42** Çiçeklioğlu Camii Mihrabı
- Resim 43** Çiçeklioğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 44** Çiçeklioğlu Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 45** Çiçeklioğlu Camii, Mahfil Balkonun Altında Bulunan Süsleme
- Resim 46** Kağnıcıoğlu Camii Genel Görünüş
- Resim 47** Kağnıcıoğlu Camii Harimi
- Resim 48** Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı
- Resim 49** Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay

- Resim 50** Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı Detay
- Resim 51** Kağnıcıoğlu Camii Doğu Pencere Pervazlarındaki Süsleme
- Resim 52** Kağnıcıoğlu Camii Doğu Duvarı Pencere Süsleme Detayı
- Resim 53** Kağnıcıoğlu Camii Pencere Süslemesi
- Resim 54** Kağnıcıoğlu Camii Dolabı ve Süslemeleri
- Resim 55** Kağnıcıoğlu Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 56** Lelebicioğlu Camii Genel Görünüş
- Resim 57** Lelebicioğlu Camii, Son Cemaat Yeri Sütunları
- Resim 58** Lelebicioğlu Camii Genel Görünüş (2)
- Resim 59** Lelebicioğlu Camii, Batı Cephe Kesme Taş ve Tuğla rg
- Resim 60** Lelebicioğlu Camii, Kuzey Cephe
- Resim 61** Lelebicioğlu Camii Harimi
- Resim 62** Lelebicioğlu Camii, Harim Tavanı Pervazlarındaki Süslemeler
- Resim 63** Lelebicioğlu Camii Harimi Tavan Göbeği
- Resim 64** Lelebicioğlu Camii Harimi, Tavan Göbeği Süslemeleri
- Resim 65** Lelebicioğlu Camii Mihrabı
- Resim 66** Lelebicioğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 67** Lelebicioğlu Camii Mihrabı (2)
- Resim 68** Lelebicioğlu Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 69** Lelebicioğlu Camii Mahfil Balkonun Alt Kısmı
- Resim 70** Lelebicioğlu Camii Mahfil Balkonundan Süsleme Detayı
- Resim 71** Zeynel Abidin Mescidi ve Bitişiğindeki Türbe
- Resim 72** Zeynel Abidin Mescidi, Onarım ncesi Pencere Kuruluşu
- Resim 73** Zeynel Abidin Mescidi, Yıkılan Kuzey Duvarı
- Resim 74** Zeynel Abidin Mescidi, Kuzey Cephe
- Resim 75** Zeynel Abidin Mescidi Harimi

- Resim 76** Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı
- Resim 77** Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 78** Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Alınlık
- Resim 79** Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Köşelik
- Resim 80** Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı Onarım Öncesi
- Resim 81** Hacı İlyas Camii, Genel Görünüş
- Resim 82** Hacı İlyas Camii, Genel Görünüş (2)
- Resim 83** Hacı İlyas Camii Harimi
- Resim 84** Hacı İlyas Camii Harimi, Pervaz Süslemelerinden Detay
- Resim 85** Hacı İlyas Camii Harimi Tavan Göbeği
- Resim 86** Hacı İlyas Camii Mihrabı
- Resim 87** Hacı İlyas Camii Mihrabı, Detay
- Resim 88** Hacı İlyas Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 89** Hacı Musa Camii Genel Görünüş
- Resim 90** Hacı Musa Camii, Kuzey Cephe
- Resim 91** Hacı Musa Camii, Kapı Kanadı
- Resim 92** Hacı Musa Camii Kapı Kanadı, Detay
- Resim 93** Hacı Musa Camii, Harime Giriş Kapısı
- Resim 94** Hacı Musa Camii İnşa Kitabesi
- Resim 95** Hacı Musa Camii Onarım Kitabesi
- Resim 96** Hacı Musa Camii Harimi
- Resim 97** Hacı Musa Camii Harim Tavanı ve Pervaz Süslemeleri
- Resim 98** Hacı Musa Camii Harimi, Tavan Göbeği
- Resim 99** Hacı Musa Camii Mihrabı
- Resim 100** Hacı Musa Camii Mihrabı, Detay
- Resim 101** Hacı Musa Camii Mihrabı, Bordür ve Köşeliklerden Detay

- Resim 102** Hacı Musa Camii Minberi
- Resim 103** Hacı Musa Camii Minberi Korkuluk ve Yan Aynalıktan Detay
- Resim 104** Hacı Musa Camii Pencere Süslemeleri
- Resim 105** Hacı Musa Camii Pencere Süslemeleri (2)
- Resim 106** Hacı Musa Camii Pencere Süslemeleri (3)
- Resim 107** Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 108** Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili Pervaz Süslemeleri
- Resim 109** Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili Pervaz Süslemeleri (2)
- Resim 110** Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili Kemer Süslemeleri
- Resim 111** Hacı Musa Camii Pervaz ve Kemerlerdeki Kalem İşleri
- Resim 112** Hacı Musa Camii Mahfil Balkonunun Alt Yüzü
- Resim 113** Hacı Musa Camii Müezzin Mahfili Tavanı Kalem İşleri
- Resim 114** Hacı Musa Camii Müezzin Mahfili Tavan Süslemeleri
- Resim 115** Hacı Musa Camii, Onarım Öncesi
- Resim 116** Hacı Bayram Camii Genel Görünüş
- Resim 117** Hacı Bayram Camii Doğu Cephe
- Resim 118** Hacı Bayram Camii Batı Cephe
- Resim 119** Hacı Bayram Camii Batı Cephinin Güney Yüzü
- Resim 120** Hacı Bayram Camii Eklenti Bölümü
- Resim 121** Hacı Bayram Camii Güney Cephe ve Ogüst Mabedi
- Resim 122** Hacı Bayram Camii Minaresi
- Resim 123** Hacı Bayram Camii Harimi
- Resim 124** Hacı Bayram Camii Harim Tavanını Kuşatan Pervazlar

- Resim 125** Hacı Bayram Camii Harim Tavanı ve Tavan Göbeği
- Resim 126** Hacı Bayram Camii Tavan Göbeği Detay
- Resim 127** Hacı Bayram Camii Mihrabı
- Resim 128** Hacı Bayram Camii Mihrabı Bordürlerden Detay
- Resim 129** Hacı Bayram Camii Mihrabı Köşeliklerden Detay
- Resim 130** Hacı Bayram Camii Mihrabı Detay
- Resim 131** Hacı Bayram Camii Mihrabı Alınlıktan Detay
- Resim 132** Hacı Bayram Camii Minberi
- Resim 133** Hacı Bayram Camii Minberi Yan Aynalıktan Detay
- Resim 134** Hacı Bayram Camii Minberi Merdiven Korkulukları
- Resim 135** Hacı Bayram Camii Minberi Köşk Korkuluğu ve Köşk Altı
- Resim 136** Hacı Bayram Camii Doğu Kapı
- Resim 137** Hacı Bayram Camii Doğu Kapı Süsleme Detayı
- Resim 138** Hacı Bayram Camii Kible Duvarında Yer Alan Dolap
- Resim 139** Hacı Bayram Camii Dolap Pervazındaki Kalem İşleri
- Resim 140** Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 141** Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili Pervaz Süslemeleri
- Resim 142** Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili Tavan Göbeği
- Resim 143** Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili Tavan Göbeği (2)
- Resim 144** Hacı Bayram Camii Kemer Köşeliklerinden Süsleme
- Resim 145** Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili Balkon Alt Yüzü
- Resim 146** Hacı Bayram Camii Müezzin Mahfili Duvarı
- Resim 147** Hacı Bayram Camii Mahfil Çinileri
- Resim 148** Hacı Bayram Camii Müezzin Mahfili Tavanı

- Resim 149** Hacı Bayram Camii Müezzin Mahfil Kemer Süslemeleri
- Resim 150** Hacı Bayram Camii Mahfil Direklerindeki Kalem İşleri
- Resim 151** Hacı Bayram Camii Çilehane Mekanı
- Resim 152** Hollanda Rijksmuseum, Ankara Manzarası Tablosu
- Resim 153** Ankara Manzarası Tablosu, Hacı Bayram Detayı
- Resim 154** Hacı Bayram Camii Gravürü
- Resim 155** Hacı Bayram Camii 1940'lı ve 1950'li yıllar
- Resim 156** Hacı Bayram Camii Kuzeydoğudan Görünüş, 1940 Yılı Öncesi
- Resim 157** Hacı Bayram Camii ve Haziresi
- Resim 158** Hacı Bayram Camii Harimi, Güneybatı Bölümü
- Resim 159** Hacı Bayram Camii 1940 Yılı Öncesi İç Mekan
- Resim 160** Hacı Bayram Camii 2011 Yılı Onarımı Öncesi
- Resim 161** İbadullah Camii Kuzey Cephe
- Resim 162** İbadullah Camii Kuzey Cephe
- Resim 163** İbadullah Camii, Devşirme Mezar Taşı
- Resim 164** İbadullah Camii Minaresi
- Resim 165** İbadullah Camii Giriş Kapısı
- Resim 166** İbadullah Camii Harimi
- Resim 167** İbadullah Camii Tavan Göbeği
- Resim 168** İbadullah Camii Mihrap ve Minberi
- Resim 169** İbadullah Camii Mihrabı, Alınlık ve Bordürler
- Resim 170** İbadullah Camii Mihrabı, Kavsara ve Köşeliklerden Detay
- Resim 171** İbadullah Camii Minberi
- Resim 172** İbadullah Camii Mihrap ve Minberi (Onarım Öncesi)

- Resim 173** İbadullah Camii Kalem İşi İle Bezeli Pencere ve Dolabı
- Resim 174** İbadullah Camii Pencere Süsleme Detayı
- Resim 175** İbadullah Camii Dolabı Süsleme Detayı
- Resim 176** İbadullah Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 177** İbadullah Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği
- Resim 178** Zincirli Camii Genel Görünüş (Onarım Öncesi)
- Resim 179** Zincirli Camii Doğu ve Kuzey Cephe.
- Resim 180** Zincirli Camii Son Cemaat Yeri, Pervaz ve Tavan Göbeği
- Resim 181** Zincirli Camii Son Cemaat Yeri, Tavan Göbeği
- Resim 182** Zincirli Camii Genel Görünüş
- Resim 183** Zincirli Camii Giriş Kapısı, Onarım Öncesi
- Resim 184** Zincirli Camii, Giriş Kapısı
- Resim 185** Zincirli Camii Harimi
- Resim 186** Zincirli Camii Harim Tavanını Kuşatan Pervazlar
- Resim 187** Zincirli Camii Harim Tavan Göbeği
- Resim 188** Zincirli Camii Harim Tavan Göbeği, Detay
- Resim 189** Zincirli Camii Mihrabı
- Resim 190** Zincirli Camii Minberi
- Resim 191** Zincirli Camii Minberi, Sağ Yan Aynalık
- Resim 192** Zincirli Camii Minberi, Sol Yan Aynalık
- Resim 193** Zincirli Camii Minber Korkuluğu, Süsleme Detayı
- Resim 194** Zincirli Camii Minberi, Aynalık Ve Taç Bölümü
- Resim 195** Zincirli Camii Pencere Süslemeleri
- Resim 196** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili

- Resim 197** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavanı Kuşatan Pervazlar
- Resim 198** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği
- Resim 199** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeğinden Detay
- Resim 200** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Pencere Pervazı Süsleme
- Resim 201** Zincirli Camii Mahfil Balkonunun Alt Yüzü
- Resim 202** Zincirli Camii Mahfil Balkon
- Resim 203** Zincirli Camii 1937 Onarımı
- Resim 204** Zincirli Camii 1937 Onarımı (2)
- Resim 205** Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Onarım Öncesi
- Resim 206** Zincirli Camii Mihrabı, Onarım Öncesi
- Resim 207** Eskicioğlu Camii Genel Görünüş
- Resim 208** Eskicioğlu Camii Harimi
- Resim 209** Eskicioğlu Camii Mihrabı
- Resim 210** Eskicioğlu Camii Mihrabı, Bördürlerden Detay
- Resim 211** Eskicioğlu Camii Mihrabındaki Pencere
- Resim 212** Eskicioğlu Camii Mihrabı, Nişin Alt Kısmı
- Resim 213** Devduran Mescidi, Genel Görünüş
- Resim 214** Devduran Mescidi Harimi
- Resim 215** Devduran Mescidi Mihrabı
- Resim 216** Devduran Mescidi Mihrabı, Alınlık Detay
- Resim 217** Devduran Mescidi Mihrabı, Bordür ve Köşelikten Detay
- Resim 218** Devduran Mescidi Kadınlar Mahfili
- Resim 219** Celal Kattani Mescidi (Günümüz)
- Resim 220** Celal Kattani Mescidi Eski Mihrabı

- Resim 221** Celal Kattani Mescidi Yeni Mihrabı
- Resim 222** Saraçlar Camii (Günümüz)
- Resim 223** Saraçlar Camii, Eski Mihrabı
- Resim 224** Saraçlar Camii, Yeni Mihrabı
- Resim 225** Telli Hacı Halil Mescidi, Devşirme Malzeme Kullanımı
- Resim 226** Telli Hacı Halil Mescidi, Batı Cephe ve Son Cemaat Yeri
- Resim 227** Telli Hacı Halil Mescidi, Batı Cephe
- Resim 228** Telli Hacı Halil Mescidi, Genel Görünüş
- Resim 229** Telli Hacı Halil Mescidi Harimi
- Resim 230** Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı
- Resim 231** Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı, Bordürden Detay
- Resim 232** Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı, Tepelik
- Resim 233** Telli Hacı Halil Mescidi Kadınlar Mahfili
- Resim 234** Telli Hacı Halil Mescidi, Kitabe
- Resim 235** Telli Hacı Halil Mescidi Eski Mihrabı
- Resim 236** Yeşil Ahi Camii Genel Görünüş, Onarım Öncesi
- Resim 237** Yeşil Ahi Camii, Kuzey Cephe
- Resim 238** Yeşil Ahi Camii Genel Görünüş
- Resim 239** Yeşil Ahi Camii, Harime Giriş Kapısı
- Resim 240** Yeşil Ahi Camii Giriş Kapısı, Süsleme Detayı
- Resim 241** Yeşil Ahi Camii Harimi
- Resim 242** Yeşil Ahi Camii Tavan Göbeği
- Resim 243** Yeşil Ahi Camii Mihrabı
- Resim 244** Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Kenar Bordürleri.

- Resim 245** Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Alınlık
- Resim 246** Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Köşelik
- Resim 247** Yeşil Ahi Camii, Pencere Süslemeleri
- Resim 248** Yeşil Ahi Camii, Pencere Süslemeleri (2)
- Resim 249** Yeşil Ahi Camii Mahfili
- Resim 250** Yeşil Ahi Camii Müezzin Mahfili Tavanı
- Resim 251** Yeşil Ahi Camii Müezzin Mahfili Tavanı, Süsleme Detayı
- Resim 252** Yeşil Ahi Camii Kemer Köşelikleri
- Resim 253** Sarıkadı Camii, Giriş (Kuzey) Cephesi
- Resim 254** Sarıkadı Camii Doğu Cephe
- Resim 255** Sarıkadı Camii Harimi
- Resim 256** Sarıkadı Camii Mihrabı
- Resim 257** Sarıkadı Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 258** Sarıkadı Camii Mihrabı Detay
- Resim 259** Sarıkadı Camii Mihrabı Detay
- Resim 260** Sarıkadı Camii Minberi
- Resim 261** Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıktan Detay
- Resim 262** Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıktan Süsleme Detayı
- Resim 263** Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıkta Yer Alan Usta İmzası
- Resim 264** Sarıkadı Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 265** Sarıkadı Camii Mahfil Balkonu
- Resim 266** Sarıkadı Camii, Mahfil Balkonu, Göbek ve Süslemeleri
- Resim 267** Sarıkadı Camii Kadınlar Mahfili, Kemer Köşelikleri Süsleme
- Resim 268** Sarıkadı Camii, Mahfil Süslemeleri ve Talik Yazı

- Resim 269** Sarıkadı Camii, Alçı Şebekeli Pencere
- Resim 270** Misafir Fakih Mescidi Genel Görünüş
- Resim 271** Misafir Fakih Mescidi Minaresi
- Resim 272** Misafir Fakih Mescidi, Alçı Pano
- Resim 273** Misafir Fakih Mescidi Harimi
- Resim 274** Misafir Fakih Mescidi Mihrabı
- Resim 275** Misafir Fakih Mescidi Mihrabı, Detay
- Resim 276** Misafir Fakih Mescidi Kadınlar Mahfili
- Resim 277** Mehmet Çelebi Camii, Genel Görünüş (Onarım Öncesi)
- Resim 278** Mehmet Çelebi Camii, Genel Görünüş
- Resim 279** Mehmet Çelebi Camii, Kadınlar Mahfilinden Harime Bakış
- Resim 280** Mehmet Çelebi Camii Mihrabı
- Resim 281** Mehmet Çelebi Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay
- Resim 282** Mehmet Çelebi Camii Mihrabı, Köşelik ve Kavsara
- Resim 283** Mehmet Çelebi Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 284** Taceddin Camii Kuzey Cephe
- Resim 285** Taceddin Camii Minaresi
- Resim 286** Taceddin Camii Harimi
- Resim 287** Taceddin Camii Tavan Göbeği
- Resim 288** Taceddin Camii Mihrabı
- Resim 289** Taceddin Camii Kadınlar Mahfili
- Resim 290** Taceddin Camii 20. yüzyılın başları
- Resim 291** Taceddin Camii Onarım Kitabesi
- Resim 292** Tabakhane Camii, Genel Görünüş

Resim 293 Tabakhane Cami, 1933 yılı

Resim 294 Tabakhane Cami Harimi

Resim 295 Tabakhane Cami Harimi, Tavan Göbeği

Resim 296 Tabakhane Cami, Kadınlar Mahfili

Resim 297 Tabakhane Cami Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği

Resim 298 Kayabaşı Camii, Batı Cephe

Resim 299 Kayabaşı Camii Harimi

Resim 300 Kayabaşı Camii Kadınlar Mahfili

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı
Şekil 1	Ağaç Ayak Camii Planı
Şekil 2	Çiçeklioğlu Camii Planı
Şekil 3	Kağnıcioğlu Camii Planı
Şekil 4	Lelebicioğlu Camii Planı
Şekil 5	Zeynel Abidin Mescidi Planı
Şekil 6	Hacı İlyas Camii Planı
Şekil 7	Hacı Musa Camii Planı
Şekil 8	Hacı Bayram Camii Planı
Şekil 9	İbadullah Camii Planı
Şekil 10	Zincirli Camii Planı
Şekil 11	Eskicioğlu Camii Planı
Şekil 12	Devduran Mescidi Planı
Şekil 13	Celal Kattani Mescidi Planı
Şekil 14	Saraçlar Camii Planı
Şekil 15	Telli Hacı Halil Mescidi Planı
Şekil 16	Yeşil Ahi Camii Planı
Şekil 17	Sarıkadı Camii Planı
Şekil 18	Misafir Fakih Mescidi Planı
Şekil 19	Mehmet Çelebi Camii Planı
Şekil 20	Taceddin Camii Planı
Şekil 21	Tabakhane Camii Planı
Şekil 22	Kayabaşı Camii Planı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Niteliği, Amacı ve Sınırları

Yüzyıllar boyunca dini mimaride sade ve mütevazi yapıların inşa edilmesi ile kendine has bir üslup ortaya koyan şehrin, daha çok dikkat çekici, ön plana çıkan eserleri üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Konumuzu kapsayan camii ve mescitler de bu araştırma konularına dahil olmuştur. Kimi zaman inşa edildiği dönemi kapsayan yapılarla birlikte ele alınmış, kimi zaman da yalnızca tek bir mimari unsur ile araştırmalara tabii tutulmuştur.

Dikkat çekici ve görkemli yapılar kadar değerli bulunmayan, mimari ve süsleme özellikleri ile ön plana çıkan yapılar kadar estetik düzeye sahip olmayan cami ve mescitler çalışmalarda çok dikkate alınmamıştır.

Önceki araştırmalarda konumuzu kapsayan yapıların, zamanla geçirmiş oldukları onarım sonucu veya bu onarımlar sırasında ortaya çıkarılan yeni süsleme unsurları ile araştırıldıkları ilk anlardan bu yana değişime uğradıkları gözlemlenmiştir. Bu gözlemler doğrultusunda çalışmamızda; kendine has üslubu ve mahalli özellikler gösteren 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen cami ve mescitlerin ayrıntılı bir tanım ve değerlendirmelerini yaparak, Anadolu Türk mimarisindeki yeri ve önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Hacı Bayram ve Hacı Musa camileri gibi erken devirde inşa edilen ancak geçirmiş oldukları onarımlar sonucu asli özelliklerini yitirip geç devir özellikleri göstermeleri sebebi ile tez konumuza dahil edilmiştir. Bazı cami ve mescitlerin zaman içerisinde yıkılmış olmaları, kitabelerinin bulunmaması veya zamanla asli özelliklerini kaybetmeleri sebebi ile bir dönem belirlemesi yapılamadığı için bu yapılar kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak, geçirmiş oldukları yangın sebebiyle tamamen yıkılan ve daha sonra yeniden inşa edilen iki mescit, konumuza dahil olan diğer cami ve mescitlerin tarihlendirilmesinde önemli etkiye sahip mihrapları sebebi ile çalışmamıza dahil edilmiştir.

1.2. Metodolojik Düzen

Çalışma kapsamında ilk olarak kaynak araştırmaları yapılmış, konuyla ilgili mevcut bilgiler toplanmıştır. İkinci olarak yapılarla ilgili arşivler taranarak fotoğraf ve çizim gibi belgeler derlenmiştir. Daha sonra ise elde edilen bilgiler ve belgeler doğrultusunda her yapı

yerinde tek tek incelenmiştir. Bu aşamada yapıların fotoğraf çekimleri yapılarak mevcut halleri belgelenmiştir. Bütün bu çalışmalarda derlediğimiz bilgilerin ışığında araştırma metnimiz oluşturulmuştur.

“Ankara’da Geç Dönem Osmanlı Camileri” adı altındaki çalışmamız altı ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümü “Giriş” oluşturmaktadır. Bu bölümde konunun niteliği, amacı ve sınırları, metodolojik düzen, ilgili kaynak ve yayınlara değinilmiştir.

İkinci bölümde; şehirde mimari yapılaşmanın yorumlanabilmesine yardımcı olmak amacıyla, Osmanlının kuruluşundan yıkılışına kadarki hakimiyeti boyunca Ankara’nın gelişimi, siyasi ve sosyo ekonomik yapısını anlayabilmek adına “Osmanlı Döneminde Ankara” adı altındaki başlığa yer verilmiştir.

Tez konumuzu içeren geç dönem yapılarının şehirdeki ve Anadolu Türk mimarisindeki yerini anlayabilmek ve aktarabilmek adına, önceki örneklerin incelenmesi yolunda Ankara’nın 14. 15. ve 16. yüzyıllara tarihlenen cami ve mescitlerinin mimari ve süsleme özellikleri bakımından kısa bir değerlendirilmesinin yapıldığı “Ankara’daki Erken ve Klasik Osmanlı Dönemi Camilerine Kısa Bir Bakış” başlığı, çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmamızın dördüncü ve asıl başlığı “Katalog” bölümüdür. Bu bölümde mevcut halleri ile geç döneme tarihlenen cami ve mescitler, mimari ve süsleme özellikleri ile detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmamızdaki yapılar tarihlendikleri yüzyıllara göre sıralanmıştır. Her katalog bölümünün sonuna ayrıntıları ile tanıtmaya çalıştığımız yapıların bugünkü durumlarını belgeleyen tarafımızdan çekilen fotoğraflar ile bazı yapılar hakkında elde edilen arşiv fotoğrafları eklenmiş, böylelikle bir mukayese sağlanmıştır.

Beşinci bölümü oluşturan “Karşılaştırma ve Değerlendirme” bölümünde yapılar; mimari ve süsleme özellikleri bakımından kendi içerisinde değerlendirilmiş ve gerekli görüldüğü oranda benzer örneklere de yer verilerek mukayese sağlanmıştır.

Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünden sonra “Sonuç” bölümüne yer verilmiş, elde edilen veriler ortaya konmuştur.

Metin içerisinde atıfta bulunduğumuz ve dipnot olarak vermiş olduğumuz yayınların tümü “Kaynakça” kısmında toplu olarak sunulmuştur.

Çalışma sonunda “Ekler” bölümünde “Resim Listesi” ve “Şekil Listesi” olarak eklenen bölümde karşılaştırma yaptığımız benzer örneklerin resim ve çizimlerine yer verilmiştir.

1.3. İlgili Kaynak ve Yayınlar

Kullanmış olduğumuz kaynakların başında en önemlisi Gönül Öney’in “Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları” isimli eseri gelmektedir. Bu eser, Ankara yapıları üzerine yapılan sanat tarihi çalışmalarında en temel kaynak olmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde yer alan “Osmanlı Döneminde Ankara” başlığı için Avram Galanti’nin “Ankara Tarihi I-II”, Rıfat Özdemir’in “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara”, Mehmet Tunçer’in “Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.YY) isimli eserleri, Hülya Taş’ın “XVII. Yüzyılda Ankara” isimli doktora tezi, Özlem Gülenç İğdi’nin “Tanzimat’tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)” isimli doktora tezi faydalanılan kaynakların başında gelmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan “Ankara’daki Erken ve Klasik Osmanlı Dönemi Camilerine Kısa Bir Bakış” başlığı için Yıldız Demiriz’in “Osmanlı Mimarisinde Süsleme”, Bekir Eskici’nin “Ankara Mihrapları”, Gönül Öney’in “Ankara’daki Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları” isimli eserleri ve Zekiye Uysal’ın “XIV-XV. Yüzyıl Ankara Mescitlerinde Kalemî Süslemeler” isimli yüksek lisans tezi faydalanılan kaynakların başında gelmektedir. Bunun yanı sıra “Katalog” bölümü için sıklıkla faydalanılan kaynakların başında İbrahim Hakkı Konyalı’nın “Ankara Camileri”, Bekir Eskici’nin “Ankara Mihrapları”, Mübarek Galib’in Osmanlıca eserinin çevirisi olan “Ankara, Mescidler, Camiler, Mezarlıklar ve Kitabeler”, Halit Ongan’ın “Ankara’nın 1 ve 2 Numaralı Şeriyye Sicili” isimli eserleri ve Adem Çetin’in “Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar” isimli yüksek lisans tezi ile Ayşe Ersay’ın “Ankara’daki Dini Yapılarda Mahalli Üslup” isimli yüksek lisans tezleri yer almaktadır.

Özellikle yapıların tarihlendirilmesi hususunda en çok başvurulan kaynak Bekir Eskici’nin “Ankara Mihrapları” ile Adem Çetin’in “Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar” isimli yüksek lisans tezi olmuştur. Ayrıca Vekam, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Salt Araştırma arşivlerinden konumuzu ilgilendiren camii ve mescitlerin eski fotoğraflarından faydalanılmış, yapıların mevcut durumu ile mukayese etme imkanı sağlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar ile yararlandığımız diğer kaynak ve yayınlar, yeri geldikçe bilimsel kriterlere uygun olarak metin içerisinde ve toplu olarak kaynakça bölümünde verilmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA

Pek çok uygarlığa ve devlete ev sahipliği yapan ve önemli bir ticari merkez olan Ankara, Anadolu Selçuklu'larının yıkılmasından sonra İlhanlı hakimiyetine girmiştir (Öney, 1971: 13). İlhanlı'ların Anadolu'yu boşaltmalarından sonra birkaç yıl Eretna Beyliği'ne bağlı kalan Ankara'da 14. yüzyılın ilk yarısında bağımsız bir Ahilik yönetimi kurulmuştur (Ersay, 2010: 46).

Selçuklu ve Osmanlı devri arasında bir Ahiler devrinin olup olmadığı tartışma konusu olsa da (Öney, 1971: 14) ahilerin, Anadolu kentlerinin Türkleşme sürecinde önemli katkılarının bulunması (Aktüre, 1987: 25), şehrin sosyo-ekonomik açıdan da gelişmesinin sağlanması yadsınamaz bir gerçektir. 16. yüzyıl sonlarına kadar şehir merkezindeki en az yedi ahi mahallesinin (Erdoğru, 2000: 42-43) ve ahi isminde birden fazla caminin varlığı, ahilerin şehirde önemli bir yere sahip olduklarının bir kanıtıdır. Ahi Elvan, Ahi Tura, Ahi Yakub camileri bu yapılara örnek olarak gösterilebilir.

1354 yılında Ankara, Süleyman Paşa tarafında ahilerin elinden alınır ve Osmanlıyı temsilen bir vali tayin edilir (Ersay, 2010: 48). Osmanlı valisi, merkezi hakimiyeti temsil ederken şehirde ise geleneksel ahi yönetimi devam etmektedir (Ersay, 2010: 49).

Karamanoğulları'nın Ankara'da hakimiyet kurmaya çalışmasının üzerine I. Murat 1362'de Ankara üzerine yürümüş ve şehir halkı ile ahiler tarafından törenlerle karşılanarak sultana hediyeler takdim edilmiştir (Ersay, 2010: 49).

İçkale'de Sultan Alaaddin Cami'nde yer alan 1362-63 tarihli tamir kitabesi I. Murat devrinden olup, Ankara'da Osmanlı hakimiyetinin başlangıcına ışık tutar (Özdemir, 1991: 205).

Sultan Murat Hüdavendigâr'dan sonra I. Bayezid zamanında Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sahası büyür ve taşra idare teşkilatı kurulur (Ersay, 2010: 49).

Osmanlı Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği adı altında iki eyalet ile idare edilmeye başlar ve I. Murat zamanında Ankara, Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak merkezi iken 1393 yılında Bayezid'in Timurtaş Paşa'yı Anadolu Beylerbeyliği'ne ataması üzerine eyalet merkezi Ankara olmuştur (Ersay, 2010: 49).

Yıldırım Bayezid döneminde Ankara'ya dair en önemli olay Timur ile yapılan Ankara Savaşı'dır. 1402 yılında yapılan savaşta; Aydınoğulları, Mentешеoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanoğulları beylikleri Timur tarafına geçmiş, savaş neticesinde Timur, Yıldırım Bayezid'i mağlup etmiştir (Galanti, 2005: 112). Savaşın sonucunda şehir merkezi ve civar köyler büyük zararlar görmüş, şehir merkezi Timur'un ordusu tarafından yağmalanmıştır (Ersay, 2010: 49).

Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle Ankara, Çelebi Mehmed'in hakimiyetine girmiştir (Özdemir, 1991: 205). Fetret Devri'nde İsa Çelebi tarafından şehir kuşatılsa da alınamamıştır (Özdemir, 1991: 205). Çelebi Mehmed, Anadolu'da siyasi birliği sağlamış ve Ankara'ya tamamen egemen olmayı başarmıştır.

Çelebi Mehmed'in vefatından sonra saltanata oğlu II. Murat geçmiş ve bu dönemde Ankara, imar faaliyetlerinin hızlandığı bir şehir olmuştur (Galanti, 2005: 127). Belki de Hacı Bayram-ı Veli'nin hürmetine şehirde imar faaliyetleri hız kazanmıştır (Akyol, 2013: 422).

Fatih Sultan Mehmed döneminde Ankara, siyasi, askeri, idari ve mimari açılardan hareketli bir döneme girmiştir (Akyol, 2013: 422). Bu dönemde şehir bi üs mevki olarak kullanılmış ve Osmanlıların Anadolu ve Rumeli'deki genişleme yıllarında Ankara, şehzadelerin yönetiminde kalmış, uzun yıllar Anadolu Eyaleti'nin paşa sancağı merkezi olmuştur (Akyol, 2013: 422). Şehir bu dönemde bir ulaşım merkezi olmuş, dönemin sadrazam, vezir ve beylerbeyleri ticaretin gelişmesi için kervansaraylar, bedestenler, hanlar yaptırmıştır (Ersay, 2010: 50). Ankara, Fatih döneminde Anadolu'da nüfusu en fazla Müslüman olan ikinci şehir durumuna gelmiş ve tam bir Osmanlı şehri olmuştur (Ersay, 2010: 50).

Anadolu eyalet merkezi olan Ankara, eyalet merkezinin Kütahya'ya taşınması ile sancak merkezi olmuştur (Ergenç, 1995: 182).

Ankara'da çok kısa süre ikamet eden Sultan Selim (Galanti, 2005: 134) zamanında şehir, sakin bir dönem geçirmiştir (Ersay, 2010: 50).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ankara yeniden eyalet merkezi olmuştur (Ersay, 2010: 50). Bu dönemde Sinan'ın Ankara'daki tek eseri olan Cenab-ı Ahmet Paşa Camii inşa edilmiştir. 1555 yılında Ankara'yı ziyaret eden Busbecq, Kanuni Sultan

Süleyman'ın oğlu Bayezid'in karargahının Ankara olduğunu, ihtiyaçlarının da Ankara şehrinden tedarik ettiğini belirtmiştir (Galanti, 2005: 136).

16. yüzyılın ortalarında Anadolu'da sosyo-ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmış, 1558'de Şehzade Bayezid'in isyanı ve Celali karışıklıklarından Ankara da oldukça etkilenmiştir (Ersay, 2010: 50).

Ankara sancağının merkezi olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı bulunan şehrin yöneticileri, Köprülüler dönemine kadar eyalet yöneticisince atanırken bu dönemden başlayarak, sancak "aralık" olarak yüksek rütbeli devlet görevlilerine verilmeye başlamıştır (İğdi, 2009: 13). Çoğunlukla hükümet merkezinde oturan bu kişiler, sancağın yönetimini kendi adlarına müteselimlere bırakmışlar, müteselimler ise yörenin ileri gelenleri ailelerinden seçilmişlerdir (İğdi, 2009: 13). Böylece şehri ekonomik açıdan denetimlerinde tutan belli başlı aileler yönetici olma imkanına kavuşmuşlardır fakat bu sefer de birkaç güçlü aile, sancak ve şehir yönetimini ele geçirmek için birbirleriyle uğraşmışlardır (İğdi, 2009: 13).

Eyalet merkezinin Kütahya'ya taşınması ile sancak durumuna gelen Ankara (Ergenç, 1995: 182) 17. yüzyılda da bu özelliğini korumuştur (Taş, 2004: 33). Ankara sancağı 17. yüzyıl boyunca dokuz kadılık bölgesine ayrılmış, klasik sonrası dönem olarak adlandırılan bu dönemde gerek idari teşkilatlanma gerek teknolojide anlamlı değişikliklerin meydana gelmemiş olmasından dolayı sancak-kaza teşkilatlanmasında da anlamlı değişiklikler meydana gelmemiştir (Taş, 2004: 34).

Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olan Ankara, 18. yüzyılda da bu konumuna devam etmiştir (İğdi, 2009: 88). 18. ve 19. yüzyıllarda Ankara; Ayaş, Murtazaabad, Haymanateyn, Şorba, Çubukabad, Yabanabad ve Yörügan Kazaları ile Ufla ve Bala nahiyelerinden oluşan bölgenin sancak merkezidir (Tunçer, 1999: 53).

Müderrişzadeler, Mimarzadeler, Zennecizadeler gibi meslek gruplarının egemen olduğu 18. yüzyıl Ankara'sı ticaret merkezi olarak önemini korumaya devam etmiş, Avrupalı gezginler, şehri; varlıklı bir kent olarak tanıtmışlardır (Aydın ve Ceylan, 2018: 10).

II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra kurduğu düzenli ordu ile iç güvenliği sağlayamayınca, eyalet askeri görevini üstlenecek Redif teşkilatını oluşturma yoluna gitmiştir (İğdi, 2009: 15). 1834 yılında öncelikle Anadolu'da Redif Birlikleri

oluşturulmaya başlanmış, bu örgütün kurulmasında Ankara öncelikli yerler arasına girmiştir (İğdi, 2009: 16). II. Mahmud bu kuruluşun daha yararlı olmasını sağlamak amacıyla yeni önlemler almış, bütün imparatorlukta redif askerinin durumu göz önüne alınarak yeniden eyalet-sancak düzenlemesi yapılmıştır ve buna göre 1836 yılına kadar sancak merkezi olan şehir, Ankara eyaletinin merkezi olmuştur (İğdi, 2009: 16).

19. yüzyılda, önceki dönem ticaret yollarının kullanımına devam edilmiş ancak ticarete yaşanan gerilemeler nedeniyle bedesten ve çevresinin ticari fonksiyonları azalmıştır (Aydın ve Ceylan, 2010: 10).

II. Abdülhamid döneminde şehirde yoğun bir imar çalışması başlatılmış, harap olmuş çok sayıdaki yapının onarımları gerçekleştirilmiştir. Taceddin Camii’de bunlardan biridir (Kırpık vd., 2016: 43).

19. yüzyılın sonlarında İzmir-Ankara demir yolu hattı tamamlanmış (Kırpık vd., 2016: 43), şehrin zayıflayan ticari hayatı canlandırılmaya çalışılmıştır.

Her şeyden önce şehir; ticari ve ekonomik fonksiyonu yüksek bir merkez olmuştur. Ticaret merkezinin gelişimi; imparatorluğun yükselme devrinde birlik ve düzenin sağlanıp güvenlik sorununun çözülmesi, kervan yollarının güvenliğinin sağlanması ile hanların şehir içi yapılar olarak gelişimi, Ankara’nın Anadolu’da ana kervan yolları üzerinde oluşu, konumu ve sofun ihracı ile ekonominin gelişimi, ahi örgütünün ve lonca sisteminin ekonomik yapı üzerindeki olumlu etkileri, ekonomik gelişmenin bedesten, hanlar ve diğer dini ve sosyal yapıların yapılması ile mekansal olarak şehir yapısına yansımaları faktörlerine bağlamak mümkündür (Tunçer, 1999: 91).

Özellikle 16. yüzyıl Ankara’sının gelişiminin başlıca nedenlerinden biri sof üretimi ve ticareti olmuştur (Tunçer, 1999: 36). Ankara keçilerinden dokunan soflar, dünyada büyük bir ün kazanmış, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çok fazla talep görmüşür (Tunçer, 1999: 34). Öyle ki Ankara sofları şehrin çok önemli bir ihraç malı haline gelmiş ki, kenti ziyaret eden seyyahların da dikkatini çekmiş sof üretimi ile ilgili geniş bilgiler vermişlerdir (Tunçer, 1999: 35).¹ 16. yüzyılda iç ve dış piyasada bu kadar rağbet kazanan sofların 17. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı maliyesinde ekonomik sıkıntıların artışı sebebiyle sanatkarların işlerinde değişimler olmuş, bunun sonucu olarak da kalite ve üretim azalmıştır (Tunçer, 1999: 54). Sof üretiminde bozulma, azalma ve çöküşün en önemli

---

¹ Seyyahlar hakkında bkz: (Eyice, 1972; Tunçer, 1999).

nedenlerinden biri de Ankara keçisinin imparatorluk dışına canlı olarak ihraç edilmesi ve endüstriyel dokuma tezgahlarının rekabeti olmuştur (Tunçer, 1999: 54). 16. yüzyılda hayli gelişmiş olan bu ekonomik faaliyet özellikle 19. yüzyılda tamamen yok olmaya yüz tutmuştur (Akyüz, 2003: 174).

16. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar önceleri sancak sonraları ise eyalet merkezi olarak şehir, bölgenin yönetiminde önemli bir yer tutmuştur (İğdi, 2009: 16). İmparatorluğun geçirdiği idari evrelere uygun biçimde, zaman zaman ekonomik ve siyasal üstünlüğünü kaybetmekle birlikte her dönemde geniş bir bölgeye merkezlik yapmış, taşra yönetiminde yapılan bütün yeniliklerde şehir, önde yer almıştır (İğdi, 2009: 16). Ancak imparatorluğu kemiren ve çöküntüye götüren büyük yanlışlıklardan, istikrarsızlıktan Ankara da nasibini almış, en üst düzeyde yönetici olarak atananlar, halk ile iyi ilişkiler içinde olmamışlar, devletten ve halktan yana bir yönetim yerine kısa sürede kendi çıkarlarına uygun gördükleri bir uygulamanın içine girmişlerdir (İğdi, 2009: 16-17).

Osmanlı İmparatorluğu'nun genel olarak gerilemesi, sosyal ekonomik ve siyasal etkenler, Ankara'nın temel ürünü olan sof üretiminde bozulma, gerileme, dış rekabet yoluyla geleneksel üretim yapısının çöküşünün hızlanması, bu ekonomik yapıya bağımlı olarak nüfus azalması ve sosyal yapının bozulması, yangın, kıtlık, savaş gibi olguların fiziki mekanda yarattığı tahribatin ticari merkez üzerinde de belirgin olarak görülmesi, kentin gerileme ve çöküşünün nedenleri olarak sıralanabilir (Tunçer, 1999: 92).

19. yüzyıl sonlarında Ankara'ya demiryolu ve suyun getirilişi, bazı önemli kamu yatırımları ve bazı örgütsel düzenlemeler bu çöküşü engelleyememiş ancak bu girişimler Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'nın karargah olarak, savaş sonrasında da başkent olarak seçilmesinde etkili olmuştur (Tunçer, 1999: 92).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN VE KLASİK DÖNEM ANKARA CAMİİ VE MESCİTLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Erken dönem cami ve mescitleri, Ankara’da en kalabalık grubu teşkil ederler. Bu dönem yapıları arasındaki bazı örnekler geçirmiş oldukları onarım ve yenilenmeler ile asli özelliklerini kaybetse de birtakım mimari unsurları veya kitabeleri ile 14. veya 15. yüzyılda yapılmış oldukları anlaşılmaktadır.

Erken dönem yapıları arasında Ahi Elvan Camii, Ahi Yakub Camii, Geneği Mescidi, Hacı İvaz Mescidi, Balaban Mescidi, Direkli Camii, Hacettepe Camii, Hacı Doğan Mescidi, Hacı Seyid Mescidi, Hemhüm Mescidi, Şeyh İzzettin Mescidi, Abdülkadir İsfahani (Tabakhane) Mescidi boyuna dikdörtgen planlı; Eyüp Mescidi, Molla Büyük Mescidi, Örtmeli Mescidi, Hacı Arap Camii, Rüstem Nail Mescidi, Ahi Tura Mescidi enine dikdörtgen planlı; Sabuni ve Gecik mescitleri kare planlıdır. Bu yapılardan ayrı bir plan şemasına sahip olan “İmaret Camii” olarak da bilinen (Eyice, 1962: 41) Karacebey Camii ise “Bursa Tipi”, “Ters T planlı”, “Çok Fonksiyonlu”, “Zaviyeli” gibi isimlerle de adlandırılan (Acar, 2011: 26) bir plan şemasına sahiptir.

Sayıları oldukça fazla olan bu grup cami ve mescitlerin² hepsini tek tek açıklamak yerine, spesifik örnekler üzerinden bir değerlendirmenin yapılması konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Erken döneme tarihlenen bu yapılar arasında Karacabey (İmaret) Camii (Resim 1) ile Abdülkadir İsfahani (Tabakhane) Mescidi’nde (Resim 2) inşa malzemesi olarak taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Bu iki yapı haricinde diğer cami ve mescitler temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmişlerdir (Öney, 1971).

Erken devir cami ve mescitlerinde cephe düzenlemesi oldukça sade ve basit tutulmuştur. Yapılar pencere ve kapı düzenleriyle bir standart oluşturmamışlardır (Ersay, 2010: 57). Birbirlerinden farklı boyut ve sayılarda genellikle dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı pencereler cepheye hakimdir (Ersay, 2010: 57). Yapıların son cemaat yeri çoğunlukla kuzey cephede konumlandırılmış, üçlü kemer sistemleriyle, ahşap sütun ve roma devri başlık kullanılmıştır (Ersay, 2010: 56). İstisnai örnekler dışında erken devir yapılarında genellikle bir çoğu sonradan eklenmiş olan (Öney, 1971) çatıdan yükselen

---

² Söz konusu cami ve mescitler hakkında detaylı bilgi için bkz: (Öney, 1971).

küçük ahşap minareleri bulunmaktadır. Diğer örneklerden ayrılan Karacabey Cami'nde şerefe ve külahı hariç tümüyle orijinal olan minare, sekizgen prizmal kaideli, poligonal gövdeli ve tek şerefelidir (Uysal, 1994: 2362). Karacabey Caminin minaresinde kaidede sivri kemerli nişlerin içerisinde ve gövdenin silindirik kısmını kaplayan burmalarda sırlı tuğla kullanımı görülmektedir (Resim 3) (Uysal, 1994: 2363).³

Karacabey Camii haricinde erken devir cami ve mescitlerinin giriş kapıları genellikle kagir basık kemerli veya ahşap askılıdır. Karacabey Cami'nde ise dışa taşıntı yapan kesme taş kaplama bir taç kapı görülmektedir (Acar, 2011: 387).

14. ve 15. yüzyıl Ankara camii ve mescitleri direklerle iki veya daha fazla sahna bölünmüştür. (Öney, 1971: 101). Bu dönem yapılarında yalnızca Geneği Mescidinde (Resim 4) direğin mukarnaslı ahşap başlığı bulunmaktadır (Resim 5) (Uysal, 2001: 579).

Bu dönem cami ve mescitlerin mihrapları alçıdan kalıplama tekniği ile yapılmışlardır (Eskici, 2001). Mihraplar genellikle tavana kadar uzanırlar. 14. ve 15. yüzyıl Ankara mihraplarında çoğunlukla en dış bordür kelime-i tevhidin tekrarlandığı neshi yazı ile kuşatılmıştır (Öney, 1971: 102). İkinci bordürler çoğu kez mukarnas sırası veya içi arabeskli rozetlerle doldurulmuş, etrafı altıgen meydana getiren geometrik çerçeveli bir bordür şeklinde düzenlenmişlerdir (Öney, 1971: 102). Üçüncü bordürler ise yıldızlar, çokgenler meydana getiren geometrik bir ağ tarzındadır ve bu desen genellikle çokgen olan niş kaidesinde de tekrarlanmaktadır (Öney, 1971: 102). Bordürlerde üç ya da dört sıra kullanım tercih edilir ve hemen her örnekte ince birer halat silme ile sınırlanırlar (Eskici, 2001: 311). Mihrap köşelikleri genellikle yıldızlı geometrik ağla doldurulmuş, alınlığında ise arabeskli grift bir sülüsle Kurandan ayetlerin yazılı olduğu tek veya iki sıralı panolar yer almaktadır (Öney, 1971: 102). Mihrap tepesi çoğunun palmet şeklinde mazgal gibi bir sırayla taçlanmaktadır (Öney, 1971: 102).

Bu devir mihraplarında bazı örneklerde "Milet İşi" olarak adlandırılan İznik İşi kase (tabak) kullanıldığı görülmektedir (Öney, 1971: 102). Bunlardan Ahi Yakub Camii mihrabında (Resim 6) bir tabak, Hoca Hundi Mescidi mihrabında dört tabak ve Molla Büyük Mescidi mihrabında (Resim 7) 29 çeşit çanak kullanılmıştır (Resim 8) (Demiriz, 1979: 21). Bu dönem tarihi belli olan Ahi Yakub Cami (1392) ile Gecik Mescidi (1443) mihrapları aynı gruptan mihrapların iki uç sınırı olarak kabul edilmekte ve diğer mihraplar

³ Kaidede ve gövdede yer alan sırlı tuğlaların büyük bir kısmı dökülmüş ve günümüze ulaşamamıştır (Yıldırım, 2007: 76).

da süsleme özellikleri bakımından bu ikisi arasına tarihlendirilmektedir (Demiriz, 1979; 22, Eskici, 2001; 306).

Gönül Öney, 14. ve 15. yüzyıl Ankara yapılarından yalnızca Ahi Elvan Camii minberinin (Resim 9-10) orijinal olduğunu belirtmektedir (Öney, 1971: 102). Ahi Elvan Caminin cevizden yapılmış minberi, orta boy minberlerden olup, kapısının aynalık kısmındaki kitabesine göre H. 816 (1413) yılında yapılmıştır (Öney, 1971: 27-28). Minberin sol korkuluğu üzerinde “Harputlu Bayezid oğlu Mehmed’in İşi” yazılıdır (Resim 11). Minber, nadir görülen tamamen çakma ve yapıştırma künde kari tekniğinde yapılmış önemli bir örnektir (Bozer, 2006; 534, Öney, 1970; 138). Bu teknikte parçaların dökülme ihtimali çoktur (Bozer, 2002: 912). Nitekim bazı parçalar da dökülmüş durumdadır (Bayrakal, 2007: 82). Yayınlardan öğrendiğimiz bilgilere göre Anadolu Selçuklu dönemi ahşap minber geleneği devam etmiş, hatta daha az kalitede de olsa geç devirde de ahşap minberlerin kullanımı devam etmiştir.

Ahşap kadınlar mahfili, bu dönem örneklerinde de görülmekle birlikte 12. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz olarak devam eden bir gelenek halini almıştır (Ersay, 2010: 58).

14. ve 15. yüzyıla tarihlenen ve dışarıdan basit görünümüne sahip olan camii ve mescitlerin içleri kalem işleri ile bezelidir. Bu dönem mescitlerinden yalnızca Örtmeli, Poyracı, Eyüp, Geneği (Resim 12) ve Sabuni mescitlerinin orijinal kalem işleri günümüze ulaşmış durumdadır (Uysal, 2001: 579). Bu mescitlerdeki kalem işleri teknik bakımdan Afyon Ulu Camii ve Sivrihisar Ulu Cami’ndeki Anadolu Selçuklu uygulamasının sürdürüldüğü anlaşılmaktadır (Uysal, 2001: 579). Geneği mescidinin tek örnek durumunda mukarnaslı başlığında kalem işleri görülmektedir ve bu bakımdan Afyon Ulu Camii, Eşrefoğlu Camii, Kasabaköy Camii, Köşkköyü Mescidi ile benzerlik taşımaktadır (Uysal, 2001: 579).

Erken dönem mescitlerinden yalnızca Örtmeli (Resim 13) ve Hacı İvaz (Resim 14) mescitlerinde tavan kirişine çakılmış lambriler görülmektedir (Uysal, 2001: 580). Genellikle kiriş, konsol ve bunların aralarındaki ahşap levhalar, tavan eteklerindeki ahşap silmeler ve tavan yüzeyindeki çıtalarda görülen kalem işlerinde kırmızı, mavi, sarı, yeşil, kahverengi, siyah, nefti yeşil, turkuaz, altın yıldızlı renkler kullanılmıştır (Uysal, 2001: 582). Ayrıca kalem işlerinde geometrik geçmeler, zencirek motifleri, rumi palmet ve hatayi sıklıkla kullanılan motif ve kompozisyonlardır (Uysal, 2001).

Erken dönem örneklerinin çokluğuna karşılık Ankara’da ‘‘klasik dönem’’ olarak nitelendirilebileceğimiz yalnızca 3 camii bulunmaktadır ve hepsi de 16. yüzyılda inşa edilmişlerdir. Bu camiler türbesi ile birlikte inşa edilen, 1565 tarihli (İnan, 1968: 69) Mimar Sinan’ın Cenabi Ahmet Paşa için yaptığı (Aslanapa, 2004: 271) Cenabi Ahmet Paşa Camii⁴, 1545-46 tarihli (Eyice, 1997: 376) Hallaç Mahmud Mescidi (Resim 15) ve Kurşunlu Camidir (Öney, 1971: 103). Sayıları oldukça az olan bu grup camilerden Cenabi Ahmet Paşa Camii (Resim 16), Ankara’nın en abidevi karakterli yapısı olarak bilhassa belirmektedir (Öney, 1971: 104). 16. yüzyıla tarihlenen bu yapıların plan şemaları, kare bir mekan üzerine merkezi kubbeleridir (Öney, 1971: 55-59).

Sayıları oldukça az olan bu grup camilerin önceki dönem örneklerinde rastlanılmayan merkezi kubbeli bir plan şeması ve kurşun kaplı üst örtüleri şehirdeki süregelen mimari için bir yenilik arz eder. Ayrıca bu yapıların önceki dönem örneklerinden farkları taş duvar örgüsü içinde tuğla sıralı yapılar olmalarıdır (Öney, 1971: 104).

Plan ve malzeminin getirmiş olduğu yeniliğin yanı sıra bu devrin özelliği olan kat kat sivri kemerli pencerelerle süslenmiş cephelerdir ve bu durum Ankara için alışılmadık bir unsurdur (Öney, 1971: 104).

Minaresiz olarak inşa edilen (Eyice, 1997: 377) Hallaç Mahmud Mescidine karşılık Cenabi Ahmet Paşa ve Kurşunlu (Resim 17) camilerinde tuğladan silindirik minareler bir çoğu minaresiz olarak inşa edilen 14. ve 15. yüzyıl Ankara yapılarından sonra bir yenilik arz eder (Öney, 1971: 104). Bu yapılar arasında yalnızca Cenabi Ahmet Paşa Cami’nin üç kubbeli son cemaat yeri orijinaldir (Öney, 1971: 104).

Kurşunlu ve Hallaç Mahmud camileri önceki devir Ankara yapılarında da sıklıkla karşımıza çıkan alçıdan kalıplama tekniği ile yapılmış mihrapları ile geleneği devam ettirirler (Öney, 1971: 104). Hallaç Mahmud Mescidi mihrabı, 15. yüzyıla tarihlenen Abdülkadir İsfahani ve Hacı İvaz Mescidi mihrapları ile benzer kompozisyon şemasına sahiptir ve bu durum yaklaşık yüz yıl sonra bile aynı kalıbın kullanılmış olabileceğini göstermektedir (Eskici, 2001: 115). Kurşunlu Camii mihrabı (Resim 18) ise 14. ve 15. yüzyıla tarihlenen Ankara mihraplarından farklıdır. Mihrabın üçüncü bordüründe görülen tek sıra halinde uzanan rozet ve çiçek motifleri bazı erken devir mihrapları ile benzerlik gösterse de kullanılan diğer motifler sebebiyle kalıplar değişmiştir ve mihrap bu sebeple 16. yüzyıla tarihlenmektedir (Eskici, 2001: 118). Cenabi Ahmet Paşa Camii’nin klasik

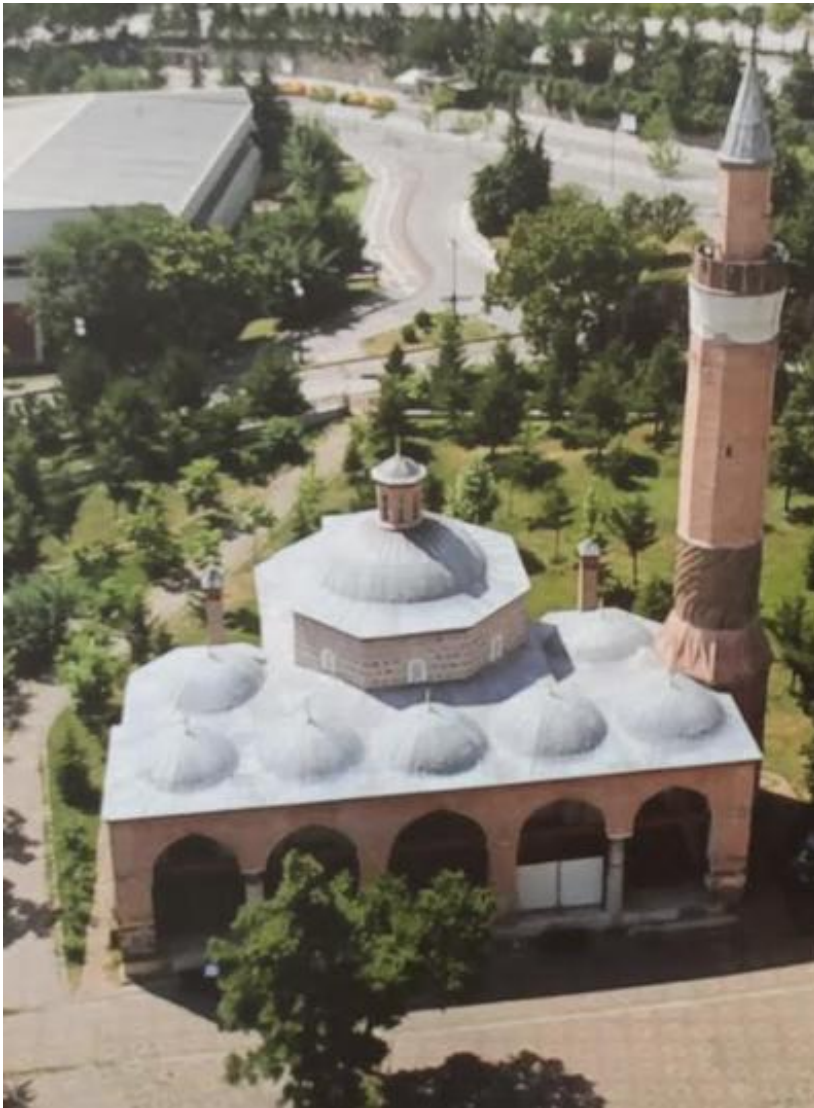
---

⁴Camii, Ulucanlar Caddesi üzerinde bulunmaktadır ve banisi Cenabi Ahmet Paşa’dır (Kalfazade, 1993: 351).

üsluptaki (Eskici, 2001: 120) sade taş mihrabı ise (Resim 19) Ankara alçı mihrapları ekolünde çini mozaikli Arslanhane Camii mihrabından sonra ikinci istisnayı teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir (Öney, 1971: 104).

Hallaç Mahmut ve Kurşunlu camilerinin yeni ahşap minberlerine karşılık Cenabi Ahmet Paşa Cami'nin mermer minberi, Ankara'da tek taş örnek olması ve tipik Osmanlı stilinde olması bakımından diğer yapılardan ayrılır (Öney, 1971: 104).

14. ve 15. yüzyıl Ankara camilerinden sayıca az olan bu grup 16. yüzyıl camileri kendi içlerinde ayrı bir ekol arz eden erken ve geç dönem Ankara camilerinden ayrılırlar.

Resim 1: Karacabey Camii (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 2: Abdülkadir İsfahani Mescidi (Ayşe Ersay'dan).

Resim 3: Karacebey Camii Minaresi Sırlı Tuğla Kullanımı (Ayşe Ersay'dan).

Resim 4: Geneği Mescidi (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 5: Geneği Mescidi Tavanı ve Sütun Başlığı (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 6: Ahi Yakup Camii Mihrabı (VGM'den Aktaran Bekir Eskici'den).

Resim 7: Molla Büyük Mescidi Mihrabı (VGM'den Aktaran Ay e Ersay'dan).

Resim 8: Molla Büyük Mescidi Mihrabı, Bordür ve Köşelikten Detay (Bekir Eskici'den).

Resim 9: Ahi Elvan Camii Minberi (Sedat Bayrakal'dan).

Resim 10: Ahi Elvan Camii Minberi, Yan Aynalık ve Merdiven Korkuluğu (Sedat Bayrakal'dan).

Resim 11: Ahi Elvan Camii Minberi Usta Kitabesi (Sedat Bayrakal'dan).

Resim 12: Geneği Mescidi Kalem İşi Bezemeleri (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 13: Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi Tavanı (Ayşe Ersay'dan).

Resim 14: Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Tavanı (Ayşe Ersay'dan).

Resim 15: Hallaç Mahmut Mescidi (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 16: Cenabi Ahmet Paşa Camii (Ankara İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùğùnden).

Resim 17: Kurşunlu Camii (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 18: Kurşunlu Camii Mihrabı (Ayşe Ersay'dan).

Resim 19: Cenabi Ahmet Paşa Camii Mihrabı (Bekir Eskici'den).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANKARA'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI CAMİLERİ
(KATALOG)

Katalog No: 4.1

Yapının Adı: AĞAÇ AYAK CAMİİ

Şekil No: 1

Resim No: 20-37

Yeri: Altındağ/Ulucanlar

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: El-hac Mehmed

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Geniş bir avlu içerisinde yer alan cami boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 1) ve kırma çatılıdır.

Cami, subasmanına kadar taş, onun üzerine ise ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 60). Yalnızca kuzey cephede tuğla malzeme kullanılmıştır (Resim 20).

Yapının doğu, batı ve güney cepheleri tamamen sıvalıdır. Doğu cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 5 pencere, üst seviyelerde ise aynı form ve biçimde fakat daha küçük ölçülerde yapılmış 5 penceresi bulunur. Batı cephede ise yalnızca üst seviyelerde, doğu cephedeki pencerelerle aynı biçimde yapılmış 5 pencere yer alır. Güney cephe ise masiftir.

Yapının doğu, batı ve güney cephesine karşılık kuzey cephe daha hareketlidir. Kuzey cephede üst seviyede boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı, lokma demir şebekeli 4 penceresi bulunur. Bu pencerelerin üzerlerinde yarım daire biçiminde sağır kemerler yer alır. Alt seviyelerde ise tam ortada girişin sağlandığı sade ahşap bir kapı ve bu

kapının iki yanında boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere yer alır. Giriş kapısı ve pencerelerin üzerinde sivri kemerli alınlıklar görülmektedir. Caminin eski fotoğraflarına bakıldığında giriş cephesinde yer alan üst seviyelerdeki pencereler görülmez. Fakat üzerlerinde yer alan yarım daire biçimindeki kemerlerin olduğu görülmektedir (Resim 21). Dolayısıyla ilk onarımlar sırasında pencerelerin kapatıldığını ve son onarımlarda da pencerelerin yeniden aslına uygun biçimde açıldığını söyleyebiliriz.

Caminin kuzeybatı köşesinde çatıdan yükselen küçük ahşap minaresi bulunur (Resim 22) ve minareye çıkış, kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan merdivenin olduğu yerden sağlanır. Eski fotoğraf ve kaynaklarda caminin minaresiz olduğunu görmekteyiz (Resim 23). Nitekim Mübarek Galib'de bunu açık bir şekilde belirtmiştir (Galib, 1996: 33). Bu sebeple caminin orijinalinde mescit olarak inşa edildiği ve minarenin de sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Giriş kuzey cepheden sade bir kapı ile sağlanır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim düz ahşap tavanlıdır (Resim 24). Tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmış, kareler şeklinde kasetlere ayrılmıştır. Tavanın tam ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir (Resim 25). Göbeğin merkezinde yine altıgen olarak tasarlanmış çakma ve yapıştırma künde-kâri tekniğinde yapılan pano yer almaktadır (Taşkan, 2016: 79). Altıgen göbekte beş bordür bulunur. En dış bordürde yeşil zemin üzerine karanfil, hatayi, penç ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon düzeni görülmektedir. Hemen altındaki ikinci bordür ise daha dar tutulmuş, birbirini takip eden geometrik şekille bezenmiştir. Üçüncü bordürde şemseli kompozisyon görülür. Dördüncü bordür de ikinci bordürün aynısıdır. Son olarak beşinci bordür ise kırmızı zemin üzerine açık sarı renkte yapraklardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir.

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 26) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 61). Üç bordürden oluşan mihrapta (Resim 27) üçüncü ve en dıştaki bordürde “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 133). İkinci yani ortadaki bordürde sarmaşık motifi yer almaktadır. Birinci bordürde ise sade sülüs yazı ile kelime-i tevhid yazılıdır (Eskici, 2001: 132). Bekir Eskici’nin 1996 yılı incelemesinde mihrabın üçüncü yani en dış bordürü ile alınlığı altın yaldızla boyalı

iken bizim bu incelememizde böyle bir boyaya rastlanılmamıştır. Mihrap günümüzde yağlı boya ile boyanmış durumdadır. Alınlıkta yer alan yazı panosu dört parça halinde olup ortadaki pano da kendi içinde ince halat silme ile ikiye ayrılmıştır. Üstteki ve alttaki panolarda Cin Suresi 18. ayet, ortadaki panoda ise “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 133). Alınlığın en altında yan yana 10 adet palmet sıralanır. Mihrap köşeliklerinde yıldızlar geometrik geçmeler kullanılmış, yıldızların içleri çarkıfelek, yıldız kollarının içleri ise çiçek motifleri ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 133). Kavsara mukarnaslıdır. Niş beş pano halinde tasarlanmıştır ve köşeliklerde görülen yıldızlı kompozisyon burada da kullanılmıştır. Kavsara ile nişin arasında kelime-i tevhidin yazılı olduğu bir kuşak vardır. Mihrap nişinin iki yanında sütunceler yer alır. Mihrap 21 adet palmet dizisi ile sonlanır.

Mihrabın hemen batısında yer alan minber (Resim 28) özgündür (Aydın ve Ceylan, 2018: 17). Ahşaptan yapılan minber taklit künde kari tekniği ile işlenmiştir (Yüksel, 2016: 164). Korkuluklarda ise çakma kafes tekniği uygulanmıştır (Öney, 1971: 61). Minber kalem işleri ile dikkat çeker. Yan aynalıkta baklava desenleri, çokgenler ve yıldızlardan oluşan bir kompozisyon düzeni vardır (Resim 29). Bu çokgenlerin içleri mavi, yeşil ve kırmızı zeminli bitkisel desenlerle doldurulmuştur. Minberin köşk altı kısmında hem altta hem de üstte olmak üzere iki adet kelime-i tevhidin yazılı olduğu pano yer alır. Tam ortada ise baklava desenlerinden meydana gelen bir süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur. Minberde genel anlamıyla birbirini tekrar eden bitkisel ve geometrik motiflerin hakim olduğu bir süsleme anlayışı görülür.

Harimin doğu duvarında yer alan alt seviyedeki beş pencereden dördünün üst kısmı ile mihrabın iki yanında yer alan dolapların üst kısmında kartuş içerisine alınmış kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Mübarek Galib’in incelemeleri ve çizimlerine göre dolap kapaklarının da 1920’li yıllarda kalem işi ile bezeli olduğu görülmüştür (Galib, 1996: 36). Fakat günümüzde dolap kapakları üzerinde hiçbir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Yalnızca pervazlarda karanfil ve hatayi motiflerinden meydana gelen bir süsleme kompozisyonu görülmektedir (Resim 30). Kuzey duvardaki iki pencerenin ahşap pervazlarında koyu yeşil zemin üzerinde karanfil, goncagül, penç ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 31). Aynı kompozisyonun hatayi eklenmiş hali doğu duvarının kuzeydoğu köşede kalan pencere pervazlarında ve ortadaki iki pencerenin pervazlarında da görülür. Doğu duvardaki ikinci alt pencere ile güneydoğu köşede yer alan

penere pervazlarında diğer kompozisyonlardan farklı olarak şemseli ulama yer alır (Resim 32) (Uysal, 2013: 127). Doğu duvardaki alt seviyede yer alan kalem işi ile bezeli pencerelerin aksine doğu duvardaki üst seviye pencereler ile batı ve güney duvarı pencerelerinde herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. Harim tavanını kuşatan pervazlarda da pencerelerde görülen süsleme anlayışının benzerleri görülür.

Harimin tam kuzeyinde, ahşap direklerle taşınan fevkâni kadınlar mahfili yer alır. Mahfile çıkış girişin sağındaki merdivenlerden sağlanır. Kadınlar mahfilinin tavanı kareler şeklinde kasetlere ayrılmış ortasına da harim ve müezzin mahfili tavan göbeklerinden farklı olarak kare bir göbek yerleştirilmiştir (Resim 33). Göbeğin iç kısmı ahşaptan şemselerle doldurulmuş, içlerine de bitkisel motifler işlenmiştir. Dış çerçevesinde ise yeşil zemin üzerine haç kolu biçimli bir kartuş içerisine hatayi motifi yerleştirilmiştir. Arada kalan boşluklar yine bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Mahfilinin doğu ve batı pencerelerinin pervazlarında yeşil zemin üzerine kıvrık dallar ve pençlerden oluşan basit bir kompozisyon işlenmiştir. Kadınlar mahfilinde dışa taşkın biçimde yapılmış balkon bulunmaktadır. Dışa doğru çıkıntı yapan mahfil balkonunun alt yüzeyi ince çıtalarla karelere ayrılmış, her bir karenin ortasına da küçük ebatlarda kabaralar yerleştirilmiştir (Resim 34). Balkonun alt yüzeyini kuşatan çerçevede açık sarı zemin üzerine şemseli kompozisyon işlenmiş, içlerine karanfil, penç ve kıvrık yapraklar eklenmiştir. Aralarda kalan boşluklar ise yine karanfillerle doldurulmuştur. Mahfil balkonunun ön yüzünde yer alan bordürlerde de yine bitkisel kompozisyonun hakim olduğu bir süsleme anlayışı vardır (Resim 35).

Kadınlar mahfilini taşıyan direkler ile ahşap kemerin iç yüzeyleri soluk renklerde zikzak motifleri ile doldurulmuş (Resim 36), kemerlerin köşeliklerinde ise şükufe tarzı bahar dalları işlenmiştir (Uysal, 2013: 128).

Kadınlar mahfilinin hemen altına denk gelen yer ise müezzin mahfili olarak işlev görür. Müezzin mahfilinin tavanı ahşap pervazlarla üçe ayrılmış, doğu taraftaki tavanın ortasına altıgen göbek yerleştirilmiştir. Göbeğin etrafını çevreleyen ahşap yüzeylerde şemselerden oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Tavan göbeğinin iç kısmında ise baklava şeklinde ki ahşap parçalardan oluşan bir düzenleme söz konusudur (Resim 37).

Camide yer alan kalem işi süslemeler için Mübarek Galib, Nakkaş Mustafa'nın öğrencilerinden biri tarafından yapılmış olabileceği belirtmektedir (Galib, 1996: 34).

Milli mücadele dönemi sırasında cami bir süre askerlerin kullanımı için işlev görmüştür (İşcen, 2019: 13). Mübarek Galib, caminin ocak ve duman etkisi ile nakışların ve tavan süslemelerinin karardığını belirtmiştir (Galib, 1996: 35). Bizim incelemelerimiz sonucunda da yapıda yer alan kalem işlerinin üzerlerinden sıradan bir şekilde geçildiğine dair izlere rastlanmış, kullanılan renklerin de bazılarının soluk, bazılarının ise oldukça koyu tonlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple gerek milli mücadele dönemindeki kullanımı sonucu gerekse geçirdiği onarımlar sonucu uğradığı tahribat süslemelerin orijinalliğini büyük ölçüde etkilemiştir.

B) Tarihlendirme

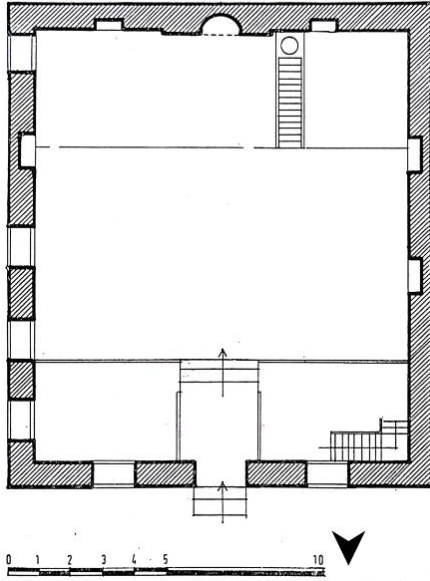
Caminin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmaz. Fakat Mübarek Galib, caminin bânisinin caminin tam karşısında 1706 yılında yaptırmış olduğu bir konaktan bahseder ve konağın süslemelerinin de cami ile benzerlik taşıdığını belirtir (Galib, 1996: 32-33). Aynı konağın kısmen ayakta olduğu bilgisini de İbrahim Hakkı Konyalı verir (Konyalı, 1978: 4). Konak bugün mevcut değildir. Gönül Öney’de Mübarek Galib’in yazmış olduklarını dikkate almış olmalı ki yapının tarihini 1705 civarı olarak vermiş ve caminin mihrabı, minberi ve süsleme özelliklerini göz önünde bulundurarak 17. veya 18. yüzyıla tarihleme yapmıştır (Öney, 1971: 61). Bekir Eskici, 1996 yılı incelemesinde Leblebicioğlu Camii ve Hacı Bayram Camii’nin mihrapları ile birkaç unsur dışında benzerlik taşıdığını belirtmiş bu sebeple Ağaç Ayak Camii’nin mihrabını 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlemiştir (Eskici, 2001: 135).

Cami ile ilgili hurufat defterine göre Ağaçayakzade el-Hac Mehmet ismi kayıtlarda geçer (Çetin, 2018: 22-28). Ayrıca Haziran 1733 yılı kaydına göre “Ankara’da Yusuf Habbaz Mahallesi’nde Ağaçayakzade el-Hac Mehmed müceddeden bina eylediği caminin müezzini ve devirhanı olmayub lazım olmağla Ali Halife’ye hasbi Naibi Ahmed arzıyla inayet” (Çetin, 2018: 22) ibaresi görülür. Bu ibare dolayısıyla caminin banisinin söz konusu el-Hac Mehmed olduğu bilgisine dayanarak camiyi 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirebiliriz. Cami 1920’li yıllarda (Galib, 1996: 35) ilk onarımını görmüş olmalıdır.⁵ Cami daha sonra 1962, 2003 ve 2006 yıllarında da onarım görmüştür (İşcen, 2019: 15). Mübarek Galib’in minaresi bulunmadığını belirttiği (Galib, 1996: 33) caminin, günümüzde

---

⁵ Mübarek Galib’in orijinalinde 1925 yılında hazırlamış olduğu kitabının türkçe çevirisine (Galib, 1996) göre, caminin askerlerin ikamet sebebi ile nakışlarının bozulduğunu, son zamanlardaki tamirleri sırasında da nakışların üzerine adi boyalar sürülerek kapatıldığını belirtmektedir bkz: (Galib, 1996: 35). Bu açıklama sebebi ile ilk onarım yılının 1920’li yıllar olduğunu söyleyebiliriz.

var olan minaresinin yapıya 1920’li yıllardan sonraki onarımında yani 1962 yılında eklenmiş olmalıdır. Caminin eski fotoğraflarında kuzey cephenin üst seviye pencereleri görülmemektedir fakat günümüzde bu pencereler mevcuttur. Dolayısıyla bu pencereler de son onarımlar sırasında ortaya çıkarılmıştır. Son olarak tüm bu onarımlar sırasında yapıda yer alan kalem işleri, gerek belirgin tamirat izleri gerekse renk tonlarındaki farklılıkları ile değişime uğradığını söyleyebiliriz.

Şekil 1: Ağaç Ayak Camii Planı (Gönül Öney’den).

Resim 20: Ağaç Ayak Camii, Genel Görünüş.

Resim 21: Ağaç Ayak Camii, Genel Görünüş (Salt Araştırma Arşivinden).

Resim 22: Ağaç Ayak Camii Minaresi.

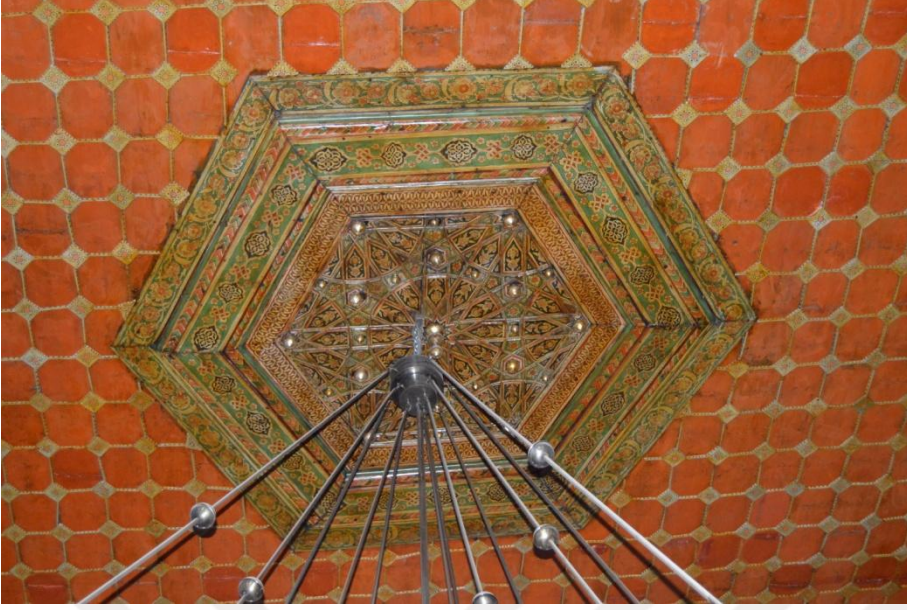

Resim 23: Ağaç Ayak Camii, Minaresiz Görünümü (Vekam Arşivinden).

Resim 24: Ağaç Ayak Camii Harimi.

Resim 25: Ağaç Ayak Camii, Harimde Bulunan Tavan Göbeği.

Resim 26: Ağaç Ayak Camii Mihrabı.

Resim 27: Ağaç Ayak Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 28: Ağaç Ayak Camii Minberi.

Resim 29: Ağaç Ayak Camii Minberi, Yan Aynalık ve Korkuluktaki Süsleme Kompozisyonu.

Resim 30: Ağaç Ayak Camii, Mihrabın Yanında Yer Alan Dolabın Pervaz Süslemeleri.

Resim 31: Ağaç Ayak Camii Kuzey Pencereden Süsleme Detayı.

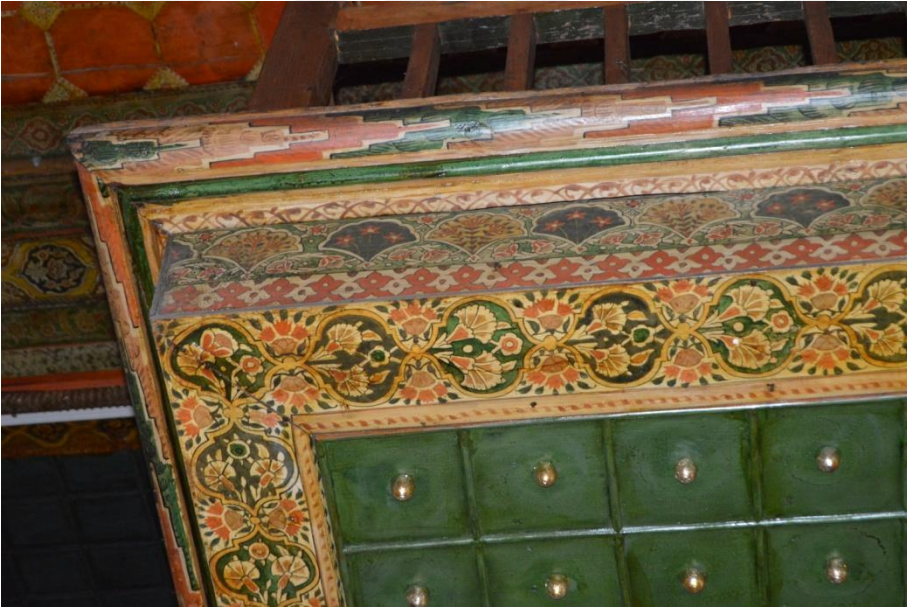
Resim 32: Ağaç Ayak Camii Doğu Duvarı Penceresinden Süsleme Detayı.

Resim 33: Ağaç Ayak Camii Kadınlr Mahfili Tavan Göbeği.

Resim 34: Ağaç Ayak Camii Kadınlar Mahfili Balkonu.

Resim 35: Ağaç Ayak Camii Kadınlar Mahfili Balkonundan Süsleme Detayı.

Resim 36: Ağaç Ayak Camii Mahfil Taşıyan Direklerden Süsleme Detayı.

Resim 37: Ağaç Ayak Camii, Müezzin Mahfilindeki Tavan Göbeği.

Katalog No: 4.2

Yapının Adı: ÇİÇEKLİOĞLU CAMİİ

Şekil No: 2

Resim No: 38-45

Yeri: Altındağ/Gebze Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski yayınlarda Göztepe Sokak'ta olduğu belirtilen (Öney, 1971; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983) cami, günümüzde değişen ismi ile Gebze Sokak'ta yer alır.

Cami, kare planlı bir harim ve doğudaki beş ahşap direğin taşıdığı son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 2).

Cami, temel seviyelerde taş, onun üzerine kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 63). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Caminin doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı oldukça sade 3 pencere yer alır. Batı cephede üst seviyelerde dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 pencere bulunmaktadır. Güney cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda demir şebekeli, ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde yine uzunlamasına dikdörtgen formda ahşap pervazlı sade 2 pencere yer alır. Caminin güneydoğu köşesinde üzerindeki kitabeden hicri 1331 (1809-10) tarihinde inşa edildiği anlaşılan bir çeşme bulunmaktadır (Kırpık vd., 2016: 343). Çeşmenin kitabesi günümüzde mevcut değildir.

Caminin kuzey cephesi ise bir yapıya bitişiktir.

Doğu cephede beş direğin taşıdığı, sundurma çatı ile örtülü son cemaat yeri doğrudan bulunduğu sokağa açılmaktadır (Resim 38-39). Bu sebeple son cemaat yerini sokaktan ayıran parmaklıklı, ahşaptan bir kafes yer alır. Bu bölüm daha önceden duvar örülerek kapatılmış ve 2006-2007 yıllarında yapılan onarımlar sırasında ise bu duvar kaldırılmış ve camii ilk haline dönüştürülmüştür (İşcen, 2019: 46).

Harime giriş son cemaat yerinin içinden basit segment kemerli bir kapı (Ersay, 2010: 142) ile sağlanmaktadır. Kapının üzerinde, üç satırlık nesih yazı ile yazılmış (İşcen, 2019: 45) günümüzde okunamayacak durumda olan kitabe yer alır (Resim 40).

Kare planlı harim (Resim 41) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan kısa çitalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış, her bir karenin içerisine de ahşap parçalardan çiçek motifi yerleştirilmiştir. Tavanın tam ortasında altıgen göbek yer alır. Göbek içi kasetlidir ve her köşeye baklava biçiminde ahşap parçalar çakılmıştır (Öney, 1971: 63).

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap (Resim 42), kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 63). Dört bordürden oluşan mihrapta (Resim 43) dördüncü ve en dıştaki bordür süslemesinde grift bir örgü meydana getirilmiştir (Eskici, 2001: 158). Üçüncü bordürde sarmaşık deseni ile sınırlanmış Kelime-i Tevhid yazısı tüm bordür boyunca devam eder (Eskici, 2001: 158). İkinci yani ortadaki bordür ise Ağaç Ayak Camii mihrabında görülen süsleme ile aynıdır. Basit sarmaşıktan meydana gelen süslemede aralara küçük yapraklar serpiştirilmiştir (Eskici, 2001: 159). Dördüncü yani son bordür ise en geniş bordürdür. Bordürde sade sülüs ile “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el- Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 159). Alınlıkta iki adet pano yer alır. Üstteki panoda Cin Suresi, 18. Âyet yer alır, alttaki panoda ise “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 159). İkinci panonun etrafını sarmaşık desenli bir çerçeve kuşatır. Mihrap köşeliklerinde tıpkı Ağaç Ayak Camii mihrabında olduğu gibi yıldızlar meydana getiren geometrik geçmeler görülür. Yine burada da yıldızların içlerini çarkifelek, yıldız kollarının içlerini ise çiçek motifi doldurmaktadır (Eskici, 2001: 159). Kavsara mukarnaslıdır. Niş beş kenarlıdır ve bordür ile köşeliklerde görülen sarmaşık kompozisyonu burada da tekrarlanmıştır. Kavsara ile nişin arasında kelime-i tevhid yazısı, nişin iki yanında da sütunceler yer alır. 1970’li yıllarda mihrabın palmet dizisi ile

sonlandığı görülmektedir (Öney, 1971: 266). Fakat günümüzde bu palmet sırası görülmemektedir. Ayrıca hem Öney'in hem de Eskici'nin incelemeleri sonucunda mihrabın bazı kısımlarının altın yaldız ile boyalı olduğu görülmüştür (Eskici, 2001; 475, Öney, 1971; 266). Günümüzde ise bu boyalara rastlanılmaz.

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber ile mihrabın doğusunda köşede yer alan vaaz kürsüsü yenidir.

Harimin doğu ve güney duvarlarında ki alt seviyelerde yer alan pencereler ile batı duvarda alt seviyede yer alan dolabın üstünde kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır.

Harimin kuzeyinde ahşap direklerle taşınan ve balkon biçiminde çıkıntı yapan kadınlar mahfili yer alır (Resim 44). Mahfil balkonun alt yüzeyi harim tavanı süslemesi ile aynıdır (Resim 45).

B) Tarihlendirme

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabenin okunan kısımlarında:

“Benâ haz'el- mescid (.....)

Hacı Mustafa bin Hümâdeddin

(....) sene sitte erbain ve semanime ? 846/1442-3 ?” yazılıdır (Kırpık vd., 2016: 341).

Kitabe okunamaz durumda olduğu için verilen tarihi bir ihtimal olarak görebiliriz.

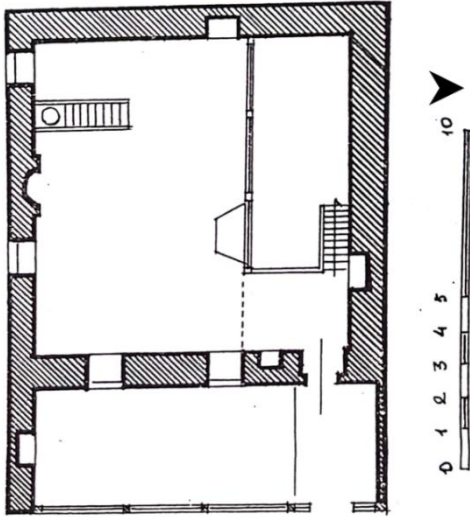
Günümüzde Gebze Sokak'ta yer alan ve Çiçeklioğlu adıyla bilinen camii yapıldığı dönemde bulunduğu mahalle ile aynı ismi yani “Yakup Harrat” ismini taşımaktaydı (Günel ve Kılıcı, 2015: 103). Caminin 1522 tarihli Ankara Evkaf Defterinde bir kaydı bulunmaktadır (Kırpık vd., 2016: 340).

Hurufat defterlerindeki kayıtlara göre de Çiçeklioğlu Cami ile ilgili ilk kayıt 1693 yılına aittir (Çetin, 2019: 229).

Gönül Öney camiyi tavan sistemi, mihrabı ile 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başına tarihlemiştir (Öney, 1971: 63). Eskici'de caminin mihrabının çağdaşı örneklerle benzerlik taşıması sebebiyle 18. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olabileceğini belirtir (Eskici, 2001: 160).

Kayıtlara göre 16. yüzyılda varlığı bilinen caminin şu anda geç devir özelliği yansıtmasının sebebi, ciddi bir onarım geçirmiş veya "Yakup Harrat" ismiyle bilinen caminin zaman içinde harap olup yerine geç devirde şu anki caminin yapılmış olma ihtimali olabilir.

Camii, 2006-2007 yıllarında onarım görmüştür. Görmüş olduğu onarımlar sonucunda önceden son cemaat yerinin duvarla kapatılmış kısmı yıkılmış, yerine parmaklıklı kafes yapılmıştır. Mihrap üzerindeki boyalar kaldırılmış, tavan sistemi de yenilenmiştir. Çevresindeki eklentili binalar da yıkılmış çevre düzenlemesi ile birlikte yeniden ibadete açılmıştır.

Şekil 2: Çiçeklioğlu Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 38: Çiçeklioğlu Camii Genel Görünüşü.

Resim 39: Çiçeklioğlu Camii (Vekam Arşivinden).

Resim 40: Çiçeklioğlu Camii Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe.

Resim 41: Çiçeklioğlu Camii Kadınlar Mahfilinden Harime Bakış.

Resim 42: Çiçeklioğlu Camii Mihrabı.

Resim 43: Çiçeklioğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 44: Çiçeklioğlu Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 45: Çiçeklioğlu Camii, Mahfil Balkonun Altında Bulunan Süsleme.

Katalog No: 4.3

Yapının Adı: KAĞNICIOĞLU CAMİİ

Şekil No: 3

Resim No: 46-55

Yeri: Altındağ/Denizciler Caddesi

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Anafartalar Mahallesi, Denizciler Caddesi üzerinde yer alır. Osmanlı Dönemi'nde caminin bulunduğu alan kağrı pazarı olarak kullanılmış bu sebeple de adını bu pazardan almıştır (İşçen, 2019: 95). Günümüzde Kağrıcioğlu adıyla bilinen cami kaynaklarda Kağrı Pazarı Camii, Gani Ağa Camii olarak da geçer (Konyalı, 1978; 58, Öney, 1971; 78).

Enine dörtgen planlı ve kırma çatılı cami, kuzey cephede eğik biçimde asimetriktir (Şekil 3).

Cami, temel seviyelerde taş onun üzerine kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 74). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır (Resim 46). Caminin beden duvarları, temel seviyeler haricinde sıvalıdır.

Caminin doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere ile en köşede yenilenmiş sade giriş kapısı yer almaktadır. Üst seviyelerde yine boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı daha basit 3 pencere bulunmaktadır. Batı cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 1 pencere, üst seviyede boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı daha basit 1 penceresi bulunur. Caminin güney cephesinin pencere kuruluşu batı cephe ile aynıdır. Gönül Öney, caminin kible duvarında alt seviyede 2, üst seviyede 2 olmak üzere toplamda 4 adet penceresi olduğunu belirtmiştir (Öney, 1971: 74). Günümüzde mihrabın hemen doğusunda, yanında bulunan ve günümüzde dolap olarak kullanılan bölüm, Öney'in

bahsetmiş olduğu alt seviyedeki pencereden biridir. Ayrıca son onarımlar sırasında caminin güney duvarında yer alan üst kısımdaki pencere de kapatılmıştır. 70'li yıllara kadar kible duvarında 4 penceresi bulunan caminin bugün yapılan onarımlar ile birlikte kible duvarında üstte 1 altta 1 olmak üzere toplamda 2 penceresi bulunur. Kuzey cephe ise masiftir.

Caminin kuzeydoğu köşesinde çatıdan yükselen silindirik ahşap minaresi bulunmaktadır. Minare 1965 yılında sonradan eklenmiştir (İşçen, 2019: 96). Bu sebeple caminin orijinalinde mescit olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kuzeydoğu köşede yer alan kapıdan girilen harim (Resim 47) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır.

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 48) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 74). Dört bordürden oluşan mihrapta en dıştaki dördüncü bordür düz profillidir ve mihrabın kenar çerçevesi olarak işlev görmektedir (Eskici, 2001: 154). Mevcut durumunda net olarak görülemese de ince şerit şeklindeki saplardan gelişen bir örgü ve saplara bağlanan üç yapraklı palmetlerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Eskici, 2001: 155). Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı yer alır ve bordür boyunca tekrarlanır. Her bir yazı gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 155). İkinci bordürde sarmaşıktan oluşan bir süsleme yer alır ve bordür boyunca tekrarlanır (Resim 49). Birinci bordürde ise sade sülüs yazı ile “La İlahe İlla’ Allah el- Melik el- Hakk el- Mübin Muhammedun Resülüllah Sadıku’l- Va’di’l- Emin” yazılıdır (Eskici, 2001: 155) ve gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 155). Alınlık dikdörtgen formlu iki pano halinde tasarlanmıştır (Resim 50). Alttaki panoda “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 155). Bunun üzerinde yer alan panoda ise sade sülüs yazı ile Cin Suresi, 18. Âyet yer alır (Eskici, 2001: 155). Köşelik iki parçadır ve süsleme olarak oniki kollu yıldız kompozisyonu işlenmiştir. Ancak süsleme tüm yüzeyi kaplamamış, dar olan yüzeyi dolduracak şekilde çeyrek ve yarımşar olarak yerleştirilmiştir (Eskici, 2001: 156). Köşeliğin iki yanında ikinci bordürde görülen sarmaşık kompozisyonun aynısı yine bir bordür biçiminde sütun başlığının üzerine denk gelecek şekilde tasarlanmıştır. Kavsara mukarnasıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid yazısının tekrarlandığı bir kuşak yer alır (Eskici, 2001: 156). Nişin alt kısmı 5 kenarlıdır ve yıldızlı geometrik kompozisyondan oluşan süsleme düzeni görülür. Yıldız

kollarının içlerinde çiçek motifi, merkezlerinde ise çarkı felek motifleri yer almaktadır (Eskici, 2001: 156). Nişin iki yanında sütunceler yer alır. Mihrabın kaidesi yoktur bu sebeple alt kısım ahşap parça ile kaplanmıştır. Mihrap 19 adet palmet sırası ile sonlanır. Bekir Eskici'nin 1996 yılı incelemesinde caminin mihrabında yer alan yazılı kompozisyonların tamamı yeşil ve altın yaldızla boyalı olduğu görülmektedir (Eskici, 2001: 473). Son onarımlar sırasında bu boyaların tamamı kaldırılmış, düz beyaza boyanmıştır.

Mihrabın hemen batısında köşede, yapıya sonradan eklenen minber, aslında mescit olarak inşa edilen yapıya cami işlevi kazandırmıştır (Özdemir, 1998: 57). Gönül Öney'in yeni olarak belirttiği minberin (Öney, 1971: 74) yan aynalığı çeşitli renklerde boyanmış üçgenlerle doldurulmuş, kenarları da çeşitli bitkiler ile süslenmiştir.

Harimin doğu duvarında yer alan alt pencerelerden güneydoğu köşedeki pencerenin üst kısmında bir kartuş içerisine alınmış kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Ayrıca bu pencerenin ahşap pervazlarında tahrip olmuş biçimde hatayi ve pençlerden oluşan bir süsleme kompozisyonu işlenmiştir (Resim 51-52). Kuzeydoğu taraftaki pencerenin üst kısmında ise kıvrık yapraklar, papatya ve karanfillerden meydana gelen bir kompozisyon yer alır (Resim 53). Kible duvarında mihrabın doğusunda yer alan dolabın üst kısmında yine kartuş içerisinde kelime-i tevhid yazısı yer alır. Dolabın ahşap pervazlarında diğer pencere pervazlarında görülen tahrip olmuş süslemelere karşılık buradaki süslemeler daha anlaşılır niteliktedir. Karanfil, goncagül ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel kompozisyon dolabın pervazları boyunca tekrarlanır (Resim 54). Mihrabın batısında yer alan alt seviyedeki pencerede de yine mihrap duvarında yer alan dolap ve güneydoğu köşedeki pencerenin üst kısımlarında görüldüğü gibi bir kartuş içerisinde kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Pencerenin pervazları da yine hatayi ve pençlerden oluşan bitkisel kompozisyon ile bezenmiştir. Süslemelerin birçoğu silinmiş durumdadır. Harimin batı duvarında alt seviyede yer alan pencerenin üst kısmında bir kartuş içerisinde kelime-i tevhid yazısı, pervazlarında da hatayi ve pençlerden oluşan bir süsleme görülür. Caminin pencere ve dolap pervazlarında görülen kalem işleri, geçirmiş olduğu onarımlar sonucunda orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Harimin kuzeyinde ahşap direklerle taşınan fevkâni kadınlar mahfili yer alır (Resim 55). Mahfil sonradan doğu kısımda büyütülmüştür (Öney, 1971: 74).

B) Tarihlendirme

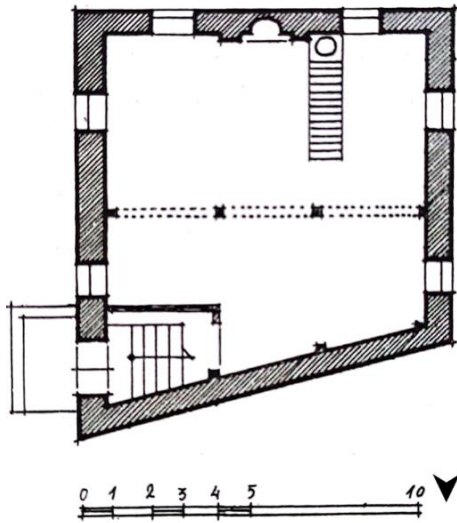
Caminin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmaz. Arşiv kayıtlarına göre minber konularak cami haline getirilen mescidin bitişiğine 1747-48 yıllarında Ali Ağa İbni İbrahim tarafından, Ağa (Mermer-zâde, Araba Bazarı) adında bir medrese yaptırılmıştır (Özdemir, 1998: 57). Medreseye ait 1753 tarihli başka bir belge daha bulunmaktadır (Kırpık vd., 2016: 323).

Gönül Öney; camiyi, mihrabı ve tavan sistemi ile 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başlarına tarihlemiştir (Öney, 1971: 74). Bekir Eskici de caminin 1747 yılından önce yaptırılmış olabileceğini, mihrap özellikleri ile de 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebileceğini söylemektedir (Eskici, 2001: 157).

Hurufat defterlerinde yer alan kayıtlara göre cami ile ilgili ilk kayıt Ocak 1711 yılına aittir (Çetin, 2019: 377). Bu sebeple camiyi 18. yüzyılın ilk yarısına tarihleyebiliriz.

1870 tarihli vakfiyeye göre cami Seyyid Abdurrahman Efendi'nin eşi Azime Hanım tarafından yenilenmiştir (Kırpık vd., 2016: 323). Bu kayıt sebebiyle caminin ilk onarım yılını 1870 yılı olarak verebiliriz. Cami daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1984 yılında onarılmış, esaslı şekilde onarımını da 2007 ve 2008 yıllarında geçirmiştir (Kırpık vd., 2016: 323).

İbrahim Hakkı Konyalı caminin son cemaat yerinden bahsetmiş ve buradan açılan balkonun minare olarak kullanıldığını belirtmiştir (Konyalı, 1978: 58). Ancak caminin şu anda bir son cemaat yeri bulunmamaktadır.

Şekil 3: Kağnıcıoğlu Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 46: Kağncioğlu Camii Genel G6r6n6ş.

Resim 47: Kağncioğlu Camii Harimi.

Resim 48: Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı.

Resim 49: Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 50: Kağıncıoğlu Camii Mihrabı Detay.

Resim 51: Kağıncıoğlu Camii Doğu Duvarında Bulunan Pencere Pervazlarındaki Süsleme.

Resim 52: Kağnıcıoğlu Camii Doğu Duvarı Penceresinde Yer Alan Süsleme Detayı.

Resim 53: Kağnıcıoğlu Camii Doğu Duvarının Güney Köşesindeki Pencere Süslemesi.

Resim 54: Kağnıcıoğlu Camii Dolabı ve Süslemeleri.

Resim 55: Kağnıcıoğlu Camii Kadınlar Mahfili.

Katalog No: 4.4

Yapının Adı: LEBLEBİCİOĞLU CAMİİ

Şekil No: 4

Resim No: 56-70

Yeri: Altındağ/Denizciler Caddesi

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Kantar Zade Mustafa

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski kaynaklarda Kağnı Sokağı (Öney, 1971: 75) veya Kargı Sokağı'nda (Konyalı, 1978: 69) olduğu belirtilen camii günümüzde Anafartalar Mahallesi, Denizciler Caddesi üzerinde bulunur.

Leblebiciler adıyla da bilinen cami, boyuna dikdörtgen planlı bir harim ile önündeki son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 4).

Cami, temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 75). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu cephesi bir otel binasına bitişiktir. Batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 4 penceresi bulunmaktadır. Caminin güney cephesinde ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 pencere bulunmaktadır. Kuzey cephede yer alan son cemaat mekanı (Resim 56), orta kısımda dor nizamında iki sütuna oturan yarım daire biçimindeki kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır (Resim 57). Öney'in yapmış olduğu incelemede duvar örülerek kapatılan son cemaat yerinin ortasındaki kemerin olduğu kısımda giriş kapısı, yandaki kemerlerin ortasında da birer pencere olduğu görülmektedir (Resim 58). Günümüzde, duvar örülerek kapatılan kemerli kısımlarda duvar kaldırılmış ve camekanla örtülmüştür.

Kuzey cephenin üst seviyelerinde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere bulunmaktadır. Kuzey cephenin alt seviyelerinde tuğla ve kesme taşın birlikte kullanıldığı bir duvar örgüsü görülür ve bu örgü batı cephenin kuzeybatı köşesine kadar devam eder (Resim 59). Ayrıca eski fotoğraflarda kuzey cephenin tuğla örgüsü yalnızca cephedeki kemer hizasına kadar olduğu görülmektedir (Resim 60). Günümüzde cephenin alt seviyeleri ile batı cephenin köşesi boyunca devam ettiği görülür.

Kuzeybatı köşede çatıdan yükselen küçük ahşap minare bulunur. Çıkışın kadınlar mahfilinden sağlandığı minare yenidir (Öney, 1971: 75).

Harime giriş son cemaat yerinden sade bir kapı ile sağlanır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 61), düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan çitalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış, tam ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir. Harim tavanını kuşatan ahşap pervazlar, bordür biçiminde düzenlenmiş ve üzerlerinde kalem işleri görülmektedir (Resim 62). Üçüncü, en dış bordürde kahverengi zemin üzerine karanfil, papatya ve akant yapraklarından oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Ortadaki bordürde uçları birbirine bağlı şemseler ve bu şemselerin içlerine de penç ve kıvrım dallardan oluşan bir süsleme görülür. Şemselerin dışında kalan boş alanlara da karanfil yerleştirilmiştir. Birinci bordürde ise lale, karanfil, goncagül ve akant yapraklardan oluşan bir kompozisyon şeması görülmektedir.

Tavan ortasında yer alan altıgen göbekte üç bordür bulunur (Resim 63). En dıştaki bordürde karanfil, lale, penç, goncagül ve akant yapraklarından oluşan bir kompozisyon düzeni görülmektedir. Ortadaki bordürde ise üç yapraklı palmet motifi tüm bordür boyunca devam eder. En içteki birinci bordürde pençler ve bu pençlerin her birine ikişer veya üçerli olarak kıvrımlı yaprakların yerleştirildiği bir kompozisyon görülmektedir (Resim 64).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 75). Orijinal durumunu kısmen de olsa koruyan alçı mihrap, köşelikten kaideye kadar kısmen de kenar bordürleriyle birlikte bozulmuş durumdadır (Resim 65-66). Mihrabın eski fotoğraflarına bakıldığında, yüzeyin altın yaldız ile boyalı olduğu görülmektedir (Resim 67). Günümüzde ise beyaz boyalıdır. Dört bordürden oluşan mihrabın en dıştaki dördüncü bordürü mihrabın kenar çerçevesini teşkil eder (Eskici, 2001: 121). Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı bordür boyunca tekrarlanır ve rumili sarmaşık şeridi ile sınırlanmaktadır (Eskici, 2001: 121). İkinci

bordürde sarmaşıklar ve aralarında yaprakların olduğu bir kompozisyon görülür. Birinci yani en içteki bordürde ise sülüs yazı ile “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 122). Mihrap alınlığı yedi yatay panodan oluşur. Eskici’nin belgelemiş olduğu fotoğrafta yedi panonun da ayetler taşıdığı görülmüştür (Eskici, 2001: 460-461). Günümüzde yalnızca ikinci, dördüncü, altıncı ve yedinci panolarda ayetlerin yazılı olduğu görülmektedir. 1996 yılı sonrasında yapılan onarımlarda kaldırılan boyalar sebebiyle yazıların yok olduğu anlaşılmaktadır. Panoların zarar görmediği dönemde panolarda sırasıyla üstten birinci panoda; Bakara Suresi, 144. Âyet, ikinci panoda; Cin Suresi, 18. Âyet, üçüncü panoda; Al-i İmran Suresi, 37. Âyet, dördüncü panoda iki parça halinde; Ya Haliku’l- Kalem ve’l- Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı), beşinci panoda; Al-i İmran Suresi, 39. Âyet, altıncı panoda; Cin Suresi, 18. Âyet, yedinci panoda ise dördüncü panoda yazan duanın aynı tekrarı yazılıdır (Eskici, 2001: 122-123). Mihrabın köşelik, kavsara ve nişin alt kısmı ile sütunceler tamamen bozulmuştur ve düz biçimde sıvanmıştır.

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber yenidir (Öney, 1971: 75).

Harimin tam kuzeyinde, sonradan yanlara doğru uzatılan (Öney, 1971: 75) kadınlar mahfili bulunmaktadır (Resim 68). Mahfil balkon biçiminde harime doğru taşıntı yapmaktadır ve mahfile çıkış son cemaat yerinden merdivenle sağlanmaktadır. Mahfil balkonunun alt yüzeyi çitalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmıştır. Balkonun alt yüzeyini kuşatan çerçevede, harimin ahşap tavanını kuşatan pervazda görülen şemseli kompozisyonun bir benzeri görülür (Resim 69-70). Balkonun üst kısmında ise palmet ve selvi ağacı yan yana işlenmiştir. Süslemeler oldukça deforme olmuştur.

B) Tarihlendirme

Kaynaklarda kitabesine göre caminin 1713 yılına tarihlendiği yazılıdır (Konyalı, 1978; 69-70, Öney, 1971; 75, Ankara Vakıf Eserleri, 2020; 68). Söz konusu kitabenin caminin giriş kapısı üzerinde yer aldığı belirtilir (Konyalı, 1978: 69). Günümüzde giriş kapısı üzerinde böyle bir kitabeye rastlanılmaz. Yalnızca türkçesi tabela olarak caminin giriş kapısı yanında asılıdır. Konyalı 16 satır halinde kitabeyi okuduğunu belirtmiş ve H.1125 (1713) yılını vermiştir (Konyalı, 1978: 70). Kitabede;

‘‘Ol cenâb-ı müftî-i Ankara Seyyid Mustafâ

Yani Kantarzâde Efendi kim ol merd-i Hüdâ

Cümle evkâfı salâh üzre itmiş idi güzâr

Kâriü'l- Kur'ân idi ol zât-ı ekrem dâimâ

Çün işitdi irci'î emrini hatifden o pîr

Can dil bula idüb ol emr-i Hakka iktidâ

İdicek oğullarına tavsiye hayr ile

Yapdılar bu Cami'î bâlâyı anlar bî- riyâ

Yâ ilâhî fahr-i Âlem hürmetine kıl kabul

Ecr-i iz'âfıyla me'cûr eyle fî yevmi'l- cezâ

İşbu hayrı bâki eyle defterine lef eyle

Sâyebân it farkına mahşerde envâr-ı Hüdâ

Her kim okur rûhuna bir Fatihâ ihlâs ile

Anı cennetde yâ Rab eyle câr-ı Enbiyâ

Hıfziyâ kıldım duâ birle onun tarihini

İşbu Câmi'ile bulur firdevs cân Mustafâ 1125’’ (Kırpık vd., 2016: 325). Bu kitabeye göre cami, Ankara Müftüsü Kantarzade Mustafa adına oğulları tarafından 1713 yılında yaptırılmıştır (Kırpık vd., 2016: 325).

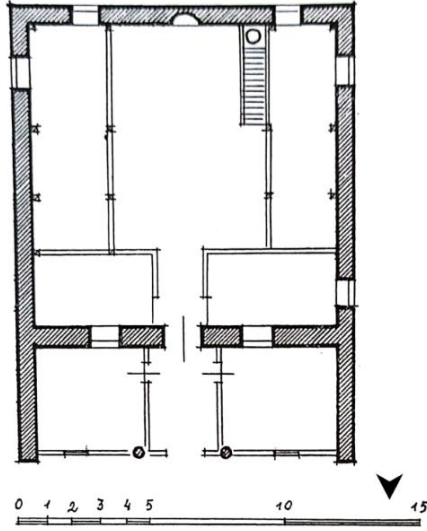
Gönül Öney, planı, tavan sistemi ve mihrabıyla camiyi 18. yüzyıla tarihlemiştir. Bekir Eskici de caminin mihrabının cami ile aynı tarihlerde yapılmış olabileceğini belirtmiş bu sebeple de mihrabı 18. yüzyıla tarihlemiştir (Eskici, 2001: 123). Ayrıca söz konusu mihrabın bu tarz mihraplar içerisinde tarihi bilinen en eski mihrap olduğunu, diğer örnekleri tarihlemede de bizlere ışık tutabileceğini belirtmiştir (Eskici, 2001: 123).

20 Kasım 1588-11 Temmuz 1590 yılları arasını gösteren Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicil kaydında Leblebici (Leblebüci) Mescidi'nin ismi geçmektedir (Ongan, 1974: 35). Ayrıca cami ile ilgili Hurufat defterlerinde rastlanılan ilk kayıt 1691 yılıdır (Çetin,

2019: 159). Bu kayıtlar neticesinde caminin yapım tarihini 16. yüzyılın ikinci yarısı olarak verebiliriz. Fakat cami şu anki mevcut hali ile, mihrabı, mahfil balkonu, harim tavanındaki pervazda, harimin tavan göbeğinde görülen süslemeleri ile Ağaç Ayak Camii, Kağnıcıoğlu Camii ile benzerlik taşır. Leblebicioğlu Camii'nin geçirdiği onarımlar neticesinde değişime uğradığını düşünürsek camiyi şu anki hali ile 18. yüzyılın ilk yarısına tarihleyebiliriz.

Kayda göre 1735 yılında Hafizzade isimli biri camiyi tamir ettirmiştir (Çetin, 2019: 162). Bu caminin ilk onarım yılı olabilir. Caminin son onarımları ise 2008 ve 2014 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 68).

Son onarımlar sırasında son cemaat yerinin önündeki kemerler arasına örülen duvar kaldırılmış ve camekanla örtülmüştür. Caminin eski fotoğraflarına bakıldığında giriş cephesindeki tuğla örgünün kemer hizasında bittiği görülür. Geçirdiği son onarımlar sırasında alt seviyelerdeki tuğla- kesme taş örgü tamamen ortaya çıkarılmıştır. Bu örgü batı cephenin kuzey köşesine kadar devam etmektedir.

Şekil 4: Leblebicioğlu Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 56: Lelebicioğlu Camii Genel Görünüş.

Resim 57: Lelebicioğlu Camii, Son Cemaat Yeri Kemerlerini Taşıyan Sütunlar.

Resim 58: Lelebicioğlu Camii (Gönül Öney'den).

Resim 59: Leblebicioğlu Camii, Batı Cephe Kesme Taş ve Tuğla Örgü.

Resim 60: Leblebicioğlu Camii, Kuzey Cephe (Vekam Arşivinden).

Resim 61: Leblebicioğlu Camii Harimi.

Resim 62: Leblebicioğlu Camii, Harim Tavanını Kuşatan Pervazlarda Yer Alan Süslemeler.

Resim 63: Leblebicioğlu Camii Harimi Tavan Göbeği.

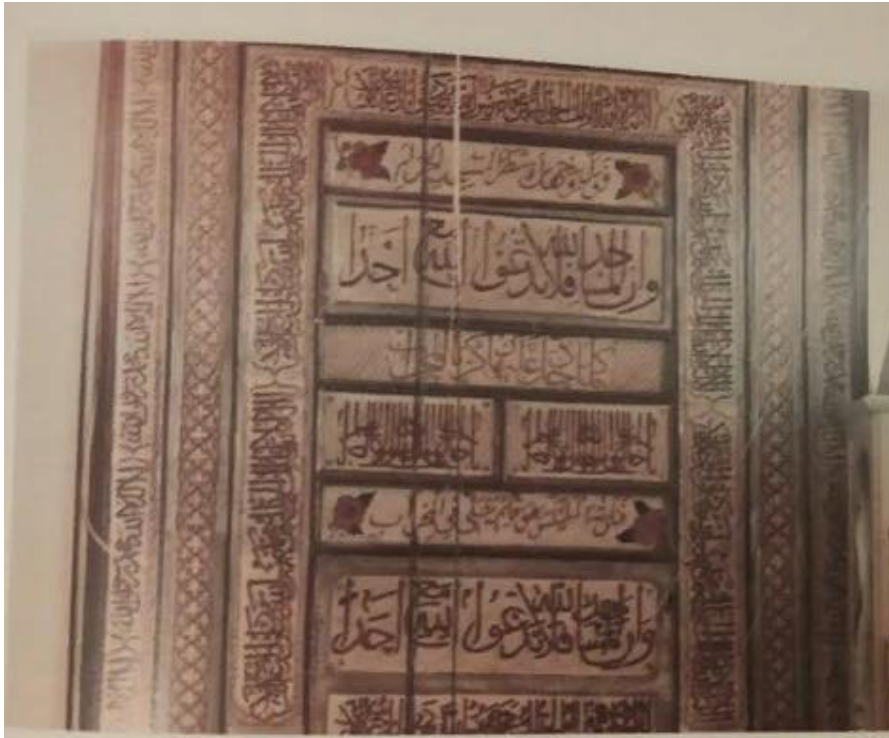
Resim 64: Leblebicioğlu Camii Harimi, Tavan Göbeği Süslemeleri.

Resim 65: Leblebicioğlu Camii Mihrabı.

Resim 66: Leblebicioğlu Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 67: Leblebicioğlu Camii Mihrabı (Bekir Eskici'den).

Resim 68: Lelebicioğlu Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 69: Lelebicioğlu Camii Mahfil Balkonun Alt Kısmı.

Resim 70: Leblebicioğlu Camii Mahfil Balkonundan Süsleme Detayı.

Katalog No: 4.5

Yapının Adı: ZEYNEL ABİDİN MESCİDİ

Şekil No: 5

Resim No: 71-80

Yeri: Altındağ/Sakarya Mahallesi, Kümbet Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Zeynel Abidin

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Mescit, eskiden Sabuni Mahallesi olarak bilinen (Özdemir, 1998: 65) günümüz Sakarya Mahallesi Kümbet Sokak'ta yer almaktadır.

Mescit, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 5) bir harim ve güneyinde aynı isimle anılan türbeden oluşmaktadır (Resim 71).

Mescit, temel seviyelerde taş, onun üzerine ise ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 83). Mescidin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu ve batı cephesindeki pencere kuruluşları aynıdır. Her iki cephenin de alt seviyede 3 üst seviyede 3 olmak üzere toplamda 6 adet penceresi bulunmaktadır. Pencere boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı basit kuruluşludur. Mescidin doğu cepheden girişi bulunan bir bodrum katı vardır. Bu bölüm günümüzde kadınlar mahfili olarak işlev görmektedir ve yenidir. Mescidin güney cephesinde üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 pencere bulunur. Mescidin kuzey cephesinde ise altta 2 üstte 2 olmak üzere toplamda 4 pencere yer almaktadır. Pencere diğer cephelerdeki pencereler ile aynı form ve özelliktedir. Alt seviyedeki pencerelerin eskiden lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı olduğu, üst seviyedeki pencerelerin ise alçı şebekeli olduğu görülmektedir (Resim 72). 2005 yılında restore edilen caminin kuzey duvarı 2015 yılında çökmüş ("Ankara'daki Tarihi Zeynel Abidin", 2015) söz konusu pencereler de o sırada yıkılmıştır (Resim 73).

Mescide giriş kuzey cepheden, yenilenmiş, basit bir kapı ile sağlanır (Resim 74). Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim düz ahşap tavanlıdır (Resim 75). Tavan sistemi yenidir. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır.

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 76), yapıda değeri olan tek unsurdur. Mihrap kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 83). Dört bordürden oluşan mihrabın (Resim 77) en dıştaki dördüncü bordürü kenar çerçeve olarak işlev görür ve süsleme olarak şerit biçimindeki saplardan meydana gelen bir örgü ve bu saplara bağlanan üç yapraklı palmet motifi görülmektedir (Eskici, 2001: 161). Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır. İkinci bordürde sarmaşık motifi ve bu sarmaşıkların aralarına yerleştirilen yaprakların yer aldığı bir kompozisyon şeması görülür. Birinci bordürde sade sülüs yazı ile “La ilahe illa’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l- Emin (apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed Allah’ın elçisidir)” (Eskici, 2001: 162) yazılıdır. Üçüncü ve birinci bordürün en alt kısımları zarar görmüş ve bu kısımlar sıvanmıştır. Mihrap alınlığında yatay dikdörtgen formda bir yazılı pano bulunmaktadır (Resim 78). Yazıda; “Ya Haliku’l- Kalem ve’l- Levhi (ey Levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” (Eskici, 2001: 162) yazılıdır. Panonun etrafını ikinci bordürde görülen sarmaşıklı kompozisyon kuşatmaktadır. Köşelikte yıldızlı geometrik geçme kompozisyonu görülmektedir (Resim 79). Bu kompozisyonda merkezden yayılan ince şeritlerin birbirlerini keserek dikey ve yatay yönde oniki kollu yıldızlar meydana getirmektedir (Eskici, 2001: 162). Yıldızların içlerini çarkıfelek, yıldız kollarının içlerini de bir çiçek motifi doldurmaktadır (Eskici, 2001: 162). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasına kelime-i tevhid yazısının tekrarlandığı bir kuşak yer almaktadır (Eskici, 2001: 163). Nişin alt kısmında köşeliklerde görülen yıldızlı geometrik kompozisyon işlenmiştir. Nişin iki yanında sütunceler yer alır. Bu sütuncelerin kenarları palmetli sarmaşık ile bezelidir (Eskici, 2001: 163). Mihrabın kaidesi yoktur (Eskici, 2001: 163). Mihrap 19 adet palmet sırası ile sonlanır. Eskici’nin 1997 yılı incelemesinde mihrabın yüzeyinin çeşitli renklerde boyalı olduğu görülür (Resim 80). Günümüzde bu boyalara rastlanılmamaktadır.

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber yenidir (Öney, 1971: 83).

Mescitte herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, mescidin tavanında renkli süslemeler olduğunu belirtmiş (Konyalı, 1978: 104), günümüzde

mihrabı haricinde orijinal bir mimari ögesi bulunmayan mescidin tavanı da tamamen yenilenmiştir.

B) Tarihlendirme

Mescidin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmaz.

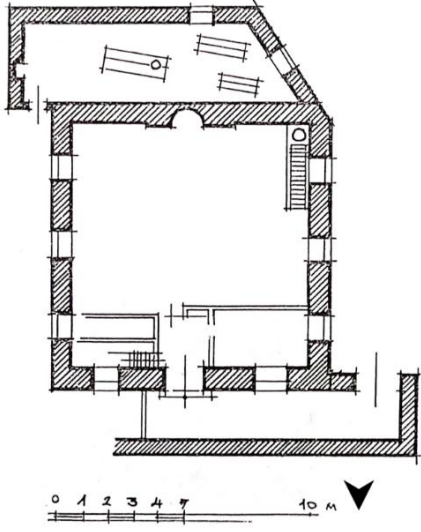
H.1156/1743-44 tarihli bir belgeye göre “Ankara’da Hacı Murad Mahallesi’nde Seyyid Şeyh Zeynel Abidin Efendi Camii ...” (Kırpık vd., 2016: 319) ibaresi geçmektedir.

Gönül Öney ve Bekir Eskici yapıda tek orijinal mimari unsur olan mihrabına göre, mescidi 18. yüzyıla tarihlemişlerdir (Eskici, 2001; 163, Öney, 1971; 83). Mihrap bordürlerinde, alınlıkta, köşeliklerde yer alan süsleme kompozisyonları aynı devre tarihleme yaptığımız diğer cami ve mescitlerin mihrapları ile benzerlik taşır.

Mescidi, 1743-44 tarihli belgeye ve söz konusu mihrabına göre 18. yüzyılın ikincisi yarısına tarihleyebiliriz.

Mescit 2005 yılında esaslı olarak onarılmıştır (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 98). Son onarımını kuzey duvarının tamamen yıkılması sonucu 2015 yılında geçirmiştir.

Mescidin onarımlardan önce mihrap duvarının üst kısmında sağ tarafta yer alan pencerenin alçı şebekesinde mührü süleyman motifinin işlendiği bilinmekte olup (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 444) onarımlar sonrasında alçı pencerelerin tamamı ve sözü edilen motif yok olmuştur. Mescidin önceden farklı renklerde boyalı olan mihrabı da (Eskici, 2001: 477) günümüzde bu boyalarından arınmıştır. Harimin kuzeyinde bulunduğu belirtilen mahfil (Kırpık vd., 2016: 319) 2015 yılında duvarın yıkılması sonucu yok olmuştur. Mescidin bodrum katı bugün kadınlar mahfili olarak işlev görmektedir.

Şekil 5: Zeynel Abidin Mescidi Planı (Gönül Öney'den).

Resim 71: Zeynel Abidin Mescidi ve Bitişigindeki Türbe.

Resim 72: Zeynel Abidin Mescidi, Onarım Öncesi Pencere Kuruluşu (Ankara Vakıf Eserlerinden).

Resim 73: Zeynel Abidin Mescidi, Yıkılan Kuzey Duvarı (<https://emlakkulisi.com/ankara-zeynel-abidin-camiinin-duvari-yikildi/412579>).

Resim 74: Zeynel Abidin Mescidi, Kuzey Cephe.

Resim 75: Zeynel Abidin Mescidi Harimi.

Resim 76: Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı.

Resim 77: Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 78: Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Alınlık.

Resim 79: Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı, Köşelik.

Resim 80: Zeynel Abidin Mescidi Mihrabı (Bekir Eskici'den).

Katalog No: 4.6

Yapının Adı: HACI İLYAS CAMİİ

Şekil No: 6

Resim No: 81-88

Yeri: Altındağ/Hacettepe Mahallesi

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Hacı İlyas Efendi

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A)Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski adıyla Kırgızlar Mahallesi, Güner Sokak'ta yer alan cami (Ayverdi, 1972; 243, Öney, 1971; 69), günümüz Hacettepe Mahallesi'nde, hastane binalarının arasında kalmaktadır.

Camii, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 6) ve kırma çatılıdır.

Camii, temel seviyelerde taş onun üzerine ise kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Eyice, 1996a: 483). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere ile yarım daire biçimli kemerli, yenilenmiş giriş kapısı bulunmaktadır. Gönül Öney, giriş kapısı üzerinde kufi yazı ile besmelenin yazılı olduğu 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıla ait Kütahya çini panosunun bulunduğunu belirtir (Öney, 1971: 69). Çini pano günümüzde yoktur. 70'li yıllarda giriş kapısı üzerinde bulunduğu belirtilen çini pano 1975 yılı veya sonrasında yapılan onarımlarda yok olduğu anlaşılmıştır. Üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 3 pencere bulunur. Doğu cepheye sonradan abdest alma yeri eklenmiştir. Batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda daha basit olarak 3 pencere bulunmaktadır. Güney cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 pencere yer almaktadır. Kuzey

cephenin orta aksında bugün kadınlar mahfili için ayrılan kısma girişi sağlayan bir kapı ve bu kapının iki yanında boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere bulunmaktadır.

Caminin kuzeydoğu köşesinde çatıdan yükselen, yenilenmiş, silindirik gövdeli ahşap minaresi bulunmaktadır (Resim 81-82). Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Girişin doğudan sade bir kapı ile sağlandığı harim (Resim 83), kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanır ve düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmış ve çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmıştır. Tavanın tam ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir. Tavanı kuşatan pervazlarda neredeyse tamamen silinmeye yüz tutmuş süslemelerin olduğu görülmektedir (Resim 84). Bu süslemeler arasında en dıştaki pervazda tırtıklı yaprak, hatayi, karanfil ve pençlerden oluşan bir kompozisyon görülür (Atak, 2014: 220). Ortadaki pervazda birbirlerine bağlı ve sıralı olarak devam eden şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş karanfil motifi görülmektedir. En içteki pervazda da yine en dışta yer alan pervaz süslemesi ile benzerlik taşıyan süslemeler görülür. Tavanı karelere bölen çıtaların köşelerine baklava biçiminde ahşap parçalar çakılmıştır.⁶ Harim tavanı ortasında yer alan altıgen göbeğin ortası iç içe geçmiş çokgenler ile doldurulmuştur (Öney, 1971: 69). Merkezde yer alan pano çakma ve yapıştırma künde kari tekniği ile yapılmıştır (Taşkan, 2016: 78). Göbeği kuşatan bordürlerin üzerlerinde aşınmış süslemeler görülür. Bu süslemeler içerisinde karanfil, papatya ve akant yaprakları seçilebilen motiflerdir (Resim 85).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 86) kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır (Eskici, 2001: 128). Dört bordürden oluşan mihrabın (Resim 87) en dıştaki dördüncü bordürü mihrabın kenar çerçevesidir ve grift örgülü bir süsleme kompozisyonu görülür (Eskici, 2001: 128). Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır. İkinci bordürde sarmaşıklardan oluşan bir kompozisyon görülür ve bu kompozisyonun aralarına küçük yapraklar yerleştirilmiştir (Eskici, 2001: 129). En içteki birinci bordürde ise sade sülüs yazı ile “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülullah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık

⁶ Önceden tavanda oluşturulan karelerin köşelerine üzerlerinde çiçek motifinin işlendiği ahşap karelerin çakılı olduğu bilinmektedir bkz: (Öney, 1971: 69).

gerçeğin sahibi Allah'tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah'ın elçisidir'' yazılıdır (Eskici, 2001: 129). Alınlık üç adet yatay yazı panosundan oluşur. Birinci ve üçüncü panoda Cin Suresi, 18. Ayet yer alır (Eskici, 2001: 129). Ortadaki panoda ise iki parça halinde "Ya Haliku'l- Kalem ve'l- Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)" yazılıdır (Eskici, 2001: 129). Mihrap köşeliklerinde yıldızlı geometrik geçme görülür. Yıldızların içleri çarkıfelek, yıldız kollarının içleri ise çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 129). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında yer alan yatay yazı kuşağında kelime-i tevhid yazısı yer alır. Nişin alt kısmında, köşeliklerde görülen kompozisyonun aynısı kullanılmıştır. Nişin iki yanında sütunceler bulunur. Mihrabın kaidesi yoktur (Eskici, 2001: 130) Mihrap 22 adet palmet sırası ile sonlanır.

Mihrabın hemen batısında yer alan minber yenidir (Ayverdi, 1972: 244). Doğu duvarına konumlandırılmış vaaz kürsüsü de yenidir.⁷

Harimin hemen kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili bulunur (Resim 88).⁸ Mahfil tavanı tıpkı harim tavanı gibi çıtalarla karelere ayrılmıştır. Mahfili kuşatan tek sıra pervazda silinmiş ve zor seçilebilen bitkisel süslemelerin izleri görülmektedir. Mahfil, balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır ve balkonun alt yüzeyi de çıtalarla karelere ayrılmıştır.⁹

B) Tarihlendirme

Mübarek Galib okuduğu bir kitabeye göre caminin tarihini H.1116/1704 yılı olarak vermektedir (Galib, 1996: 37). Ayrıca Mübarek Galib, caminin banisinin Enverzade İbrahim Ağa olduğunu belirtmektedir (Galib, 1996: 37). Gönül Öney bu kitabenin caminin karşısında yer alan çeşmeye ait olduğunu ve caminin de stil bakımından bu tarihlerde yapılmış olduğunu belirtmektedir (Öney, 1971: 70). Konyalı'da çeşme üzerinde yer alan bozuk halde iki kitabeden bahsetmekte ancak herhangi bir tarih vermemektedir (Konyalı, 1978: 45). Çeşme ve kitabe günümüze ulaşmamıştır. Avram Galanti de caminin banisinin Enverzade İbrahim Efendi olduğunu belirtmiş yapım yılı olarak da H.1116/1704 yılını vermiştir (Galanti, 2005: 239). Caminin Enverzade İbrahim Ağa tarafından yapılmış

⁷ Minber ve vaaz kürsüsü pembe renge boyanmıştır.

⁸ Mahfil pembe renge boyanmıştır.

⁹ Mahfil günümüzde erkekler tarafından kullanılır. Mahfilin hemen altına denk gelen ve kapatılan bölüm, güncel kadınlar mahfili olarak işlev görür.

olabileceğine dair bir belge günümüzde mevcut olmadığı için Galib ve Galanti'nin vermiş olduğu bilgi havada kalmaktadır.

1704 yılında ait bir kayıta caminin “el-hac İlyas” olarak yazılı olduğu görülmektedir (Çetin, 2019: 96). Buna göre camiyi 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirebiliriz.

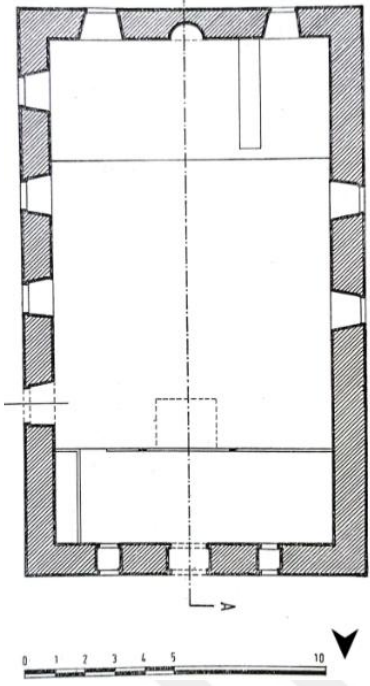
H. 1297 (1880) yılına ait başka bir belgeye göre de caminin banisinin Hacı İlyas Efendi olduğu ve caminin halk tarafından tamir edildiği yazılıdır (Kırpık vd., 2016: 327).

1924 yılı Ankara haritasına göre Hacı İlyas Cami kayıtlarda “Boryacı Camii” olarak gösterilmiştir (Günel ve Kılıcı, 2015: 84). Bu belgeler neticesinde caminin banisi Hacı İlyas Efendi olmalıdır.

Eskici, caminin mihrabının 18. yüzyıla tarihlenen diğer Ankara mihrapları ile benzerlik taşıdığını belirterek mihrabın tarihini 18. yüzyıl olarak vermektedir (Eskici, 2001: 131).

Cami, 1954, 1956, 1975 ve 2010 yıllarında onarım görmüştür (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 47). İlk onarımlarında caminin doğu cephesine konumlandırılmış abdest almak için yeni bir ek kısım yapılmıştır. Yapılan onarımlar sonucunda mihrabın hemen kuzeyinde yer alan fevkâni kadınlar mahfili, kadınların kullanımına kapatılmış, erkekler tarafından kullanımı sağlanmıştır. Mahfilin hemen altında sonradan kapatılmış bölüm ise güncel kadınlar mahfili olarak tasarlanmış ve buraya giriş kuzey cepheden sağlanmıştır.

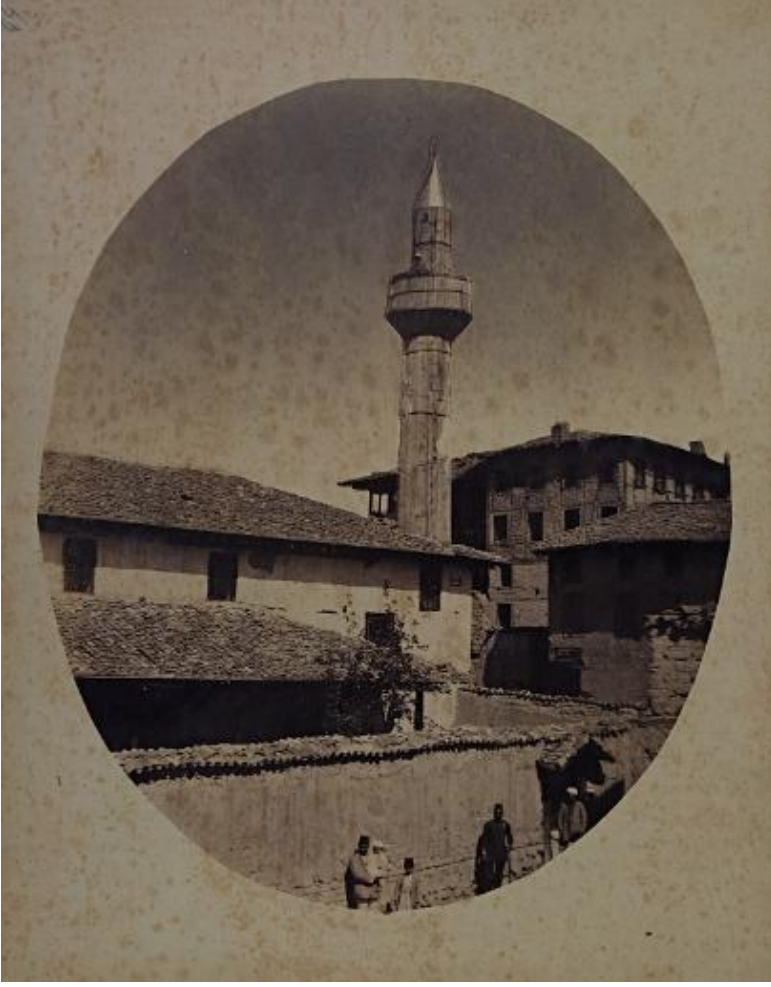
Harim tavanında çiçek motifi ile boyandığı belirtilen ahşap karelerin köşelerinin (Öney, 1971: 69) bugün baklava dilimi biçimli ve sade olduğu görülür. Bu sebeple 1975 yılı veya sonrasında yapılan onarımlarda harim tavanının da yenilendiğini söyleyebiliriz. Ayverdi, mahfil altında yer alan pencere pervazlarında çiçekli nakışların bulunduğunu belirtmiş (Ayverdi, 1972: 244) ancak yapılan onarımlar sonucunda mahfil altı kapatıldığı için bu pencereler ve süslemeler de günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 6: Hacı İlyas Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 81: Hacı İlyas Camii, Genel Görünüş.

Resim 82: Hacı İlyas Camii (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivinden).

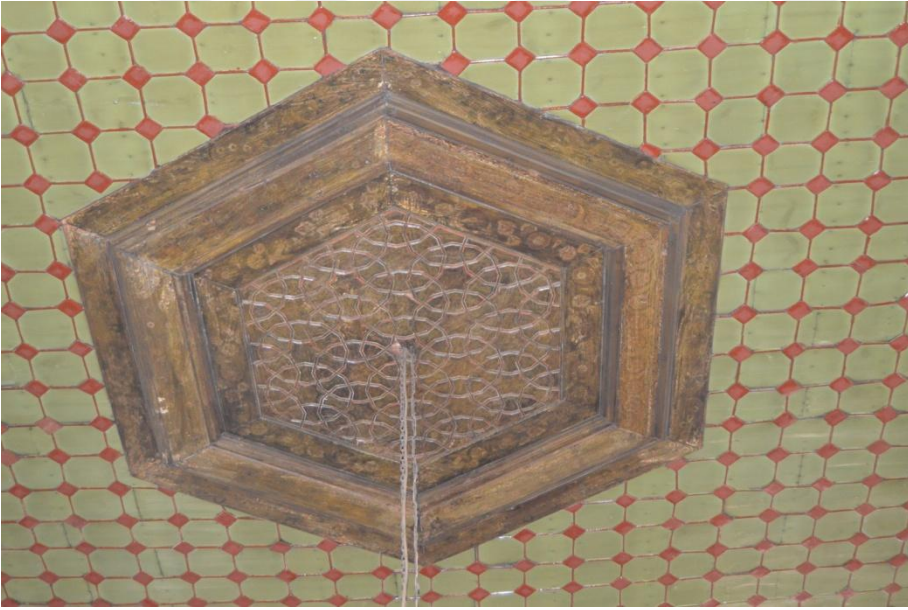

Resim 83: Hacı İlyas Camii Harimi.

Resim 84: Hacı İlyas Camii Harimi, Pervaz Süslemelerinden Detay.

Resim 85: Hacı İlyas Camii Harimi Tavan Göbeği.

Resim 86: Hacı İlyas Camii Mihrabı.

Resim 87: Hacı İlyas Camii Mihrabı, Detay.

Resim 88: Hacı İlyas Camii Kadınlar Mahfili.

Katalog No: 4.7

Yapının Adı: HACI MUSA CAMİİ

Şekil No: 7

Resim No: 89-115

Yeri: Altındağ/Talatpaşa Bulvarı

Tarihi: İlk olarak 15. yüzyılda inşa edilen cami 18. yüzyılda elden geçirilmiştir

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Seyfullahoğlu Hacı Musa

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eskiden Demirtaş Mahallesi, Eski Yol Sokak olarak bilinen cami (Galib, 1996; 52, Öney, 1971; 70) günümüz Talatpaşa Bulvarı'nın alt kısmında yer almaktadır.

Camii, boyuna dikdörtgen planlı bir harim, önünde üç gözlü bir son cemaat yeri ile kuzeybatı köşedeki minareden oluşmaktadır (Şekil 7).

Camii, temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 70). Yalnızca son cemaat yerinin kemerleri tuğla ile örülmüştür. Camii kırma çatılı olup üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere ile en üst aksta alçı şebekeli 3 pencere yer almaktadır. Batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere, üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 1 pencere ile alçı şebekeli 3 penceresi bulunmaktadır. Güney cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde ise yine alçı şebekeli 2 penceresi bulunur (Resim 89). Kuzey cephede yer alan son cemaat mekanı orta kısımda dor nizamında iki mermer sütuna oturan sivri kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır (Resim 90). Üç sivri kemerli girişe sahip olan son cemaat yeri tahta bir perde ile sonradan kapatılmıştır (Öney, 1971: 70). Orta bölümde

son cemaat mekanına girişi sağlayan sonradan eklenmiş kapı bulunmaktadır. Kuzey cephenin üst seviyelerinde ise boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere bulunmaktadır.

Son cemaat mekanından sonra harime girişi sağlayan ahşap kapının kanatları, yuvarlak satırlı derin oyma tekniği ile kaliteli bir işçiliğe sahiptir (Resim 91) (Öney, 1971: 71).¹⁰ Kanatlarda grift rumilerden meydana gelen oyma süslemeler görülmektedir (Resim 92) (Eyice, 1996b: 492). Kapı kanadının üst kısmında kelime-i tevhid yazısı yer alır (Resim 93). Tepede çerçeve içine alınmış sülüs panoda ise Kur’andan ayetler yazılmıştır (Öney, 1971: 71).

Giriş kapısı üstünde tuğla örgülü sivri kemerli alınlığın ortasında iki satırlık inşa kitabesi yer alır. Günümüzde bu kitabenin yanında bir de türkçe açıklama ile “Bu mübarek mescidi Seyfullahoğlu Hacı Musa 1421 yılında yaptı” yazısı asılıdır (Resim 94). İnşa kitabesinde yer alan yılı, Mübarek Galib 725(1325), İbrahim Hakkı Konyalı 895(1489-90), Gönül Öney ise 865(1460-61) olarak okumuşlardır (Galib, 1996; 53, Konyalı, 1978; 47, Öney, 1971; 72).¹¹

Giriş kapısının hemen yanında da üç satırlık onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin yanında türkçe açıklama ile “Bu camii şerif Evkaf İdaresi tarafından 1923 tarihinde tamir edilmiştir” yazısı yer alır (Resim 95).

Giriş kapısının yanında yer alan pencerenin pervazlarında kalem işleri görülmektedir. Yeşil zemin üzerine karanfil, goncagül, akant yaprakları ve kıvrım dallardan meydana gelen bir kompozisyon şeması izlenmektedir.

Caminin kuzeybatı köşesinde minare yer almaktadır. Kare kaideli minarenin gövdeye geçişi türk üçgenleri ile sağlanır. Pabuçluk ve gövde kısmı tuğla olan minarenin şerefe altı, şerefe ve petek kısmı sıvalıdır. Minarenin külah kısmı kurşunla kaplanmıştır. Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Girişin kuzey cepheden sağlandığı dikdörtgen planlı harim, düz ahşap tavanlıdır (Resim 96). Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmış, çitalarla karelere ayrılmıştır. Tavanın tam ortasına da altıgen göbek

¹⁰ Öney, kapı kanatlarının caminin ilk devrinden yani 15. yüzyıldan olduğunu belirtir bkz (Öney, 1971: 71).

¹¹ Gönül Öney, söz konusu kitabenin başka bir yapıdan alınarak yeniden bu yapıda kullanıldığını belirtir bkz: (Öney, 1971: 72). Semavi Eyice’de Gönül Öney’in bu fikrini kabul etmemektedir bkz: (Eyice, 1996b: 491).

yerleştirilmiştir. Tavanı kuşatan pervazlarda bitkisel süslemelerin hakim olduğu kalem işleri bulunmaktadır (Resim 97). En dıştaki pervazda sıralı olarak birbirlerine düğümlü halde kartuşlar ve bu kartuşların içerisine yerleştirilmiş bitkisel süslemeler yer almaktadır. İçteki pervazda ise karanfil, goncagül, akant yaprakları, sekiz köşeli yıldız ve bu yıldızların içlerine yerleştirilmiş küçük boyutlu çiçeklerden meydana gelen bir kompozisyon düzeni işlenmiştir. Tavanı karelere bölen çıtaların köşelerine baklava biçiminde ahşap parçalar çakılmış ve bunların da üzerlerine pençler yerleştirilmiştir. Harim tavanı ortasında bulunan altıgen göbek üç bordür ile çevrelenmiştir. Her bir bordürde bitkisel bezeme hakimdir. Çakma ve künde kari tekniği ile yapılmış merkez pano (Taşkan, 2016: 74) altı kollu yıldız ve bu yıldızlardan gelişen iç içe geçmiş geometrik kompozisyondan oluşmaktadır (Resim 98).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 99) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 71). Dört bordürden oluşan mihrabın en dıştaki bordürü mihrap çerçevesini teşkil eder. İkinci bordürde kelime-i tevhid yazısı yer alır ve bu yazı gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 141). Üçüncü bordürde yıldızlı geometrik geçmeler görülür. Merkezdeki yıldızların içleri çarkıfelek motifi, yıldız kollarının içleri ise çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 141). Dördüncü bordürde ise “La ilahe illa’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l- Emin (apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 141). Alınlık iki adet yazı panosu ve üç sıra palmet dizisinden oluşmaktadır (Resim 100). Üstteki panoda Cin Suresi, 18. Âyet yer alır (Eskici, 2001: 141). Altta iki parça halinde tasarlanan yazı panosunda ise “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 142). Köşeliklerde, ikinci bordürde görülen yıldızlı geometrik geçme tekrarlanır (Resim 101). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid yazısı görülmektedir (Eskici, 2001: 142). Nişin alt kısmı beş kenarlı olup basit sarmaşıktan meydana gelen bir kompozisyon ile süslenmiştir (Eskici, 2001: 142). Nişin iki kenarında sütunceler yer alır. Mihrap kaidesi yoktur (Eskici, 2001: 142). Mihrap 23 adet palmet sırası ile sonlanmaktadır.

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber (Resim 102) orijinaldir (Öney, 1971: 71). Minberin yan aynalıklarında çizgili geometrik desenlerin meydana getirdiği bir süsleme, korkuluklarda grift geometrik bir ağdan meydana gelen süsleme anlayışı görülür

(Resim 103) (Öney, 1971: 71). Minberin aynalığında kelime-i tevhid yazısı yer alır ve taç kısmı palmet sırası ile sonlanır. Minberin külâhı yenilenmiştir (Öney, 1971: 71).

Harimin alt seviye pencerelerinin pervazları kalem işi bezelidir. Doğu duvarının en kuzeyinde bulunan pencerenin pervazlarında, koyu kahve zemin üzerine içi siyaha boyanmış şemse, bu şemselerin içlerinde de hatayi, penç ve dallardan oluşan bir kompozisyon düzeni görülmektedir (Resim 104). Şemselerin aralarında kalan boşluklar ise birbirlerine dallarla bağlanan çiçekler ile doldurulmuştur. Ortada bulunan pencerenin üst ve yan pervazlarında karanfil, goncagül, akant yaprakları ve pençlerden oluşan bir süsleme görülür. Aynı pencerenin alt pervazında pembe zemin üzerine şemseler yerleştirilmiş ve bu şemselerin içleri de karanfil ile doldurulmuştur (Resim 105). Doğu duvarının güneyde kalan pencere pervazları ise dilimli şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş çiçekler, goncagül, hatayi, karanfil, akant yaprakları ve kıvrım dallar ile bezelidir. Mihrabın iki yanında bulunan pencerelerin pervazlarında ise içleri goncagül, penç ve akant yaprakları ile doldurulmuş şemseli kompozisyon şeması görülür. Batı duvarda yer alan pencerelerin pervazlarında görülen süsleme kompozisyonları ise doğu duvarda yer alan pencerelerin pervazlarında görülen süslemeler ile benzerlik taşır. Harimin kuzey duvarında yer alan pencerelerin pervazlarında süslemeler birbirine bağlı şemselerden oluşur (Resim 106). Şemselerin dışında kalan boşluklar ise pençler ile doldurulmuştur. Her bir pencerenin alınlığında kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır.

Mihrabın kuzeyinde fevkâni kadınlar mahfili yer alır (Resim 107). Mahfil tavanı, harimdeki gibi çitalarla karelere ayrılmış ve tavan dört köşeden pervazlarla kuşatılmıştır. En dış kısımda yer alan pervazda karanfil, penç ve akant yapraklarından oluşan bir süsleme görülür. Ortadaki kısımda yer alan süsleme ise birbirine bağlanmış şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş karanfil ve hatayilerden oluşur (Resim 108-109). En iç kısımda yer alan pervazda ise dış kısımdaki pervaz süslemesi ile benzerlik taşır. Farklı olarak bu pervaz üzerinde karanfil motifi görülmez. Mahfilde yer alan ahşap kemerlerin köşeliklerinde dallı karanfil, kemerlerin iç yüzlerinde ise turuncu ve yeşil renklerle boyanmış zikzaklar görülmektedir (Resim 110-111). Mahfili aydınlatan pencerelerden batı duvarında yer alan bir pencere ve kuzey duvarında yer alan üç pencerenin pervazlarında da harimde yer alan pencere pervazlarında görülen süslemelerin tekrarı görülmektedir. Mahfil, harime doğru balkon biçiminde çıkıntı yapmaktadır. Balkonun alt kısmı çitalarla karelere ayrılmış her bir karenin köşesine de dört köşeli ahşap parça çakılmıştır. Karelerin ve ahşap

parçanın içlerine çiçek motifi yerleştirilmiştir (Resim 112). Balkonun alt yüzünü çevreleyen tek sıra bordür de kalem işi ile bezelidir. Bordür boyunca devam eden şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş hatayi ve pençler kompozisyonu tamamlar. Mahfili taşıyan direklere oturan ahşap kirişte, kırmızıya yakın koyu kahve zemin üzerine rumi ve palmet kompozisyonun işlendiği süsleme tüm yüzey boyunca devam eder.

Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen yer müezzin mahfili olarak işlev görür. Mahfilin tavanı çıtalarla çeşitli geometrik şekillere ayrılmış, batı kısımdaki geometrik şekillerin içlerine çiçekler yerleştirilmiş, doğu kısımda yer alan tavan içleri ise boş bırakılmıştır (Resim 113). Müezzin mahfilinin tavanı da dört köşeden pervazlarla kuşatılmıştır. En dıştaki pervaz üzerinde yine şemseli- çiçekli kompozisyon şeması görülmektedir. Ortadaki pervazda birbirine düğümlü kartuşlar ve içlerine yerleştirilmiş bitkisel motifler, en içteki kartuşta ise goncagül, penç ve akant yapraklarından oluşan bir kompozisyon düzeni görülmektedir (Resim 114).

B) Tarihlendirme

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık inşa kitabesini Mübarek Galib 725 (1325), İbrahim Hakkı Konyalı 895 (1489-90), Gönül Öney ise 865 (1460-61) olarak okumuşlardır (Galib, 1996; 53, Konyalı, 1978; 47, Öney, 1971; 72). Ayrıca Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler kitabında caminin inşa tarihi 1421 olarak verilmiştir (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 380). Avram Galanti de caminin yapım tarihini 825 (1421-22) olarak vermektedir (Galanti, 2005: 237). Gönül Öney, söz konusu kitabenin başka bir camiden alınıp, bu camide kullanıldığını belirtir (Öney, 1971: 72).

Mübarek Galib dışında pek çok araştırmacı, caminin 1400’lü yıllarda yapıldığını söylemeleri sebebi ile ilk yapım yılını 15. yüzyıl olarak verebiliriz. Nitekim kapı üzerinde yer alan kitabenin hemen yanında türkçe çeviri olarak “1421 yılı” yazılıdır.

Cami, 1522 yılı Ankara Evkaf Defterinde “Mescid-i Hacı Musa” şeklinde kayıtlıdır (Kırpık vd., 2016; 275). Bu kayıt doğrultusunda caminin bu tarihten önce de varlığının devam ettiği anlaşılmaktadır.

Gönül Öney, camiyi 17. yüzyıl sonu 18. yüzyılın başlarına tarihlemekte ve bu devir Ankara camilerinin tipik ve iyi örneklerinden biri olduğunu belirtmektedir (Öney, 1971: 72). Semavi Eyice ise camideki klasik döneme işaret eden ayrıntılar sebebi ile Öney’in bu

görüşünü reddetmektedir (Eyice, 1996b: 491). Ayverdi'de camiyi 15. yüzyıla tarihlemiş olmalı ki, “Çelebi ve Sultan II. Murad Devri” adlı kitabında camiye yer vermiştir (Ayverdi, 1972: 248-253).

Caminin mihrabı, Ankara'daki 18. yüzyıla tarihlenen pek çok mihrap ile benzerlik taşır. Özellikle Hacı Bayram ve Zincirli Camilerinin mihrapları ile benzerlik taşıması sebebi ile Bekir Eskici, caminin mihrabını 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlen (Eskici, 2001: 143).

Tüm bu bilgiler ve tartışmalar doğrultusunda, söz konusu caminin ilk yapılış tarihinin, kitabesi ve kaliteli işçiliğe sahip olan kapısı sebebi ile 15. yüzyıl olduğunu belirtebiliriz. Ancak cami şu anda mihrabı ve kalem işleri ile geç devir özelliği göstermektedir. Özellikle pencere pervazlarında, harimi ve mahfili kuşatan pervazlarda, mahfil kemerlerinde ve balkonunda işlenen kalem işi kompozisyonlar, Ağaç Ayak Cami'nde görülen kalem işleri ile neredeyse aynıdır.¹² Bu sebeple de caminin 18. yüzyılda büyük bir onarım geçirdiğini ve bu onarım sonucunda asli özelliğini yitirdiğini ve geç devir özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

İlk yapım yılı 15. yüzyıl olan cami, şu an ki durumu ile 18. yüzyıl Ankara camilerinin özelliğini taşır. Bu sebeple cami, büyük onarımını 18. yüzyılda geçirmiş olmalıdır. Giriş kapısının hemen yanında yer alan onarım kitabesine göre cami 1923 yılında Evkaf İdaresi tarafından onarım görmüştür. Ayverdi, caminin revakının, kemer aynalarını kapayan tahta örtünün ve üstünde yer alan “acayip” olarak nitelendirdiği küçük pencerelerin de Meşrutiyet Dönemi'nde gördüğü tamirler sonucu olduğunu belirtir (Ayverdi, 1972: 248). Ayrıca Ayverdi, incelemeleri sonucunda kadınlar mahfiline girişin önceden caminin içinden sağlandığını, mahfil kafesinin de sonradan eklendiğini belirtmektedir (Ayverdi, 1972: 248).

Cami daha sonra 1975, 2007 ve 2013 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarım görmüştür (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 49).

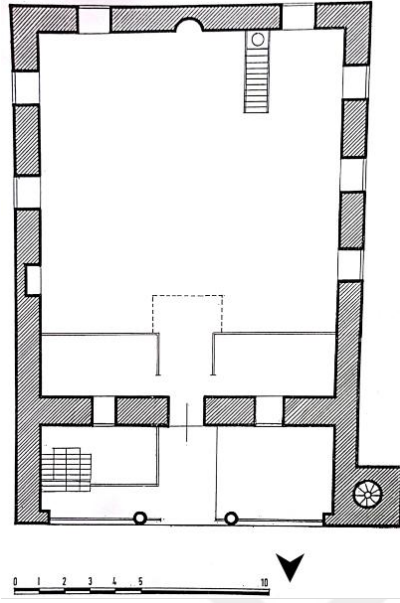
1970'li yıllara ait fotoğraflarda, camiye eklentili binalar görülmektedir (Resim 115). 1975 ve 2007 yılı onarımlarında camiye ve caminin yanında bulunan çeşmeye¹³ bitişik kısımlar kaldırılmış ve caminin çevresi park olarak düzenlenmiştir. 2007 yılı ve sonrasında

---

¹² Bkz: Kat. No: 4.1.

¹³ Çeşme H. 1284 (1867-68) tarihlidir. Çeşme hakkında bilgi için bkz: (Kırpık vd., 2016: 275).

yapılan onarımlarda ise mihrap üzerinde bulunan renkli boyalar kaldırılmış ve mihrap beyaza boyanmıştır.¹⁴

Şekil 7: Hacı Musa Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 89: Hacı Musa Camii Genel Görünüş.

¹⁴ Mihrabın boyalı hali için bkz: (Eskici, 2001: 468).

Resim 90: Hacı Musa Camii, Kuzey Cephe.

Resim 91: Hacı Musa Camii, Kapı Kanadı.

Resim 92: Hacı Musa Camii Kapı Kanadı, Detay.

Resim 93: Hacı Musa Camii, Harime Giriş Kapısı.

Resim 94: Hacı Musa Camii İnşa Kitabesi.

Resim 95: Hacı Musa Camii Onarım Kitabesi.

Resim 96: Hacı Musa Camii Harimi.

Resim 97: Hacı Musa Camii Harim Tavanı ve Pervaz Süslemeleri.

Resim 98: Hacı Musa Camii Harimi, Tavan Göbeği.

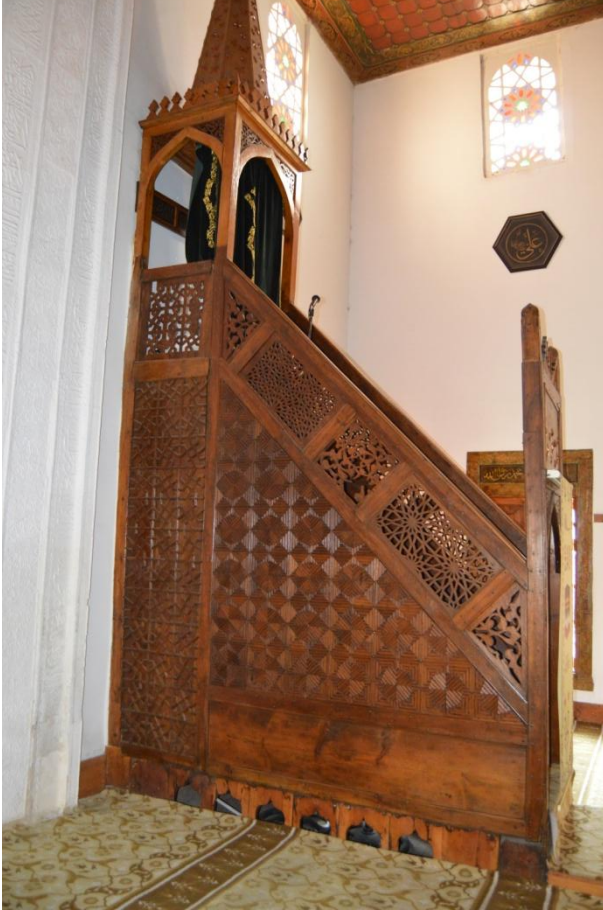
Resim 99: Hacı Musa Camii Mihrabı.

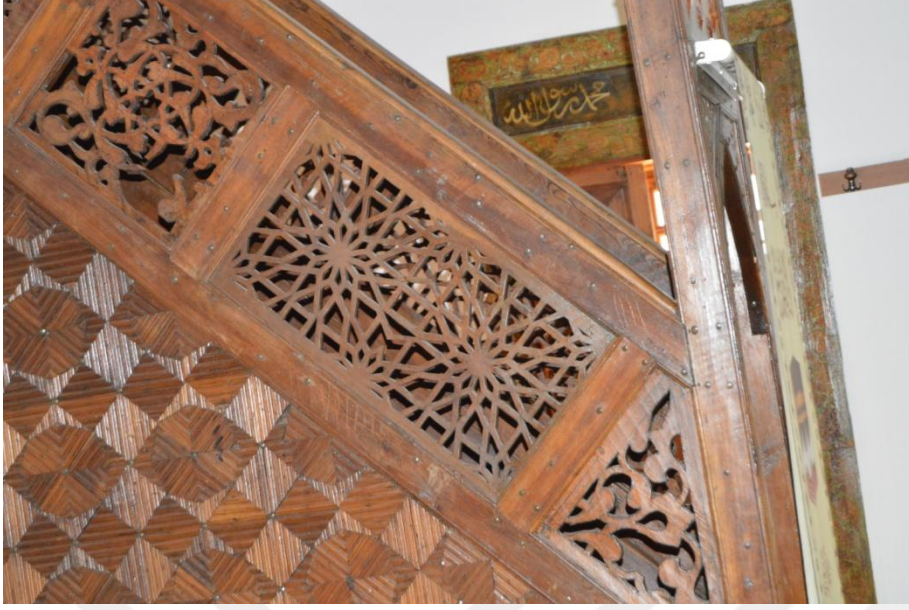
Resim 100: Hacı Musa Camii Mihrabı, Detay.

Resim 101: Hacı Musa Camii Mihrabı, Bordür ve Köşeliklerden Detay.

Resim 102: Hacı Musa Camii Minberi.

Resim 103: Hacı Musa Camii Minberi, Korkuluk ve Yan Aynalık Detay.

Resim 104: Hacı Musa Camii Pencere Süslemeleri.

Resim 105: Hacı Musa Camii, Pencere Süslemeleri.

Resim 106: Hacı Musa Camii Pencere Süslemeleri.

Resim 107: Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 108: Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili Tavanı ve Pervaz Süslemeleri.

Resim 109: Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili, Pervazlardan Süsleme Detayı.

Resim 110: Hacı Musa Camii Kadınlar Mahfili Pervaz ve Kemer Süslemeleri.

Resim 111: Hacı Musa Camii, Pervaz ve Kemerlerdeki Kalem İşleri.

Resim 112: Hacı Musa Camii, Mahfil Balkonunun Alt Yüzü.

Resim 113: Hacı Musa Camii Müezzin Mahfili Tavanı, Kalem İşleri.

Resim 114: Hacı Musa Camii Müezzin Mahfili Tavanı, Süsleme Detayı.

Resim 115: Hacı Musa Camii (Ayverdi'den).

Katalog No: 4.8

Yapının Adı: HACI BAYRAM CAMİİ

Şekil No: 8

Resim No: 116-160

Yeri: Altındağ/Hacı Bayram Mahallesi

Tarihi: İlk inşası 15. yüzyıl olan cami 18. yüzyılda onarılarak büyük oranda yenilenmiştir

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Hacı Bayram-ı Veli tarafından inşa edilmiş, daha sonra torunu Mehmed Baba tarafından tamir ettirilmiştir

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski adıyla Bayram Sokak, Ogüst Meydanı'nda bulunduğu belirtilen cami (Konyalı, 1978; 39, Öney, 1971; 66) günümüz Hacı Bayram Mahallesi, Hacı Bayram Caddesi üzerinde yer alır.

Cami, külliyenin bir parçasıdır. Birçok yapı topluluğundan günümüze yalnızca cami, türbe, halvethâne, hamam ve muvakkithâne ulaşabilmiştir (Tanman, 2012: 36).¹⁵

Çeşitli ilaveler ile genişletilen cami (Resim 116) boyuna dikdörtgen planlı bir harim, önünde bir son cemaat mekanı, güneyinde aynı isimli türbe ile türbeye bitişik minareden oluşmaktadır (Şekil 8).

Camii, temel seviyelerde taş onun üzerine tuğla duvarlıdır (Öney, 1971: 66). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Cami, doğu cephede Ogüst Mabedi duvarına dayanmıştır (Resim 117) (Öney, 1971: 66). Ana binanın doğu cephesinde üst seviyelerde sivri kemerli, alçı şebekeli 6 pencere ve boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 penceresi bulunur. Alt seviyede orta kısımda basık kemerli giriş kapısı ve iki yanında sıralanan 3'ü sivri kemerli alınlığa sahip olmak üzere boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli, taş lento ve söveli 4 penceresi

---

¹⁵ Diğer birimler hakkında bilgi için bkz: (Tanman, 2012).

bulunmaktadır. Ayrıca bu cephede caminin ilk yapım evresine ait küçük odacıklardan oluşan ve çilehane olarak adlandırılan bölüme girişin sağlandığı bir kapı daha bulunur (Eskici, 2014: 559).

Caminin batı cephesinde yer alan revaklı eklenti bölümü daha sonra kapatılıp (Resim 118) iç mekana dahil edilmiştir (Eskici, 2014: 559).¹⁶ Batı cephede ana binanın üst seviyelerinde sivri kemerli, alçı şebekeli 2 pencere, alt seviyelerde sivri kemer alınlıklı, boyuna dikdörtgen formda, demir lokmalıklı, taş lento ve söveli 2 pencere bulunmaktadır. Sonradan kapatılan eklentili bölümün güneye bakan çıkıntılı duvarında üst seviyelerde yarım daire kemerli, alçı şebekeli 2 pencere, bu pencerelerin hemen altında boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 penceresi bulunur. Alt seviyede tam ortada ise sağır kemer ve tam ortasına yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli, taş lento ve söveli penceresi vardır. Bu kemerli bölümün üstüne denk gelen kısımda iki adet onarım kitabesi görülür. Sol tarafta bulunan Arapça kitabede;

“Bu güzel mefharetli camii Tanrının evliyasından Hacı Bayram Veli bina etti. Kuşluktan yatsıya kadar geçen zamanlarda harab oldu. Hacı Bayram Veli neslinden şeyh Mehmet Baba'nın ihtimamiyle büyük babasının camisini tamir etti. Tamirin hitamını görenler şevk ile bu tarihi 1126 (1714) söylediler” yazılıdır (Öney, 1971: 68).

Osmanlıca kitabede de aynı tarih ve ibareler bulunmaktadır (Öney, 1971: 68). Bu kitabelerden de caminin III. Ahmet zamanında Hacı Bayram Veli'nin torunlarından Mehmet Baba tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır (Konyalı, 1978: 41).

Çıkıntı yapan duvarın güneye bakan yüzünde (Resim 119) yeşil sırlı tuğla ile üst sırada kelime-i tevhid, hemen altında da “Yâ Velîyullah” ibaresi yazılıdır (Tanman, 2012: 45). Eklentili bölümün batı yüzünde üst seviyelerde yarım daire biçimli kemerli, alçı şebekeli 4 pencere, hemen altında boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 4 pencere yer alır. Alt seviyelerde ise 1'i kemersiz, 2'si sivri kemerli sağır nişlerin ortasında olmak üzere boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli, taş lento ve söveli 3 pencere yer alır. Yapının güney cephesi Hacı Bayram Türbesine dayanmıştır.¹⁷ Cephede üst seviyelerde sivri kemerli, alçı şebekeli 2 pencere, alt seviyede ise sivri kemerli alınlıklı, boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli, taş lento ve söveli 1 pencere yer alır. Yapının kuzey cephesi de tıpkı batı cephede görüldüğü gibi revaklı eklentilerle genişletilmiştir

¹⁶ Texier'in gravüründe revaklı kuruluşun kapatılmadan önceki hali için bkz: (Eyice, 1972: 490).

¹⁷ Türbe hakkında bilgi için bkz: (Önge, 1986; Öney, 1971).

(Resim 120). Revaklı eklenti kısmının üst seviyelerinde sivri kemerli sağır nişlerin ortasına yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 8 pencere yer alır. Ana binanın kuzey cephesinde ise, ortada bir giriş kapısı, bunun iki yanında da boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli, taş lento ve söveli 4 pencere bulunmaktadır.

Ana binanın güney cephesi, batı cephesi ve batı yöndeki revaklı eklentili kısmın güneye bakan yüzü, yeşil sırlı tuğla ile sıralı biçimde süslenmiştir. Caminin üstünü örten saçağın alt yüzeyi de çıtalarla karelere ayrılmıştır.

Türbenin güneydoğu köşesinde yer alan iki şerefeli silindirik minare (Resim 121-122) kübik bir kaide ve piramidal bir pabuca oturmaktadır. Minarenin kaidesi düzgün kesme taş, pabuç kısmı tuğla, gövde kısmı hem tuğla hem taş, petek kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Şerefe kısmı da taştan olan minarenin külah kısmı kurşunla kaplanmıştır. Minareye giriş batısında yer alan kapıdan sağlanır.¹⁸

Caminin doğu, batı ve kuzey yönden sağlanan üç girişi bulunmaktadır. Ana binanın doğu cephesindeki giriş günümüzde kullanılmamaktadır. Ana girişler batı ve kuzey cepheden, önce camiye sonradan dahil edilen ve genişletilen son cemaat yerinden sağlanır. Sade giriş kapılarının üst kısımlarında, hem dış hem de iç yüzlerinde hattat Mustafa Özyazıcı'nın yazıları bulunmaktadır (Sezer, 2007: 12). Kuzey giriş kapısının harime bakan (iç) yüzündeki hat yazısında Meâric suresinden bir ayet ve sonunda da sanatçının imzası yer alır (Sezer, 2001: 12).¹⁹

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim düz ahşap tavanlıdır (Resim 123). Tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmıştır. Tavan çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış, her bir karenin köşesine baklava biçimli ahşap parçalar çakılmış, bunların da içlerine çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Tavanın tam ortasında da altıgen göbek yer alır. Tavanı kuşatan pervazlar dört bordürden oluşur ve üzerleri bitkisel kompozisyonların hakim olduğu kalem işleri ile bezelidir (Resim 124). Sırasıyla en dıştaki birinci bordürde, klasik saz üslubundaki süsleme tüm alanı kaplar. İkinci bordürde şemseler görülür. Her bir şemsenin içine ayrı olarak hatayi ve pençlerden oluşan bir kompozisyon ve vazodan çıkan çiçek motifi yerleştirilmiştir. Yanlarda kalan boşluklar içi hatayi ve pençler ile doldurulmuş yarım şemseler ile tamamlanmıştır. Üçüncü bordürde ise

¹⁸ Mübarek Galib, minareyi tamir eden kişinin "Muhammed b. Ebu Bekir Hamedani" olduğuna dair bir kitabe okuduğunu belirtmiştir (Galib, 1996: 123). Söz konusu kitabeye günümüzde rastlanılmaz.

¹⁹ Hattatın yapıdaki diğer kapılar üzerinde bulunan yazıları için bkz: (Sezer, 2007).

lale, karanfil, hatayi, hançer yapraklarının yoğunlukta olduğu bitkisel kompozisyon şeması görülür. En içte kalan dördüncü bordür ise ikinci bordürün tekrarıdır. Tek fark, burada vazodan çıkan çiçek motifi görülmez. Harim ortasında yer alan altıgen tavan göbeği altı bordürlü olarak düzenlenmiştir (Resim 125). Göbeğin en iç kısmı yine altıgen biçimli olup çakma ve yapıştırma künde kari tekniğinde yapılan panodan meydana gelmektedir (Taşkan, 2016: 75).

Tavanı kuşatan pervazlarda görülen bitkisel süslemelerin benzerleri göbek bordürlerinde de görülür. Göbeğin iç kısmında yıldızlı geometrik geçmeler yer alır. Merkezde yer alan yıldızların ortasına büyük kabara, yıldız kollarına ise daha küçük kabara yerleştirilmiştir (Resim 126).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 127) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 67). Beş bordürden oluşan mihrabın en dıştaki beşinci bordürü, mihrabı kuşatan çerçeveden önce gelmektedir (Resim 128) ve mihraba sonradan eklenmiştir (Eskici, 2001: 124). Dördüncü bordür mihrabın kenar çerçevesidir. Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır. Her bir yazı çerçeve içine alınmıştır. Ayrıca yazı, iç kenarda rumeli sarmaşık şeridi ile sınırlanmıştır (Eskici, 2001: 125). İkinci bordürde yıldızlı geometrik geçmeler görülür. Bordür genişliğini dolduran tam yıldızlar ok ucu şeklindeki bölmelerle birbirlerine bağlanırlar (Eskici, 2001: 125). Kesişen yıldız kollarının araları ok ucu biçimindeki motiflerle, yıldızların merkezi çarkıfelek motifi, yıldız kollarının içleri de laleye benzer çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 125). Birinci bordürde ise sülüs yazı ile “Ve Ni’metu’l-Mevla ni’metu’n Nasrî (Mevlanın nimeti zafer nimetidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 125). Ayrıca her bir ayet, uçları gemi teknesi kemerli ince çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 125). Alınlıkta yatay dikdörtgen formda beş yazı panosu bulunmaktadır. Yazı panoları ile birlikte palmet dizileri alınlıkta dönüşümlü olarak sıralanmaktadır (Eskici, 2001: 125). İkinci ve beşinci panolar iki parça halinde tasarlanmıştır. Bu panolarda “Ya Haliku’l-Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 125). Birinci, dördüncü ve üçüncü yazı panolarında da Cin Suresi, 18. Âyet yer alır (Eskici, 2001: 126). Mihrap köşeliklerinde, üçüncü bordürde görülen yıldızlı geometrik geçme tekrar edilmiştir (Resim 129-130). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid yazılıdır (Eskici, 2001: 126). Mihrap nişinin alt kısmı beş kenarlıdır ve yıldızlı geometrik kompozisyon burada da tekrarlanmıştır (Eskici, 2001: 126).

Mihrap nişinin iki yanında sütunceler yer alır. Mihrap, 27 adet palmet sırası ile sonlanmaktadır (Resim 131). Eskici, mihrabın şekil ve üslup bakımından 1713 tarihli Leblebicioğlu Cami mihrabı ile aynı özellikleri göstermesi bakımından Hacı Bayram Cami'nin mihrabının da 1714 yılındaki onarımlar sırasında yapılmış olabileceğini belirtir (Eskici, 2001: 127).

Mihrabın hemen batısında taklit künde kari tekniği ile yapılmış (Öney, 1971: 67) minber yer alır (Resim 132).²⁰ Minberin üzeri kalem işleri ile bezelidir. Minberin yan aynalıklarında merkezde yıldızlardan gelişen geometrik şekiller tüm yüzeyi kaplar ve içleri hatayi, karanfil ve pençlerden oluşan bitkisel kompozisyonlar ile doldurulmuştur (Resim 133). Minberin merdiven korkuluklarında ajur tekniğinde sekiz kollu yıldız formları görülür (Resim 134) (Söylemez, 2017: 601). Minberin kapısı yarım daire kemerli olup alınlığında kelime-i tevhid yazısı yer alır. Yazı barok karakterli bir kartuş içerisine alınmıştır. Yazıyı kuşatan alt bordürde ve sövede saz yaprağı, goncagül, akant yaprakları ve pençlerden oluşan bitkisel kompozisyon tüm yüzey boyunca devam eder. Minberin taç kısmı 9 adet palmet sırası ile sonlanmaktadır. Minberin köşk kemeri kaş kemer biçiminde düzenlenmiştir. Kemerin hemen üstünde kelime-i tevhid yazısı yer alır. Köşk korkuluğu da merdiven korkuluğu gibi yıldızlı geometrik geçmelerden meydana gelen ajur tekniği ile yapılmıştır (Resim 135). Farklı olarak yıldızların etrafında altıgenler yer alır (Söylemez, 2017: 602). Minberin köşk altı bölümü baklava dilimlerine ayrılmış her birinin içerisine de çeşitli bitkiler yerleştirilmiştir. Minber geçiti sivri kemerlidir. Minber sivri bir külah ile son bulunur. Külahın yüzeyi de palmetli rumili kompozisyon ile süslenmiştir. Minberin tüm yüzeyi bitkisel kompozisyonların ağırlıkta olduğu bir anlayış ile bezenmiş ve neredeyse hiç boş yer bırakılmamıştır.

Harimin doğu duvarında yer alan giriş kapısı ile pencerelerin pervazları kalem işi ile bezelidir. Doğu duvarında en güneyde yer alan pencerenin pervazları klasik saz yolu üslubunda bezenmiştir. Aynı duvar üzerinde yer alan ikinci pencerede ise lale, goncagül, karanfil ve pençlerden oluşan bir süsleme düzeni görülür. Üçüncü pencere pervazlarında saz yapraklarından oluşan bir kartuş içerisine yerleştirilmiş hatayi ve karanfil görülür. Arada kalan boşluklar ise yine yarım hatayiler ile doldurulmuştur. Doğu duvarında bu üç pencereden sonra, kullanıma kapatılmış doğu kapısı bulunmaktadır (Resim 136). Kapının

---

²⁰ Erken dönem minberlerini inceleyen Bayrakal, minberin 15. yüzyıla ait olmadığını belirtir. Bu sebeple minber ilk inşa dönemine ait değildir (Bayrakal, 2007: 5).

pervazları da tıpkı pencere pervazları gibi kalem işi ile bezelidir. Kapı pervazlarında yer alan süsleme, kenarları saz yaprakarı ile zenginleştirilmiş şemse ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş hatayilerden oluşmaktadır. Aralardaki boşluklar ise hatayı ve pençler ile tamamlanmıştır (Resim 137). Doğu duvarının kuzey köşesinde yer alan pencere pervazlarında görülen süsleme ise kapı pervazları ile aynıdır.

Harimin batı duvarında yer alan kapının pervazlarında, karşısında konumlandırılmış doğu duvarda yer alan kapı pervazlarındaki kompozisyon şemasının tekrarı görülmektedir. Batı duvarda yer alan pencerelerin pervazlarında da, doğu duvarında karşılıklı geldiği pencerelerin pervazları ile aynı süslemelere sahiptir.

Kible duvarında, mihrabın hemen doğusunda alt seviyede yer alan dolabın²¹ ve batısında bulunan pencerenin ahşap pervazlarında birbirine düğümlü dilimli şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş penç ve yapraklardan oluşan bir süsleme anlayışı görülmektedir. Arada kalan boşluklar ise küçük boyutlarda goncagül ve pençler ile doldurulmuştur (138-139). Kuzey duvarda ise ortada giriş kapısı ve iki yanında yer alan, müezzin mahfiline denk gelen pencerelerin pervazlarında da kalem işleri görülür. Kapının ahşap pervazlarında doğu ve batı duvarda bulunan kapıların pervazlarında görülen süslemelerin aynısı görülmektedir. Kuzey duvarın doğu ve batısında yer alan pencere pervazlarında da yine içleri hatayilerle doldurulmuş şemseli şema görülür. Alt seviye pencerelerin ve kapıların üstündeki ayetlerin hepsi hattat Mustafa Halim Özyazıcı tarafından yazılmıştır (Sezer, 2007: 12-14). Alt seviye pencerelere karşılık üst seviyede yer alan pencereler, sivri kemerli, alçı şebekeli ve içleri vitraylı olarak düzenlenmiştir. Pencerelerin etrafı kalem işi ile bezelidir. Harim duvarları pencere üstlerine kadar yenilenmiş çinilerle kaplıdır (Öney, 1971: 67).²²

Mihrabın hemen kuzeyinde fevkani kadınlar mahfili yer alır (Resim 140). Mahfil batıda sonradan iç mekana dahil edilen son cemaat yerinin üstüne doğru devam eder. Mahfil balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapar. Mahfilin tavanı da harim tavanı gibi çitalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış ve dört köşeden pervazlarla kuşatılmıştır. Mahfili kuşatan pervazlar üç bordür olarak düzenlenmiştir. Birinci ve üçüncü bordür, karanfil, hatayı, akant yaprakları ve pençlerden oluşan bir kompozisyon ile bezenmişlerdir.

²¹ Orijinalinde pencere olarak tasarlanmış ancak türbenin inşa edilmesi üzerine iptal edilerek niş dönüşürülmüştür (Kırpık vd., 2016: 235).

²² Müezzin mahfilinin bulunduğu duvarda eski Kütahya çinileri mevcuttur (Öney, 1971: 67).

Ortadaki bordürde ise birbirlerine düğümlü, içleri rumili palmetli bir kompozisyon ile tamamlanmış şemseler ile bezenmiştir. Arada kalan boşluklar ise pençerle tamamlanmıştır (Resim 141). Mahfilde iki adet tavan göbeği bulunur. Kuzey taraftaki tavan göbeği altıgen biçimdedir (Resim 142). Orta kısımda çakma ve yapıştırma künde kari tekniği ile yapılmış göbek (Taşkan, 2016: 75) üç bordürlüdür. En dıştaki bordürde saz üslubunda yapılmış süslemeler görülmektedir. Ortadaki bordür ince şerit halinde düzenlenmiş olup zikzaklar ile bezenmiştir. En içteki bordürde ise içleri rumili palmetli süslemeler ile doldurulmuş şemseler ile bezenmiştir. İç kısımda altı kollu yıldızdan meydana gelen çeşitli geometrik şekiller işlenmiştir. Yıldızların ortalarına büyük kabaralar, geometrik şekillerin içlerine de daha küçük boyutta kabaralar yerleştirilmiştir. Geometrik şekillerin içleri de çeşitli bitkiler ile doldurulmuştur.

Mahfilin batısındaki tavana ise dikdörtgen göbek yerleştirilmiştir. Göbek üç bordürlü olarak düzenlenmiştir (Resim 143). En dıştaki bordürde saz üslubunda bitkisel süslemeler görülür. Ortadaki bordür ise dış ve iç bordürü kesen ince şerit olarak düzenlenmiştir. İç kısımdaki bordürde ise şemseli, saz yapraklı ve hatayili kompozisyon işlenmiştir. Göbek içte yine dikdörtgen biçimde tasarlanmış çakma ve yapıştırma künde kari tekniği ile yapıldığı anlaşılan bir panodan meydana gelmektedir (Taşkan, 2016: 75). Yıldızlı geometrik geçmelerden oluşan bu iç kısımda yine küçüklü büyüklü olarak konumlandırılmış kabaralar görülmektedir. Kadınlar mahfilinde alt seviye pencerelerin pervazlarında ve kuzeye doğru sonradan genişletilen son cemaat yerine girişi sağlayan kapıların üst pervazında harimde yer alan pencere pervazları ile aynı üslup ve biçimde işlenmiş kalem işleri görülür. Mahfil kemerlerinin köşelikleri nar motifleri ile süslenmiştir (Resim 144). Kemerlerin iç yüzlerinde ve kemeri taşıyan ahşap ayakların yanlarında çeşitli renklerde çok sayıda ok ucu biçimli şekiller görülür. Harim balkonun alt yüzeyi üç bordürle kuşatılmış orta kısım ise çıtalarla karelere ayrılmış ve her bir karenin ortasına da kabaralar yerleştirilmiştir (Resim 145). Balkonun alt yüzeyini kuşatan birinci bordürde hatayi, şakayık, akant yaprakları ve kıvrım dallardan oluşan bir süsleme anlayışı görülür. Ortadaki bordürde ise mahfili kuşatan ikinci yani ortadaki bordürde görülen süslemenin tekrarı görülür. Birinci bordürde ise karanfil, hatayi, goncagül, karanfil, akant yapraklarından oluşan bir kompozisyon şeması görülmektedir. Balkonun ön yüz silmelerinde de klasik üslupta bezemeler görülür.

Kadınlar mahfilinin alt kısmı ise müezzin mahfili olarak işlev görmektedir. Müezzin mahfilinin olduğu kuzey duvarında Kütahya çinileri bulunmaktadır (Öney, 1971: 67). Bu çinilerin üstlerinde de ayetlerin yazılı olduğu mavi zeminli başka çiniler bulunmaktadır (Resim 146-147). Konyalı, tamir esnasında eski çinileri tamamlaması sebebi ile hattat Gelibolulu Hasan'ın mahfil çinilerinde imzası olduğunu belirtmiştir (Konyalı, 1978: 41).²³ Müezzin mahfilindeki ayet bordürünün sonunda “ketebehû el-fakîr eş-Şeyh Mehmed” imzası vardır (Kırpık vd., 2016: 239).²⁴ Mavi zeminli çinilerin üstünde harim boyunca devam eden kalem işleri görülür. Bu süslemeler üst seviye pencerelerin kenarlarını kuşatan kalem işleri ile aynıdır. Müezzin mahfilinin tavanı dört köşeden ahşap pervaz ile kuşatılmış, çıtalarla da karelere ayrılmıştır. Doğu ve batıda yer alan ahşap pervazlar üzerinde lale, hatayi, karanfil, şakayık ve akant yapraklarından oluşan bitkisel kompozisyon şeması görülmektedir (Resim 148-149). Müezzin mahfilinin kemer köşelikleri de tıpkı kadınlar mahfilindeki gibi nar motifi ile bezenmiştir. Kemerlerin ve ayakların iç yüzleri de zikzaklar ile doldurulmuştur. Zikzakların alt kısmında ise kemer içerisine alınmış laleler yer alır (Resim 150). Camideki ahşap üzerine yapılan bütün nakışlar nakkaş Mustafa tarafından yapılmıştır (Öney, 1971: 67).

B) Tarihlendirme

Caminin yapılış tarihini veren bir kitabe bulunmamaktadır. 1430 yılında vefat eden Hacı Bayram-ı Veli'den (Azamat, 1996, 445) iki yıl önce caminin yapıldığı kabul edilmektedir (Bakırer, 1992; 78, Konyalı, 1978; 42, Öney, 1971; 69, Özdemir, 1998; 50).²⁵

Caminin ilk şekli hakkında gravürler dışında ne yazık ki detaylı bilgilere sahip değiliz. Ancak caminin bodrum katında bir çilehane mevcuttur (Resim 151) (Erbaş, 1992: 44). Buranın caminin ilk inşa edildiği dönemden kaldığı kabul edilir (Kırpık vd., 2016: 227). Hacı Bayram-ı Veli tarafından yaptırılan ilk zaviye binası ve eklerinden de günümüze ulaşan yapı ne yazık ki kalmamıştır (Kırpık vd., 2016: 227). Ancak; Amsterdam Rijksmuseum'da bulunan ve uzun yıllar boyunca da Halep manzarası olduğu düşünülen tabloda (Resim 152-153) zaviyenin varlığı açıkça seçilmektedir (Öztürk, 1986: 173).

²³ Konyalı, buradaki eski çinilerin III. Mustafa döneminden olduğunu belirtir (Konyalı, 1978: 42).

²⁴ Şeyh Mehmed Baba, 1714-15 yıllarında caminin onarımını yaptıran Bayrami şeyhidir (Kırpık vd., 2016: 239). Ayrıca Bayramiyye Tarikatı için bkz: (Azamat ve Bayramoğlu, 1992).

²⁵ Yapının Mimar Sinan tarafından yapıldığı söylenir bkz: (Koç, 2014: 816). Ancak Sinan'ın yaşadığı tarihlerle caminin inşa yılı aynı döneme denk gelmemektedir.

Cami, 18. yüzyıl ve sonrası yapılan onarımlar sonucunda asli özelliğini kaybetmiş, mihrabı, minberi, tavan sistemi, mahfil altında yer alan çinileri, süsleme kompozisyonları ile 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı Ankara camilerinin karakterini kazanmıştır (Öney, 1971: 69).

Caminin güney cephede yer alan kitabesine göre Hacı Bayram-ı Veli'nin torunlarından olan Mehmet Baba tarafından onarıldığı bilinmektedir. Daha sonrasında 19. yüzyıl ve cumhuriyet döneminde de esaslı onarımlar görmüş (Eskici, 2014: 557) yapılan eklerle cami, asli özelliğini büyük ölçülerde kaybetmiştir. Cami, 1941 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından (Konyalı, 1978: 41) restore edilmiş en son Büyükşehir Belediyesi tarafından yenilenmiş ve 2011 yılında ibadete açılmıştır (Eskici, 2014: 560).

Texier'in Hacı Bayram gravüründe (Resim 154) dışa taşıntılı batı bölümün revaklı bir kuruluşa sahip olduğu, bitişiğinde de bir bina olduğu görülmektedir. Bu gravürden anlaşıldığı üzere batı cephedeki revaklı kısım sonradan kapatılmış, bitişiğindeki bina da kaldırılmıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda da yapı üzerinde değişikliklerin devam ettiği eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Caminin beden duvarlarının sıvalı olduğu (Resim 155-156), doğusunda da hazireye sahip olduğu görülmektedir (Resim 157). 1941 yılı onarımlarında mezarların bir çoğu Taceddin Cami Mezarlığı'na kaldırılmıştır (Konyalı, 1978: 42).

İç mekanda pencere kemer ve alınlıklarında barok karakterli süslemeler, çini kaplamaların da ikinci pencere seviyelerine kadar yükseldiği görülmektedir (Resim 158). 1941 yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen onarımlarda çini kaplamaların alt pencere seviyelerine kadar kaldırıldığı ve pencerelerde görülen barok karakterli süslemelerin de yok edildiği görülmektedir (Eskici, 2014: 560). Duvarların üst kısmındaki çinilerin bir kısmı ise sökülüp kadınlar mahfilinin altındaki boş duvar yüzeylerine yerleştirilmiştir (Resim 159-160). Caminin batısındaki revaklı bölümün kapatılıp iç mekana dahil edilmesi ve caminin kuzey cephesine sonradan eklenen son cemaat yeri de 1941 yılı onarımında gerçekleşmiştir (Eskici, 2014: 560). Dikdörtgen formdaki üst seviye pencereler de sonradan sivri kemerli formlara dönüştürülmüştür (Eskici, 2014: 560).

1970 yılında kuzey cepheye sonradan eklenen betonarme son cemaat yeri dıştan tuğla ile kaplanarak kapatılmış ve caminin özgün bir parçası gibi gösterilmeye çalışılmıştır

(Eskici, 2014: 560). Yine 70'li yıllarda yapının kuzeyine yer altında olmak üzere tuvalet, tuvaletin üzerine Kur'an kursu binası, şadırvan ve abdest alma yeri, kuzeydoğusuna ise bir kütüphane ve imam odası yapılmış, caminin çevresi niteliksiz ek ve binalar ile kuşatılmıştır (Eskici, 2014: 560).

1991 yılında caminin çatısı, ve çatı saçakları, iç mekanda da kalem işleri onarılmıştır (Erbaş, 1992: 40).

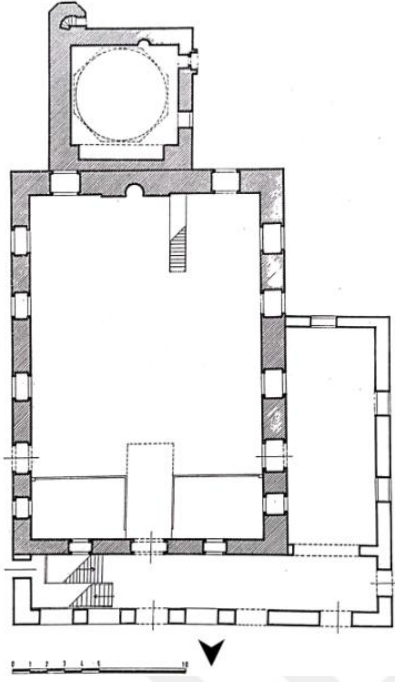
2011 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen onarımlarda caminin çevresindeki niteliksiz binalar yıkılmış ve avlu genişletilmiştir (Eskici, 2014: 561). 1970 yılında eklenen revaklı ek kısım bu onarım ve düzenlemeler sırasında yıkılmış, ibadet alanının genişlemesi için daha büyük yeni bir kısım inşa edilmiş, bu kısmın alt katında da yeni ibadet alanları oluşturulmuştur (Eskici, 2014: 561).

İç mekanda ahşap, kalem işi, çini, alçı gibi mimari yüzeylere ilişkin koruma ve onarım çalışmaları Bekir Eskici ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir (Eskici, 2014). Mahfili taşıyan ahşap direkler, giriş ve kemerlerde 1941 yılı onarımlarında boyandığı düşünülen yağlı boya tabakası kaldırılmış, altında bugün mevcut olan ve 18. yüzyıla tarihlenen kalem işlerine rastlanılmıştır (Eskici, 2014: 562).

Yapıdaki mevcut çini kaplamalar üzerinde de temizleme ve yenileme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Eskici, 2014: 563-564).²⁶ Alçı mihrap üzerinde de sonradan sürülen boya tabakaları kaldırılmış, mihrap alınlığında bulunan eksik palmetler alçı ile aslına uygun biçimde tamamlanmıştır (Eskici, 2014: 564).

---

²⁶ Mahfilde yer alan özgün çiniler 18. yüzyıl Kütahya grubundandır. Harim duvarlarındaki çinilerin çoğu yakın dönem onarımlarında yenilenmiştir (Eskici, 2014: 563).

Şekil 8: Hacı Bayram Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 116: Hacı Bayram Camii Genel Görünüş (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 117: Hacı Bayram Camii, Doğu Cephe.

Resim 118: Hacı Bayram Camii, Batı Cephe.

Resim 119: Hacı Bayram Camii, Batı Cephenin Güney Yüzü.

Resim 120: Hacı Bayram Camii, Eklenti Bölümü.

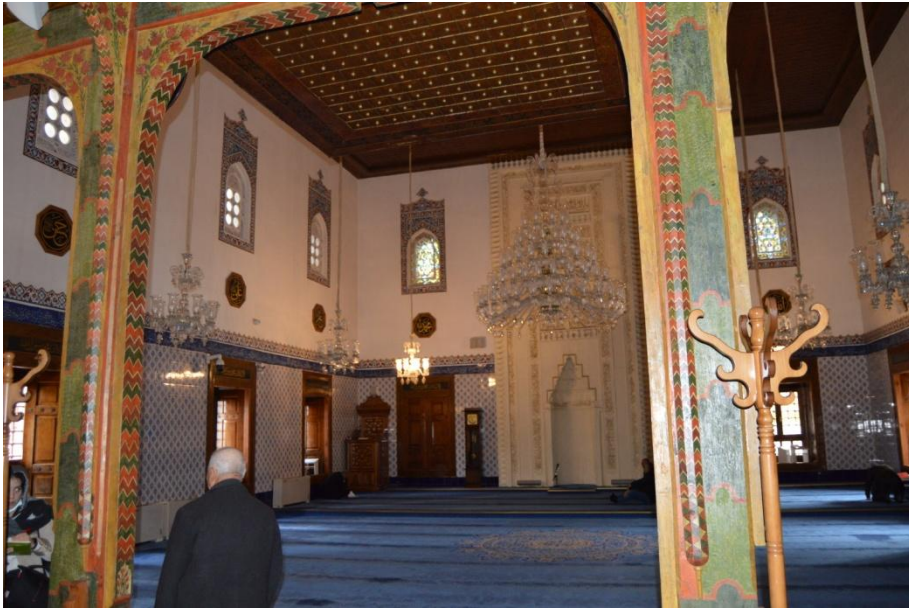

Resim 121: Hacı Bayram Camii, Güney Cephe ve Sağda Oğüst Mabedi.

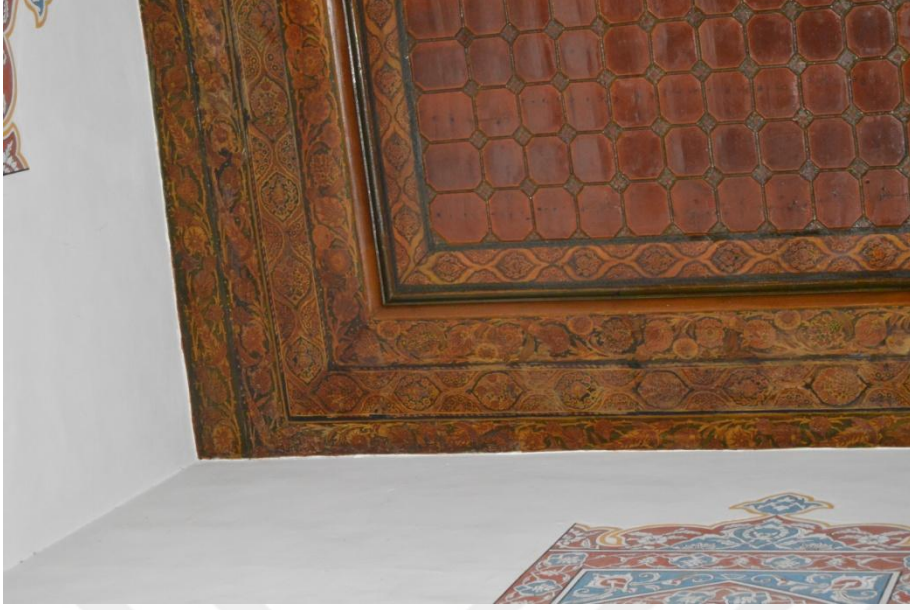

Resim 122: Hacı Bayram Camii Minaresi.

Resim 123: Hacı Bayram Camii Harimi.

Resim 124: Hacı Bayram Camii, Harim Tavanını Kuşatan Pervazlar.

Resim 125: Hacı Bayram Camii, Harim Tavanı ve Tavan Göbeği.

Resim 126: Hacı Bayram Camii Harimi Tavan Göbeği, Detay.

Resim 127: Hacı Bayram Camii Mihrabı.

Resim 128: Hacı Bayram Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

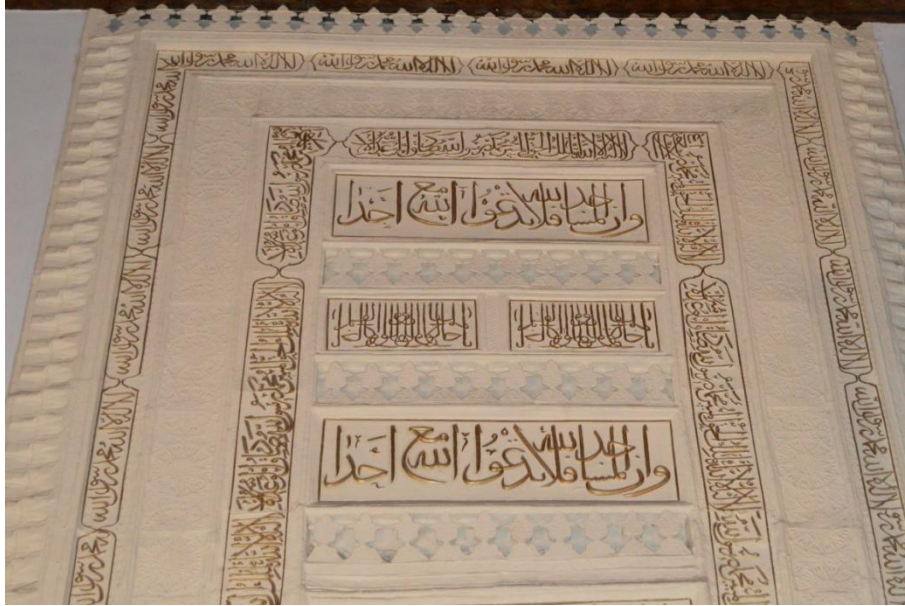

Resim 129: Hacı Bayram Camii Mihrabı, Köşeliklerden Detay.

Resim 130: Hacı Bayram Camii Mihrabı, Detay.

Resim 131: Hacı Bayram Camii Mihrabı, Alınlıktan Detay.

Resim 132: Hacı Bayram Camii Minberi.

Resim 133: Hacı Bayram Camii Minberi, Yan Aynalıktan Detay.

Resim 134: Hacı Bayram Camii Minberi, Merdiven Korkuluklarından Detay.

Resim 135: Hacı Bayram Camii Minberi, Köşk Korkuluğu ve Köşk Altından Detay.

Resim 136: Hacı Bayram Camii, Doğu Kapı.

Resim 137: Hacı Bayram Camii Kapısı, Süsleme Detayı.

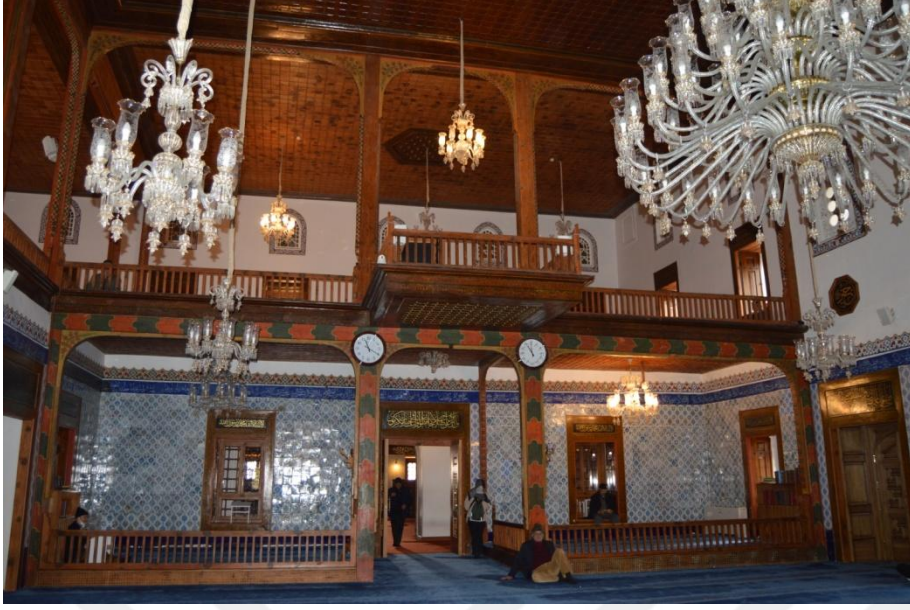

Resim 138: Hacı Bayram Camii Kible Duvarında Yer Alan Dolap.

Resim 139: Hacı Bayram Camii Dolap Pervazlarındaki Süsleme Detayı.

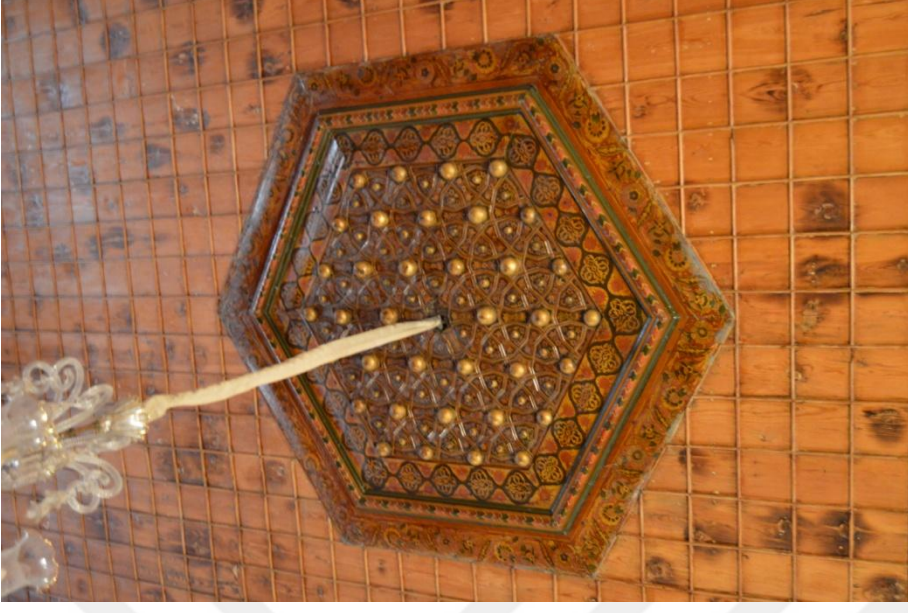

Resim 140: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili.

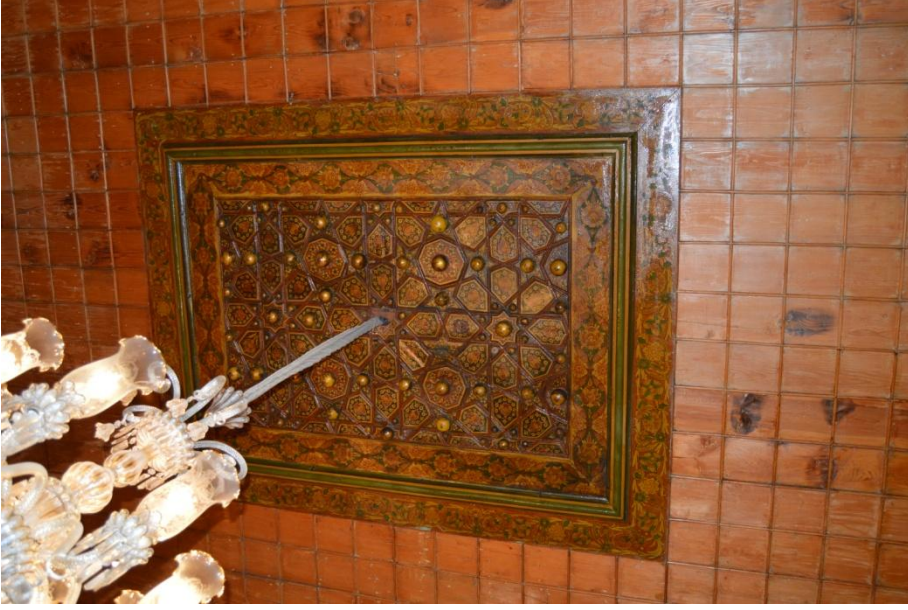

Resim 141: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili, Tavanı Kuşatan Pervazlar ve Kemer İç Yüzündeki Süsleme Detayları.

Resim 142: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili, Kuzey Tavan Göbeği.

Resim 143: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili, Batı Tavan Göbeği.

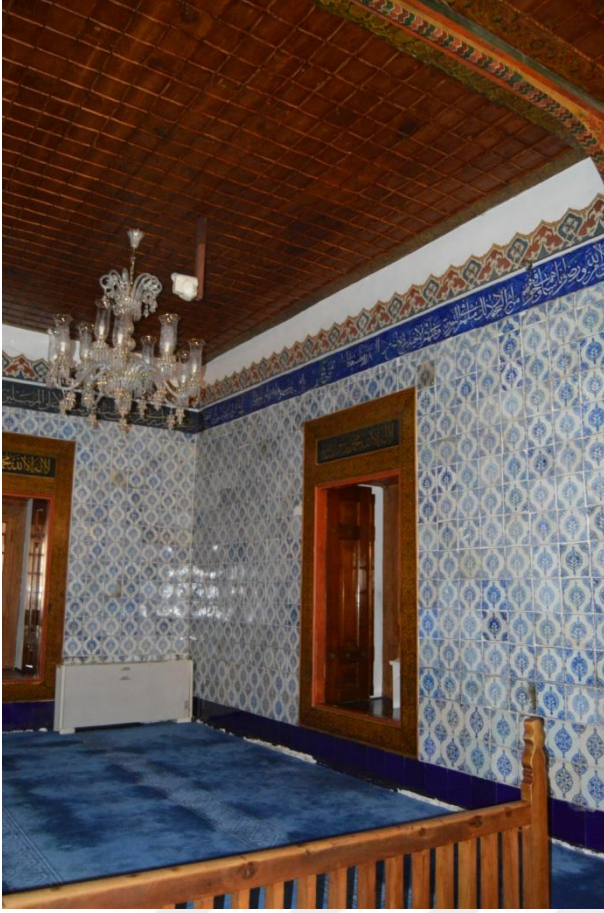

Resim 144: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili, Kemer Köşeliklerindeki Nar Motifi.

Resim 145: Hacı Bayram Camii Kadınlar Mahfili, Balkon Alt Yüzü.

Resim 146: Hacı Bayram Camii Müezzin Mahfilü Duvarı.

Resim 147: Hacı Bayram Camii Mahfil Çinileri.

Resim 148: Hacı Bayram Camii Müezzın Mahfili Tavanı ve Kemerleri.

Resim 149: Hacı Bayram Camii Müezzın Mahfili, Pervaz ve Kemerlerden Süsleme Detayı.

Resim 150: Hacı Bayram Camii Müezzin Mahfili, Ahşap Direklerden Süsleme Detayı.

Resim 151: Hacı Bayram Cami Çilehane Mekanlarından (Bekir Eskici'den).

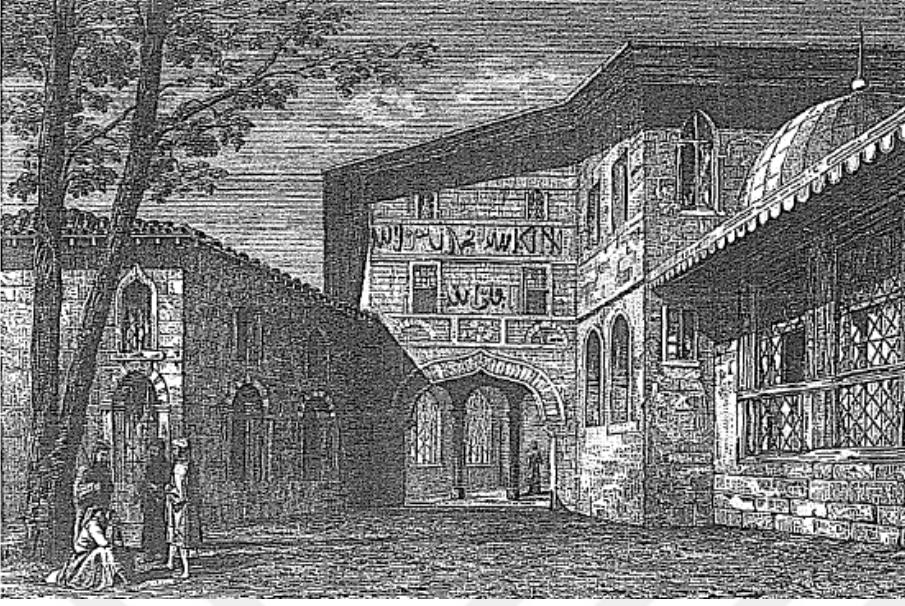

Resim 152: Hollanda Rijksmuseum, Ankara Manzarası Tablosu (Rahmi Koç Müzesi, Ocak 2022).

Resim 153: Ankara Manzarası Tablosu, Hacı Bayram Detayı (Rahmi Koç Müzesi, Ocak 2022).

Resim 154: Hacı Bayram Cami Gravürü (Texier'den Aktaran Tanman).

Resim 155: Hacı Bayram Camii 1940'lı ve 1950'li yıllar (Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivinden Aktaran Bekir Eskici).

Resim 156: Hacı Bayram Camii Kuzeydoğudan Görünüş, 1940 Yılı Öncesi (VGM Arşivinden Aktaran Bekir Eskici).

Resim 157: Hacı Bayram Camii ve Haziresi (VGM Arşivinden Aktaran Bekir Eskici).

Resim 158: Hacı Bayram Camii Harimi, Güneybatı Bölümü (VGM Arşivinden Aktaran Bekir Eskici).

Resim 159: Hacı Bayram Camii 1940 Yılı Öncesi İç Mekan Kuzeybatı Köşe (VGM Arşivinden Aktaran Bekir Eskici).

Resim 160: Hacı Bayram Cami 2011 Yılı Onarımı Öncesi (Bekir Eskici'den).

Katalog No: 4.9

Yapının Adı: İBADULLAH CAMİİ

Şekil No: 9

Resim No: 161-177

Yeri: Altındağ/Çerkeş Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Hoca İbadullah

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Cami, Sulu Han'ın batısında Çerkeş Sokak'ta bulunmaktadır.

Önünde bir son cemaat yeri bulunan cami, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 9) ve kırma çatılıdır. Son cemaat yerinin batı kenarından minaresi yükselir.

Cami, temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 65). Caminin kırma çatısı kiremit ile kaplıdır (Resim 161).

Yapının doğu cephesi tamamen sıvalıdır. Cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda 1'i lokma demir şebekeli olmak üzere toplamda 4 adet ahşap pervazlı penceresi bulunmaktadır. Doğu cephenin beden duvarlarının sıvalı oluşuna karşılık batı cephe tuğla örgülüdür. Batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere, üst seviyelerde ise aynı form ve biçimde 5 pencere yer alır. Caminin güney cephesi de tıpkı doğu cephedeki gibi tamamen sıvalıdır. Güney cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 basit pencere bulunmaktadır. Caminin kuzey cephesinde de tıpkı batı cephede olduğu gibi tuğla örgü kullanılmıştır.

Kuzeyde son cemaat yeri bulunmaktadır (Resim 162). Orta kısımda daha küçük olmak üzere üç sivri kemerli son cemaat yeri sonradan kapatılmıştır (Öney, 1971: 65).

Kemerler ortada iki sütuna oturmaktadır. Sol tarafta kalan sütun Bizans döneminden kalma kitabeli bir mezar anıtıdır ve sütunun üst kısmında kabartma erkek figürü görülmektedir (Resim 163) (Kırpık vd., 2016: 284).²⁷ Sağ tarafta bulunan sütunun tam ortasında da kabartma yıldız motifi görülür (Konyalı, 1978: 55). Cephenin üst seviyelerinde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin üzerlerinde yarım daire biçiminde sağır kemerler yer almaktadır.

Caminin kuzeydoğusunda taş kaideli, tuğla gövdeli, tek şerefeli silindirik minare yükselmektedir (Resim 164). Şerefe kısmı da taştan olan minarenin külahı kurşun ile kaplıdır. Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Harime giriş son cemaat yerinden basit segment kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır (Resim 165). Kapının lento ve söveleri mermerdendir.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 166) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan ortasında, içleri ahşap kabarılarla doldurulmuş atigen göbek yer almaktadır (Resim 167).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 168) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 65). Üç bordürden oluşan mihrabın en dıştaki üçüncü bordüründe kelime-i tevhid yazısı yer alır. Her yazı metni uçları gemi teknesi kemerli birer çerçeve içine alınmıştır ve dış kenarda “S” biçiminde motiflerin devam ettiği bir şerit ile sınırlanmıştır (Eskici, 2001: 151). İkinci bordürde küçük yapraklarla zenginleştirilmiş sarmaşık kompozisyonu görülmektedir (Eskici, 2001: 151). Birinci bordürde ise sade sülüs yazı ile “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 151). Alınlık yatay dikdörtgen formda üç yazı panosundan oluşmaktadır (Resim 169). Üstten birinci ve ikinci bordür Cin Suresi, 18. Ayet’i taşımaktadır (Eskici, 2001: 151). En alttaki üçüncü pano ise iki parça halinde düzenlenmiş olup “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 152). Köşeliklerde alçak kabartma halinde yıldızlı geometrik geçme kompozisyonu kullanılmıştır (Resim 170) (Eskici, 2001: 152). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında yatay yazı kuşağında kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Nişin alt kısmı

²⁷ Figür elinde kağı tutmaktadır (Konyalı, 1978: 55).

beş kenarlı olarak düzenlenmiş olup içlerine köşeliklerde görülen yıldızlı geometrik geçme kompozisyonu işlenmiştir (Eskici, 2001: 152). Nişin iki yanında sütunceler yer almaktadır. Mihrap 1980’li yıllarda geçirdiği yangın sonucu tahrip olmuş, orijinal durumunu koruyamamıştır (Eskici, 2001: 150).²⁸

Mihrabın hemen batısında ahşap minber yer almaktadır (Resim 171). Minberin yan aynalıklarında taklit künde-kâri tekniği kullanılmıştır (Öney, 1971: 66).²⁹ Öney, teknik ve desen bakımından minberin, Ağaç Ayak Cami minberi ile benzer olduğunu belirtmektedir (Öney, 1971: 66). Ne yazık ki günümüzde minber üzerinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Minberin bir kısmının görüldüğü 80’li yıllara ait bir fotoğrafta (Resim 172) minber külahının daha sivri, köşk korkuluğunun ajur tekniği ile yapılmış olduğu görülmektedir. Günümüz minberinde ise mevcut külah sivri olmamakla birlikte, köşk korkuluğu da bulunmaz. Hem minber elemanlarının değişimi, hem de üzerindeki nakışların günümüzde olmaması, 80’li yıllarda geçirmiş olduğu yangın (Eskici, 2001: 150) sonucunun bir göstergesi olmalıdır. Bu sebeple minber orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Yangına kadar olan süreç içerisine kadar, harimi aydınlatan pencerelerin mermer lentoları ve sivri kemerli alınlıkları bulunmakta ve pencere pervazlarında da nakışlar görülmekte iken (Öney, 1971: 65) bugün yalnızca batı duvardaki bir pencere ve kuzeydeki dolap pervazlarında nakışlar bulunmaktadır (Resim 173). Ayrıca mermer lentolu herhangi bir pencereye rastlanılmamaktadır. Harimi aydınlatan üst seviye pencereler sonradan yapılmış alçı şebekelidir. Harimin batısındaki pencere pervazlarında dilimli şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş çiçeklerle bezenmiştir (Resim 174). Kuzey duvardaki dolap pervazlarında ise karanfil, hatayi ve kıvrım dallardan oluşan bir kompozisyon şeması görülmektedir (Resim 175).

Harimin tam kuzeyinde yenilenen (Öney, 1971: 65) fevkâni ahşap kadınlar mahfili yer alır (Resim 176). Mahfil tavanı çıtalarla karelere ayrılmış, ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir. Göbeğin ortası yıldız ve çokgenlerle doldurulmuş, içlerine de küçük-küçük büyüklü kabaralar yerleştirilmiştir (Resim 177). Kadınlar mahfilinin harime doğru çıkıntı

---

²⁸ Mihrap, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış, orijinal hali kısmen korunarak yeniden düzenlenmiştir (Eskici, 2001: 150).

²⁹ Gönül Öney, minberin yan aynalıklarındaki yıldızlı geometrik şekillerin içlerinin palmet ve çiçek desenleri ile bezeli olduğunu belirtir bkz: (Öney, 1971: 66).

yapan balkonunun alt yüzeyi de çıtalarla karelere ayrılmış ve her bir karenin ortasına da aynı boyutta kabaralar yerleştirilmiştir.

Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen yer müezzin mahfili olarak işlev görür. Müezzin mahfilinin tavanı da tıpkı kadınlar mahfilinin tavanı gibi çıtalarla karelere ayrılmıştır ve batı taraftaki tavanının ortasına altıgen göbek yerleştirilmiştir. Göbek içi kabaralarla doldurulmuştur.

B) Tarihlendirme

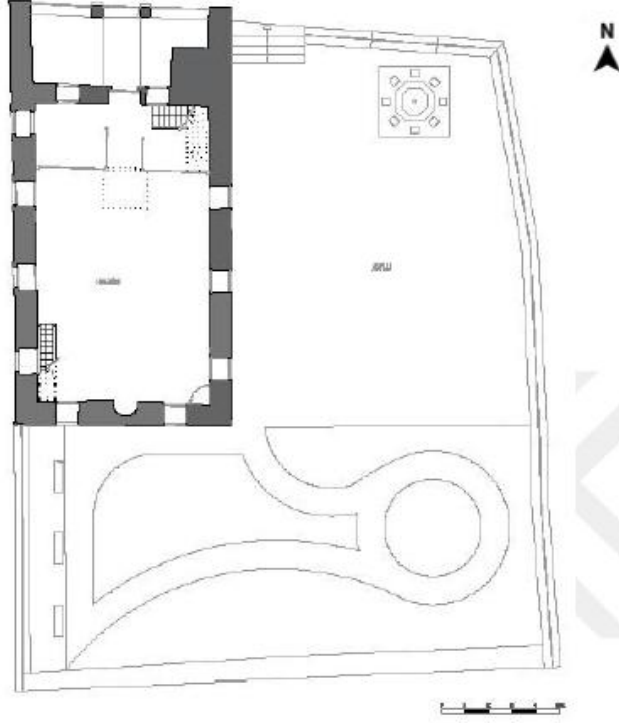
Caminin inşa tarihini veren bir kitabe bulanmamaktadır.

Gönül Öney, camiyi cephe düzeni, tavan işçiliği, mihrabı ve tavan stili bakımından 17. yüzyıl sonu 18. yüzyılın başına tarihlemektedir. Bekir Eskici de caminin mihrabının Lelebicioğlu, Hacı İlyas, Hacı Bayram, Ağaç Ayak, Zincirli Cami mihrapları ile benzerlik gösterdiğini söyleyerek İbadullah Cami'nin mihrabının da 18. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Eskici, 2001: 153).

1571 tarihli Evkâf Defterinde İbadullah oğlu Hoca Muhammed Vakfı ve bu vakfa kayıtlı “eski Tahta'l-kal'ada ' kendü bina itdüğü” ibaresi geçmektedir (Kırpık vd., 2016: 281. Ayrıca 1697 tarihli bir atama belgesinde “Hâce İbadullah'ın bina eylediği mescid-i şerif” ibaresi (Topçu, 2020: 72) ve yine 1732 tarihli atamaya dair bir kayda göre “ Ankara'da Hacı Doğan Mahallesi'nde Hoca İbadullah'ın bina eylediği mescidde” ibaresi (Çetin, 2019: 120) caminin banisinin “Hoca İbadullah” olduğunu göstermektedir. 1588-1590 yılları arasındaki kayıtları gösteren Şeriyeye Sicillerinde “İbadullah Mescidi” olarak devam eden bir kayda rastlanılmaktadır (Ongan, 1974: 39). Ancak cami, zamanla harap olmuş ve 1738 tarihli bir vakfiyeye göre de Hacı Yusuf Ağa bin Hoca Kasım tarafından yeniden yaptırılmıştır (Kırpık vd., 2016: 284). Caminin 18. yüzyıl Ankara camileri karakterini yansıttasının en büyük kanıtı da 1738 yılında caminin yeniden inşa olmasıdır.

Cami, 1958, 1986 ve 2007 yıllarında onarım görmüştür (Kırpık vd., 2016: 287). 70'li yıllarda da sonradan kapatıldığı belirtilen son cemaat mekanı (Öney, 1971: 65) 1958 yılı onarımlarında kapatılmış olmalıdır. 1985 yılında geçirdiği yangın sebebiyle (Kırpık vd., 2016: 287) mihrap, minber, tavan sistemi ve pencereler zarar görmüş, minberde ve pencere pervazlarında olduğu söylenen kalem işleri (Konyalı, 1978; 55, Öney, 1971; 67) yok olmuştur. 1986 yılındaki onarımında (Kırpık vd., 2016: 287) bu kısımlar yenilenmiştir. 2007 yılı onarımında da caminin doğusuna bitişik eklenti yapı kaldırılmış ve doğu duvarı

yeniden örülmüştür (Kırpık vd., 2016: 287). Kaldırılan yapıdan sonra caminin doğu cephesi geniş bir avluya çevrilmiş ve son onarımlarında da bu avluya şadırvan eklenmiştir.

Şekil 9: İbadullah Camii Planı (VGM'den Aktaran Cennet Ceylan'dan).

Resim 161: İbadullah Camii Kuzey Cephe (Ankara Vakıf Eserlerinden).

Resim 162: İbadullah Camii Kuzey Cephe.

Resim 163: İbadullah Camii, Devşirme Mezar Taşı.

Resim 164: İbadullah Camii Minaresi.

Resim 165: İbadullah Camii Giriş Kapısı.

Resim 166: İbadullah Camii Harimi.

Resim 167: İbadullah Camii Tavan Göbeği.

Resim 168: İbadullah Camii Mihrap ve Minberi.

Resim 169: İbadullah Camii Mihrabı, Alınlık ve Bordürler.

Resim 170: İbadullah Camii Mihrabı, Kavsara ve Köşeliklerden Detay.

Resim 171: İbadullah Camii Minberi.

Resim 172: İbadullah Camii Mihrap ve Minberi (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler Kitabından).

Resim 173: İbadullah Camii Kalem İşi İle Bezeli Pencere ve Dolabı.

Resim 174: İbadullah Camii Pencere Süsleme Detayı.

Resim 175: İbadullah Camii Dolabı Süsleme Detayı.

Resim 176: İbadullah Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 177: İbadullah Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği.

Katalog No: 4.10

Yapının Adı: ZİNCİRLİ CAMİİ

Şekil No: 10

Resim No: 178-206

Yeri: Altındağ/Ulus

Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Ankaravi Mehmet Emin Efendi (?)

İnceleme Tarihi: Aralık 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Camii, Ulus'ta Anafartalar Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Camii, boyuna dikdörtgen planlı bir harim, önünde bir son cemaat mekanı ile kuzeybatısında yer alan minareden oluşmaktadır (Şekil 10).

Temel seviyelerde taş onun üzerine tuğla duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 83). Orijinalinde kerpiç duvarlı olarak inşa edilen cami (Resim 178) (Kırpık vd., 2016: 271) 2001 yılı onarımları sırasında tuğla ile kaplanmıştır (Çetintaş, 2019: 196). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Caminin doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin üçünün üstünde sağır kemerler bulunmaktadır. Üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda alçı şebekeli 3 pencere, boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere ve bu pencerelerin yine üst kısmında küçük ölçülerde 2 adet sivri kemerli, alçı şebekeli 2 pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin üstü sağır kemerlidir. Batı cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda, alçı şebekeli 3 pencere ile boyuna dikdörtgen formda demir lokmalıklı ve ahşap pervazlı 1 pencere, bu pencerenin üst kısmında ise doğu cephedeki gibi küçük ölçülerde sivri kemerli ve alçı şebekeli bir pencere yer almaktadır. Dikdörtgen formlu pencerelerin üstünde sağır kemerler bulunmaktadır.

Güney cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda alçı şebekeli 2 pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üstünde de sağır kemerler yer alır. Caminin kuzey cephesinde ise üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere bu pencerelerin üst kısmında ise sivri kemerli, alçı şebekeli 3 pencere bulunmaktadır. Alt seviyelerde ise sonradan camekanla kapatılmış, ön cephede üç, yanlarda bir sivri taş kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır (Resim 179) (Öney, 1971: 84).

Son cemaat mekanının üstü düz ahşap tavanlıdır. Köşelerden tek sıra pervazla sınırlanan tavan çıtalarla geometrik şekillere ayrılmıştır. Tavanı kuşatan pervaz üzerinde klasik saz üslubunda bezemeler yer almaktadır (Resim 180). Tavanın tam ortasına da dikdörtgen formda göbek yerleştirilmiştir (Resim 181). Dikdörtgen formlu tavan göbeği, dıştan içe doğru bir bordür ve merkezde ise yine dikdörtgen olarak tasarlanmış panodan oluşmaktadır (Taşkan, 2016: 77). Orta kısımda panonun yüzeyi çıtalarla çeşitli geometrik şekillere ayrılmış, bunu sınırlayan bordürde ve panonun iç yüzeyinde bitkisel kompozisyonlu kalem işi süslemelere yer verilmiştir.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli silindirik minare, kübik bir kaide ile piramidal bir pabuca oturmaktadır (Resim 182). Minarenin kaide kısmı kesme taş, pabuç, gövde ve petek kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Şerefe kısmı da kesme taştan olan minarenin külah kısmı kurşunla kaplanmıştır. Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Harime giriş son cemaat yerinden sağlanmaktadır. Giriş kapısı yarım daire biçimli kemerli ve ahşap pervazlıdır. Onarım öncesinde ahşap pervazlar üzerinde bitkisel kompozisyonların yer aldığı bir süsleme anlayışı yüzeye hakimken (Resim 183), onarım sonrası pervaz yüzeyi karanfil motifleri ile doldurulmuştur (Resim 184). Giriş kapısının iki yanında birer pencere ve dolap yer almaktadır. Pencerelerin ahşap pervazları üzerinde birbirine bağlı şemseler ve bu şemselerin içlerine yerleştirilmiş hatayi motifleri görülmektedir. Pencerelerin alınlığında ise kartuş içerisinde kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 185) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmış,

çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmıştır. Karelerin köşelerine ahşap parçalar çakılmış bu parçaların içlerine de papatya motifi yerleştirilmiştir. Tavanın tam ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir. Tavani kuşatan ve ahşap pervazın en dıştaki bordüründe akant yaprakları hatayi ve karanfillerden oluşan bir süsleme anlayışı görülmektedir (Resim 186). İkinci bordürün yüzeyi içleri hatayi, karanfil ve kıvrım dallarla doldurulmuş şemseler ile bezenmiştir. Şemselerin dışları kıvrım dal, hatayi ve pençler ile tamamlanmıştır. Üçüncü ve dördüncü bordürde ise ortak bir süsleme anlayışı görülür. Bordürlerde hatayi, karanfil ve kıvrım dallar yüzeye hakimdir. Tavan ortasında yer alan altıgen göbek (Resim 187) dıştan içe doğru üç bordür ve merkezde ise yine altıgen olarak tasarlanmış panodan meydana gelmektedir (Taşkan, 2016: 77). Göbeğin iç kısmı çakma ve yapıştırma künde kari tekniğiyle yapılmıştır (Taşkan, 2016: 77). Göbeği kuşatan bordür süslemesi harimi kuşatan pervazlarda yer alan süslemeler ile benzerdir. Göbeğin iç kısmı yıldızlardan gelişen geometrik şekillerle doldurulmuş, yıldızların içlerine büyük kabaralar, geometrik şekillerin içlerine ise daha küçük kabaralar yerleştirilmiştir (Resim 188). Ayrıca göbeğin iç yüzeyi bitkisel kompozisyon ile doldurulmuştur.

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap (Resim 189) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 84). Dört bordürden oluşan mihrabın en dıştaki bordürü düz profillidir (Eskici, 2001: 136).³⁰ Mihrabın üçüncü bordüründe sade sülüs ile kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır ve kenarları ince bir sarmaşık şeridi ile sınırlanmaktadır (Eskici, 2001: 136). İkinci bordürde ise yıldızlı geometrik geçme kompozisyonu bordür boyunca tekrarlanır. Yıldızların merkezi çarkıfelek, yıldız kollarının içleri de laleye benzer çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 137). Birinci bordürde ise sade sülüs yazı ile “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el- Mübin Muhemmedun Resüllullah Sadiku’l – Va’di’l – Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 122). Mihrap alınlığı yatay dikdörtgen formlu beş panodan oluşmaktadır. Birinci, üçüncü ve beşinci panolar sekiz adet palmet sırasından oluşmaktadır. Üçüncü panodaki palmetler ters biçimdedir. İkinci panoda sade sülüs yazı ile Cin Suresi, 18. Ayet, iki parça halinde tasarlanan dördüncü panoda ise “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 137). Mihrap köşeliklerinde ikinci bordürde görülen yıldızlı geometrik

---

³⁰ Bekir Eskici’nin incelemeleri sırasında düz profilli bordürün yüzeyinde palmetli bir süsleme görülürken (Eskici, 2001: 136) günümüzde farklı renklerde boyanan mihrap üzerinde bu süsleme tamamen seçilemez durumdadır.

kompozisyon burada da tekrarlanmıştır. Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhidin tekrarlandığı bir yazı kuşağı yer almaktadır (Eskici, 2001: 138). Nişin alt kısmı beş kenarlıdır ve ikinci bordür ile köşeliklerde görülen yıldızlı geometrik kompozisyon burada da tekrarlanmıştır (Eskici, 2001: 138). Nişin iki yanında sütunceler yer almaktadır. Mihrap 21 adet palmet sırası ile sonlanmaktadır. Ancak palmetler kırılmış ve yalnızca kaideleri kalmıştır.

Mihrabın hemen batısında yer alan minber (Resim 190) taklit künde kari tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 84). Taklit künde kari tekniği ile yapılmış minberin yan aynalıkları çokgen, baklava ve yıldız motifleriyle süslenmiş ve içleri bitkisel süslemeler ile işlenip, boyanmıştır (Resim 191-192) (Yüksel, 2016: 165). Yalnızca yan aynalık değil neredeyse tüm yüzey bitkisel desenlerle doldurulmuştur (Resim 193). Karanfil, lale, erik çiçekleri, gül desenleri kullanılan motifler arasındadır (Çetintaş, 2019; 197, Konyalı, 1978; 107). Minberin aynalık kısmında “ey kapıları açan Allahım bize de hayrın kapılarını aç” manasındaki dua celi sülüs ile bitkisel bordürlerin iç kısmına yazılmıştır (Çetintaş, 2019: 198) Taç kısmına da “Ya Muhammed” yazısı yazılmış, ismi çevreleyen dokuz adet palmet motifinin içine de “Allah” yazısı eklenmiştir (Resim 194). Minberin nakışları Nakkaş Mustafa’ya mâl edilmektedir (Öney, 1971: 84).

Harimi aydınlatan alt seviye pencerelerin ahşap pervazları, içi hatayilerle doldurulmuş sıralı şemselerle süslenmiştir. Bu şemselerin dışında kalan kısımlarda yine hatayi motifleri ile doldurulmuştur. Pencerelerin üzerinde kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Alt seviye pencerelerin üstünde sağır sivri kemerler yer almaktadır. Harimi aydınlatan üst seviye pencereler ise sivri kemerlidir ve renkli camlarla süslenmiştir (Öney, 1971: 84).

Harimin tam kuzeyinde ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfili yer almaktadır (Resim 195). Mahfil balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır. Mahfilin tavanı da tıpkı harim tavanı gibi dört yönden ahşap pervazlarla kuşatılmıştır. Düz ahşap tavan çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış tam ortasına da dikdörtgen formda bir göbek yerleştirilmiştir. Tavanı kuşatan pervazlar üç bordür şeklinde düzenlenmiştir. En dıştaki bordürde karanfil ve akant yapraklarından oluşan bir süsleme kompozisyonu görülmektedir. Ortadaki bordürde ise içi karanfil ve çiçeklerle doldurulmuş sekiz kollu yıldız, saz yaprakları, hatayi, akant yaprağı, karanfiller yer almaktadır. En içteki bordürde ise hatayi, goncagül ve lale motifleri ile bitkisel bir kompozisyon oluşturulmuştur (Resim

196). Harim tavanı ortasında yer alan dikdörtgen göbeği dıştan üç bordür kuşatır ve bu bordür üzerinde yer alan bitkisel kompozisyonlar, tavanı kuşatan bordür süslemeleri ile benzerlik taşımaktadır (Resim 197-198). Göbeğin merkezi ise yine dikdörtgen olarak tasarlanmış çakma ve yapıştırma künde kari tekniğinde yapıldığı anlaşılan panodan meydana gelmektedir (Taşkan, 2016: 77). Künde kari kısımda tekniğin özelliğinden kaynaklanan geometrik karakterli süslemeler vardır. Bu parçaların yüzeylerinde ise bitkisel karakterli kalemişi süslemeler bulunur (Taşkan, 2016: 77). Ayrıca göbeğin merkezindeki geometrik parçaların içerisine büyüklü küçüklü kabarıklar yerleştirilmiştir.

Kadınlar mahfilini aydınlatan alt seviye pencerelerin pervazlarında hatayi, goncagül, lale, penç ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeler tüm yüzeyi kaplamaktadır (Resim 199).

Mahfil balkonunun alt yüzü çıtalarla çeşitli geometrik şekillere ayrılmış, farklı renklerde boyanmıştır. Bu yüzeyi bir bordür çevrelemektedir. Bordür üzerinde karanfil, goncagül, hatayi, lale, akant yapraklarından oluşan bitkisel süsleme kompozisyonu tüm yüzeyi kaplamaktadır (Resim 200). Balkonun ön yüzünde sıralı biçimde devam eden sivri kemerler içerisine yerleştirilmiş çiçek motifleri görülmektedir (Resim 201). Bu süsleme kompozisyonu mahfilin harime bakan ön yüz silmeleri boyunca da devam etmektedir. Bu süsleme kompozisyonunun hemen altında Hacı Bayram Camii mahfilinde de görülen yapboz parçası biçimli süsleme yer almaktadır.³¹ Bu süsleme, mahfili taşıyan ahşap ayaklar boyunca devam eder. Mahfil kemer köşelikleri de rumiye benzer motiflerle süslenmiştir.

Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen kısım ise müezzin mahfilidir. Müezzin mahfilinin tavanı çıtalarla altıgen ve üçgen geometrik parçalara ayrılmış, altıgenlerin içlerine çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mahfil tavanı ortasında tıpkı kadınlar mahfili tavanındaki gibi dikdörtgen biçimli bir göbek yer almaktadır. Dikdörtgen biçiminde olan tavan göbeğinin merkezi ahşap çıtalarla üçgen ve dörtgenlere bölünerek dört kollu yıldızlar oluşturulmuştur (Taşkan, 2016: 77). Göbeği çevreleyen bordür; karanfil, hatayi, penç ve akant yapraklarından oluşan bir kompozisyon ile bezenmiştir. Bu kompozisyonu iki kenarda S biçimli kıvrım dallar sınırlamaktadır.

---

³¹ Bkz: resim 140.

B) Tarihlendirme

Caminin inşa kitabesi yoktur. Ancak bazı hususlar caminin banisi ve yapım tarihi hakkında bilgi vermektedir. İbrahim Hakkı Konyalı; minberin sağındaki duvara asılı bir levhada 8 satırlık bir manzumenin yer aldığını, bu manzumeye göre de caminin H.1297 (1879-80) yıllarında tamir edildiğini belirtmiştir (Konyalı, 1978: 104-107). Manzumede “Şeyhül İslam Ankara’lı Mehmet Emin Efendi’nin mamuresini H.1297 yılında Ankara valisi Hurşit Paşa tamir ettirdi” denilmektedir (Konyalı, 1978; 107, Öney, 1971; 85). Bu manzumeye göre caminin banisi Mehmet Emin Efendi olmalıdır.

Kadıasker olarak da bilinen Mehmet Emin Efendi 1685-86 yıllarında Ankara’da camii, mescit, medrese, darülcerra, mektep ve 25 adet çeşme yaptırıp, Şengül Hamamı denilen çifte hamamı, Hasan Paşa Hamamı denilen çifte hamamı, Suluhan ile Çukur Han’ın gelirleri ile bazı dükkanların gelirlerini buralara vakfetmiştir (Özdemir, 1998: 55). 1838 yılında Ankara’ya gelen Binbaşı von Vincke’nin çizmiş olduğu Ankara planında³² bugünkü Zincirli olarak bilinen camii ile günümüzde mevcut olmayan Kadıasker adıyla bilinen camiye yan yana işaretlemiştir (Özdemir, 1998: 55). Bazı sicil kayıtlarına göre söz konusu medresenin Kadıasker ismi ile bilinen caminin yanında olduğu bilinmektedir (Özdemir, 1998: 55). Ayrıca Vakıflar arşivinde 1910 yılına ait bir belgeye göre de medresenin Zincirli Camii’nin bitişiğinde yer aldığı belirtilmiştir (Özdemir, 1998: 56). Bu bilgiler neticesinde Mehmet Emin Efendi’nin hangi caminin banisi olduğuna dair net bir çıkarım yapmak güçtür. Rıfat Özdemir, yıkılan Kadıasker Camii içindeki bir levhanın Zincirli Camii’ne nakledildiğini söylemekte ve söz konusu levhaya göre araştırmacıların Zincirli Camii’ni Mehmet Emin Efendi’nin camisi olarak gösterdiklerini belirtmektedir (Özdemir, 1998: 55-56). Semavi Eyice de yıkılan Kadıasker Cami’ni Mehmet Emin Efendi’ye mâl etmektedir (Eyice, 1972: 464).

Gönül Öney, caminin tavanı, mihrabı, cephe düzeni ile 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başına tarihlenen Ankara camileri ile aynı karakterde olduğunu belirttikçe caminin yapım tarihini bu yüzyıllar olarak vermektedir (Öney, 1971: 85). Bekir Eskici de caminin mihrabının Hacı Bayram Camii mihrabı ile büyük oranda benzerlik taşıdığını belirterek, mihrabı 18. yüzyılın başına tarihlemektedir (Eskici, 2001: 139).

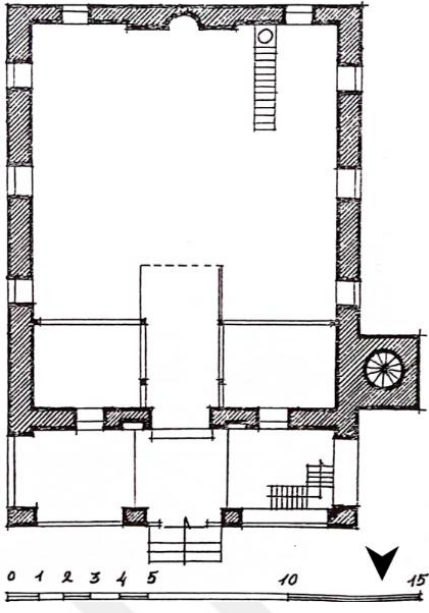
³² Vincke’nin çizimi için bkz : (Eyice, 1972: 511-512).

Hurufat defterlerindeki kayıtlarda “Ankaravi Mehmet Emin Efendi Camii” olarak anılan (Çetin, 2019: 216) yapının söz konusu yıkılan Kadıasker Camii veya bugünkü Zincirli Camii olup olmadığı hususunda emin olamamaktayız. Ancak mihrabı, minberi, kalem işleri ile Ağaç Ayak ve Hacı Bayram Camileri ile büyük ölçüde benzerlik taşıması sebebiyle camiyi 18. yüzyıla tarihlemek doğru olacaktır.

Zincirli Camii yapıda asılı bir levhadan anlaşıldığı üzere H. 1297 (1879-80) yıllarında Ankara Valisi Hurşit Paşa tarafından tamir ettirilmiştir (Konyalı, 1978: 107).³³ İbrahim Hakkı Konyalı, giriş kapısı üzerinde bir besmele levhası ve bunun altında Macit imzası ile H.1344 (1925) tarihi yazılı olduğunu belirtmiş ve bunun bir onarım yılı olduğunu söylemiştir (Konyalı, 1978: 104). Camii daha sonra 1937, 2005 yıllarında onarılmıştır (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 100). Caminin son onarımı da 2022 Aralıkta tamamlanmıştır. Camii en kapsamlı onarımını 1937 yılında geçirmiştir. Orijinalinde kerpiç duvarlı olarak inşa edilen camii bu onarımlar sırasında tuğla ile kaplanmış, cephe görünümü tamamen değiştirilmiştir (Resim 202-203). Yine bu onarımlar sırasında sivri kemerli son cemaat mekanı kapatılmıştır. 1937 yılı onarımında, onarıma ilişkin fotoğraflardan caminin ahşap tavanının yenilendiği de anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde camide küçük çaplı onarımlar yapılmaya devam edilmiştir. Camii 1937 yılı esaslı onarımından sonra en büyük farklılığı aralık ayında tamamlanan son onarımlarında kalem işleri ve mihrap üzerinde göstermiştir (Resim 204-205). Alçıdan kalıplama tekniği ile yapılan mihrabın onarım öncesi fotoğraflarına bakıldığında altın yaldızla boyalı olduğu görülmektedir. Son onarımı sonrası mihrap çeşitli renklere boyanmıştır. Eskici'nin incelemesi sırasında da (Eskici, 2001: 136) mihrap yüzeyindeki kalın beyaz boya tabakası sebebiyle kısmen örtülen motifler günümüzde güçlükle seçilir duruma gelmiştir. Tavanı kuşatan pervazlar üzerindeki kalem işlerinde zamanla kirlenmeler yaşanmış, uygulanan vernik sebebiyle renklerde koyulaşma görülmüştür (Doğruer, 2021: 462). Son onarımlar sırasında kalem işlerindeki vernik ve kir tabakası temizlenmiş, ortaya çıkarılan bezemeler üzerinde de çeşitli oynamalar yapılmıştır. Onarımlar sırasında bezeme kompozisyonlarına sadık kalınmış ancak renklerde farklılığa gidilmiştir. Aynı durum minber üzerindeki kalem işlerinde de görülmektedir. Ayrıca harime girişi sağlayan kapının ahşap pervazları üzerindeki eski kalem işleri yok edilmiş, yerine karanfil motiflerinin hakim olduğu orijinalden uzak bir süsleme anlayışı tercih edilmiştir.

---

³³ Söz konusu levha günümüzde mevcut değildir.

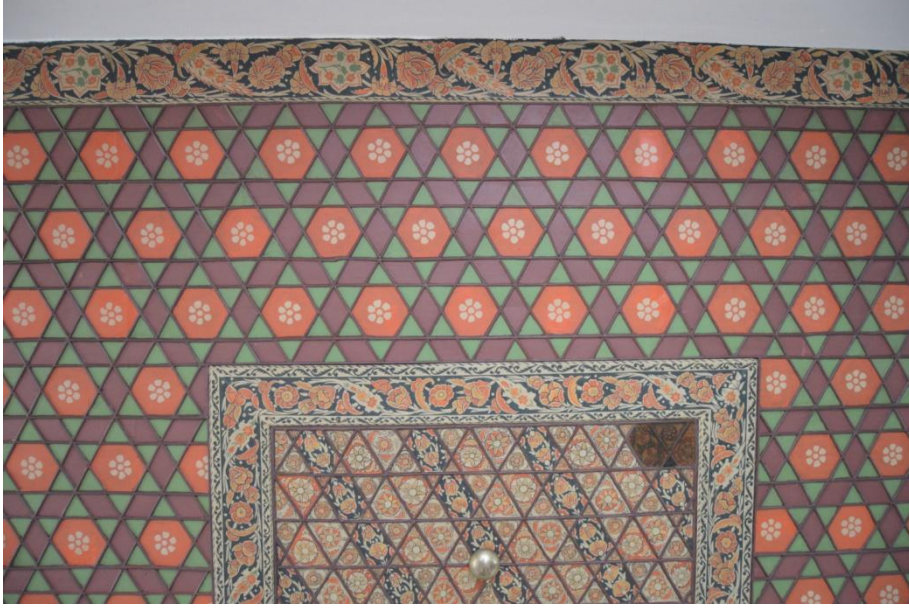
Şekil 10: Zincirli Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 178: Zincirli Camii Genel Görünüşü (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesinden).

Resim 179: Zincirli Camii Doğu ve Kuzey Cephe.

Resim 180: Zincirli Camii Son Cemaat Yeri, Pervaz, Tavan ve Tavan Göbeği.

Resim 181: Zincirli Camii Son Cemaat Yeri, Tavan Göbeği.

Resim 182: Zincirli Camii Genel Görünüş.

Resim 183: Zincirli Camii Giriş Kapısı, Onarım Öncesi (Fatma Sezin Doğruer'den).

Resim 184: Zincirli Camii, Giriş Kapısı.

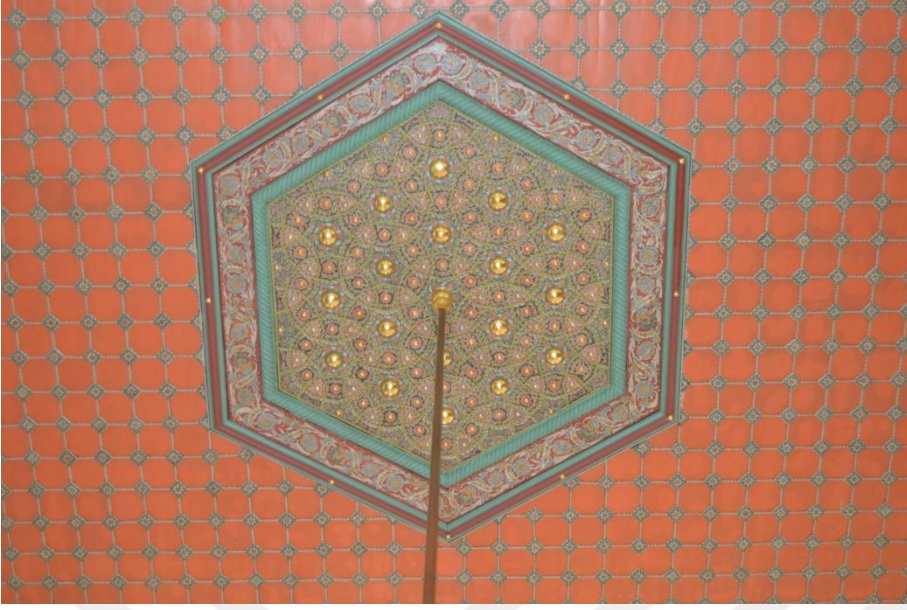

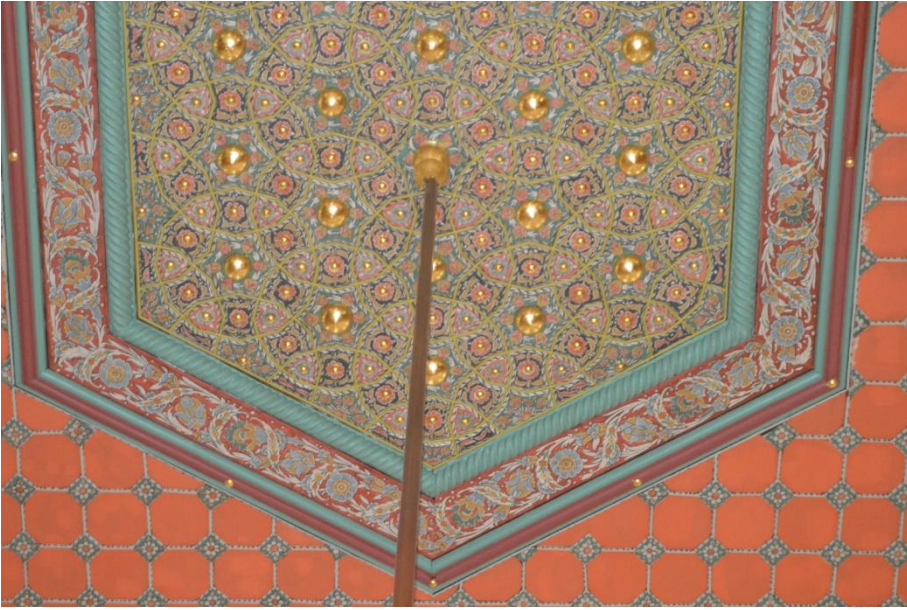
Resim 185: Zincirli Camii Harimi.

Resim 186: Zincirli Camii Harim Tavanını Kuşatan Pervazlar.

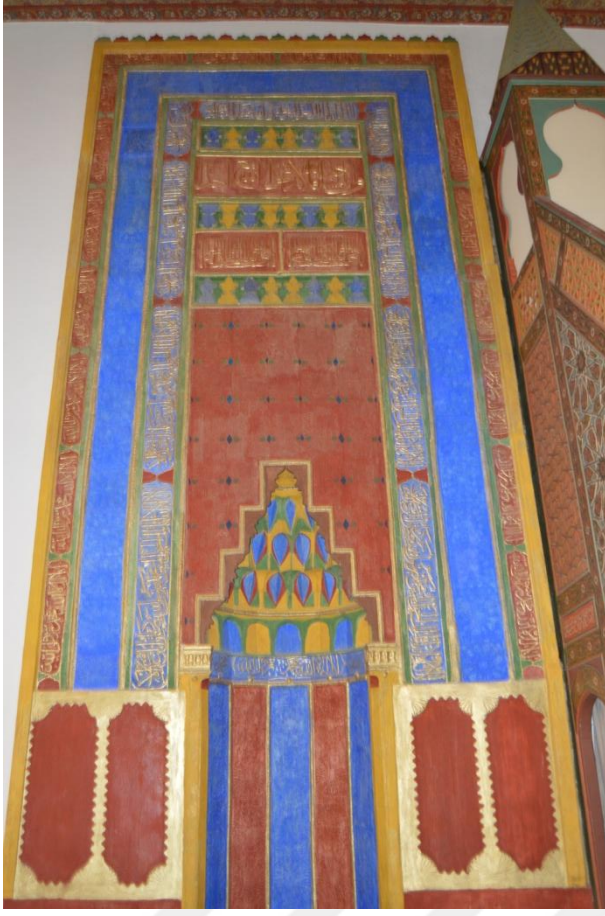

Resim 187: Zincirli Camii Harim Tavan Göbeği.

Resim 188: Zincirli Camii Harim Tavan Göbeği, Detay.

Resim 189: Zincirli Camii Mihrabı.

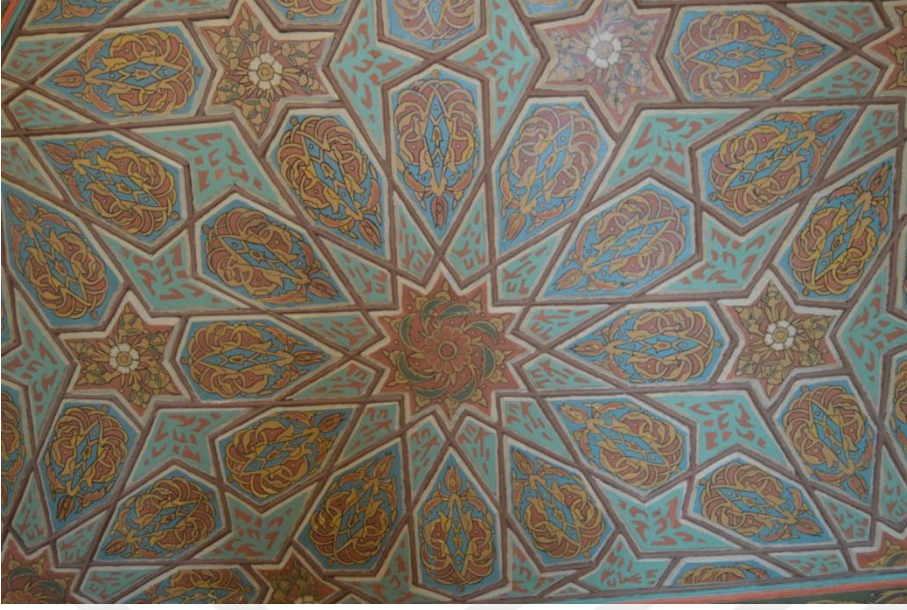

Resim 190: Zincirli Camii Minberi.

Resim 191: Zincirli Camii Minberi, Sağ Yan Aynalık.

Resim 192: Zincirli Camii Minberi, Sol Yan Aynalık.

Resim 193: Zincirli Camii Minber Korkuluğu, Süsleme Detayı.

Resim 194: Zincirli Camii Minberi, Aynalık Ve Taç Bölümü.

Resim 195: Zincirli Camii Pencere Süslemeleri.

Resim 196: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 197: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavanı Kuşatan Pervazlardan Detay.

Resim 198: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği.

Resim 199: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeğinden Detay.

Resim 200: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Pencere Pervazı Süsleme Detayı.

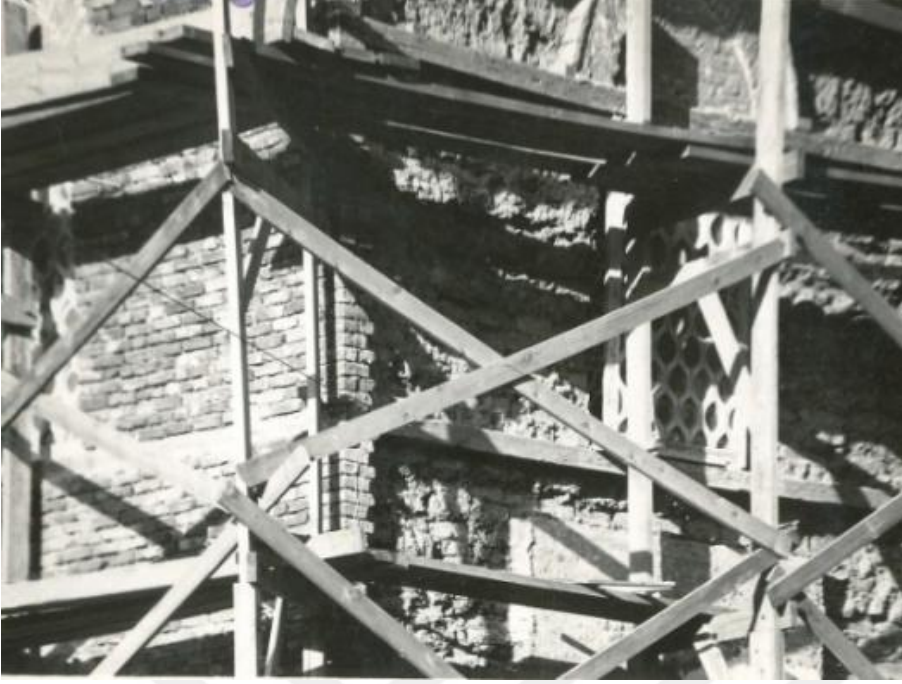
Resim 201: Zincirli Camii Mahfil Balkonunun Alt Yüzü.

Resim 202: Zincirli Camii Mahfil Balkonu.

Resim 203: Zincirli Camii 1937 Onarımı (VGM'den Aktaran Fatma Sezin Doğruer'den).

Resim 204: Zincirli Camii 1937 Onarımı (VGM'den Aktaran Fatma Sezin Doğruer'den).

Resim 205: Zincirli Camii Kadınlar Mahfili, Onarım Öncesi (Ayşe Ersay'dan).

Resim 206: Zincirli Camii Mihrabı, Onarım Öncesi (Ayşe Ersay'dan).

Katalog No: 4.11

Yapının Adı: ESKİCİOĞLU CAMİİ

Şekil No: 11

Resim No: 207-212

Yeri: Altındağ/Eskicioğlu Sokağı

Tarihi: 18. yüzyıl ortaları

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski ismi ile Öksüzce Camii olarak bilinen yapı (Günel ve Kılıcı, 2015: 102) Eskicioğlu Sokağı'nda yer alır.

Cami, boyuna dikdörtgen planlı bir harim ile kuzeydeki kapalı son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 11).

Cami, temel seviyelerde taş, onun üzerine ise kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 64). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu cephesinin masif tutulmasına karşılık, batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere, üst seviyelerde ise biri kare formda, diğer üçü ise boyuna dikdörtgen formda olmak üzere ahşap pervazlı sade 4 penceresi bulunur. Caminin güney cephesinde ise alt seviyelerde dikdörtgen formda, ahşap pervazlı ve lokma demir şebekeli 2 pencere, üst seviyelerde ise yine dikdörtgen formda ve ahşap pervazlı 3 pencere bulunur. Gönül Öney, harimi aydınlatan üst pencerelerin yuvarlak kemerli olduğunu belirtmiştir (Öney, 1971: 64). Ancak günümüzde pencereler üzerinde böyle bir kemer düzeni görülmemektedir.

Caminin kuzey cephesinin üst kısmı, binanın ana kütesinden taşıntı yapmakta ve adeta balkon gibi görünmektedir (Resim 207). Bu bölüm üç ahşap sütunla taşınır. Taşıntı yapan bu cephenin en üstte köşede sonradan açılmış olan bir küçük penceresi ve tam orta kısımda dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 3 penceresi bulunur.

Balkon gibi dışa taşkın bu bölümün hemen altına denk gelen yer ise son cemaat yeridir. Son cemaat yeri, son onarımlar sırasında eklenen demir parmaklıklı sac ile kapatılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesinde çatıdan hafif yükselen, şerefesiz, ahşaptan küçük bir minaresi vardır.

Camiye giriş kuzey cepheden sade bir kapı ile sağlanır. Kuzey- güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 208) düz ahşap tavanlıdır. Gönül Öney eski tavan işlerinin yağlı boya ile örtüldüğünü belirtmiş olması sebebiyle (Öney, 1971: 64) caminin eskiden süslemelerinin olduğunu bilmekteyiz. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır.

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap tavana kadar yükselmektedir (Resim 209). Mihrap alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır (Eskici, 2001: 197). Niş ve bordürlerin alt kısımları bozulmuş, bu sebeple alt seviyeler ahşap ile kaplanmıştır. Üç bordürlü mihrabın (Resim 210) en dıştaki yani üçüncü bordüründe yer alan kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır. Her bir yazı ucu gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 197). Ortadaki bordürde Ağaç Ayak Cami mihrabının köşeliklerinde görülen yıldızlı geometrik geçme kompozisyonu işlenmiştir. Birinci bordürde ise sade sülüs yazı “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 198). İkinci ve birinci bordürde yer alan kompozisyonlar, mihrabın üst kısmını dolaşmaz. Mihrabın alınlık kısmında en üstte dikdörtgen formlu, demir şebekeli bir pencere yer alır (Resim 211). Bu pencerenin etrafı içleri barok karakterli akant yaprakları ile doldurulmuş bir çerçeve içine alınmıştır. Hemen altında ise 9 adet palmet yan yana sıralanmaktadır. Palmet sırasının altında Cin Suresi, 18. Ayet’in yazılı olduğu bir yazı panosu vardır (Eskici, 2001: 198). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid’in yazılı olduğu bir kuşak vardır (Eskici, 2001: 199). Mihrap nişinin alt kısmı beş kenarlıdır ve mihrap köşelikleri ile ikinci bordürde görülen yıldızlı geometrik süsleme kompozisyonu burada da karşımıza çıkmaktadır (Resim 212).

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber yenidir (Öney, 1971: 65).

Harimin tam kuzeyinde fevkâni kadınlar mahfili yer alır ve balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır.

B) Tarihlendirme

Kitabesi olmayan cami hakkında kaynaklardan öğrendiğimiz bilgilere göre eskiden Öksüzce Mahallesi'nde bulunmakta (Günel ve Kılıcı, 2015: 102) ve 1522 tarihli Ankara Evkâf Defterinde “Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Öksüz” adıyla kayıtlarda geçmektedir (Kırpık vd., 2016: 311). Eskiden Öksüzce ismi ile kayıtlarda yer aldığını öğrendiğimiz caminin aynı isimli mahalleden Rıfat Özdemir (Özdemir, 1998: 299) ve Mübarek Galib'de (Galib, 1996: 8) yayınlarında bahsetmektedir.

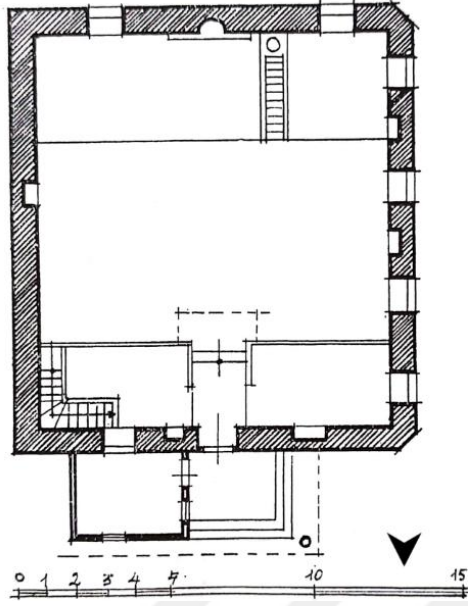
1571 tarihli Ankara Evkâf Defteri kaydına göre Öksüzce Mahallesi Mescidi'nin diğer bir adı da Hacı Haydâr Mescidi'dir (Kırpık vd., 2016: 311). 1742 tarihli bir belgeye göre mescidin cemaatinin çok olduğu bu sebeple de Serbölük Ali Ağa tarafından minber konularak camiye çevrildiği, 1743 tarihli başka bir belgede ise caminin yeniden yapıldığı belirtilmiştir (Kırpık vd., 2016: 311). Son olarak 1806-1807 tarihli bir kayda göre de “Eskicizâde Camii'ni Hacı Emin Efendi'nin yeniden yaptırdığı” bilgisi yer alır (Kırpık vd., 2016: 311). Bu bilgiler neticesinde caminin ilk yapılışını en erken 16. yüzyılın ilk yarısı olarak verebiliriz.

16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar “Öksüzce” olarak bilinen camii, 18. yüzyılda ilk caminin belirli sebeplerden yıkılarak üzerine yeniden yapılmış olabileceğini daha sonra 19. yüzyılda camiyi onaran kişinin ismi ile anıldığı düşünülebilir.

Gönül Öney, Eskicioğlu Camii'ni 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başı camilerinin karakterini yansıttığını belirtmiş (Öney, 1971: 65), Bekir Eskici de mihrabının Telli Hacı Halil Mescidi ve Celal Kaddani Mescidi mihraplarında yer alan süsleme unsurları ile benzerlik taşıdığını belirterek 18. yüzyılın ortalarına doğru yapılmış olabileceğini söylemiştir (Eskici, 2001: 200).

Caminin şu anki durumu göz önünde bulundurulduğunda camiyi tarihlendirmemize yardımcı olacak en belirgin mimari unsur mihrabıdır. Mihrap üzerinde ki pencereyi kuşatan bordür içerisinde akant yapraklarından oluşan süsleme geç devir özelliği gösterir. Ayrıca araştırmalarımıza konu olan yine geç devire tarihlendirdiğimiz Ağaç Ayak ve Çiçeklioğlu camilerinin mihrapları ile aynı yıldızlı geometrik geçmelerden oluşan süsleme kompozisyonuna sahip olması sebebiyle Eskicioğlu Camii'nin de şu anki hali ile 18. yüzyıl özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

Gönül Öney, caminin H. 1324 (1906-7) tamir tarihini taşıdığını belirtmiştir (Öney, 1971: 64). İncelemelerimiz sonucunda bu tamir tarihini taşıyan bir kitabeye rastlamadık. Bu onarım da dahil camii 1906-7, 1970 ve 1992 yıllarında tamir görmüştür (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 35). Caminin son onarımında kuzey ve doğu cephesindeki eklentiler kaldırılmıştır (Kırpık vd., 2016: 312).

Şekil 11: Eskiçioğlu Camii Planı (Gönül Öney'den).

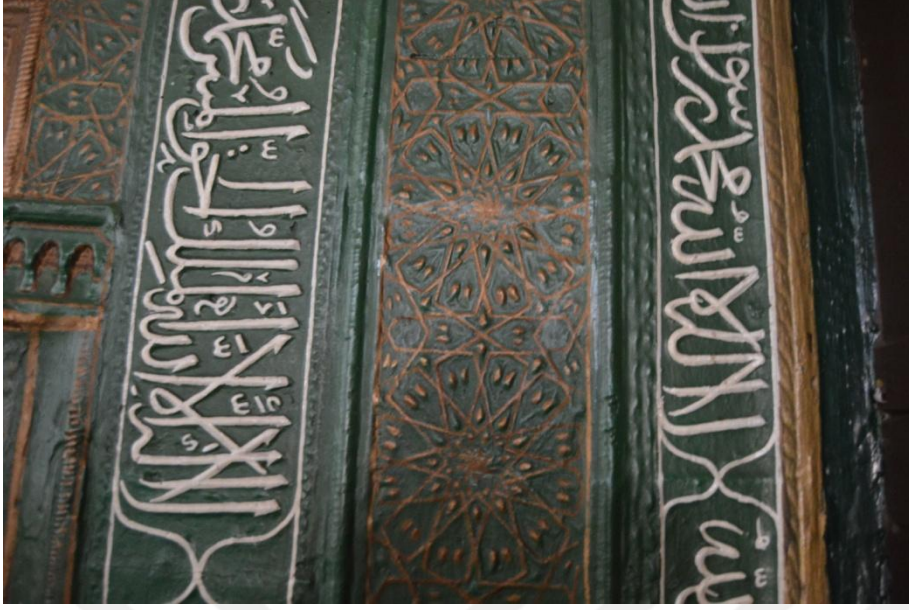
Resim 207: Eskiçioğlu Camii Genel Görünüş.

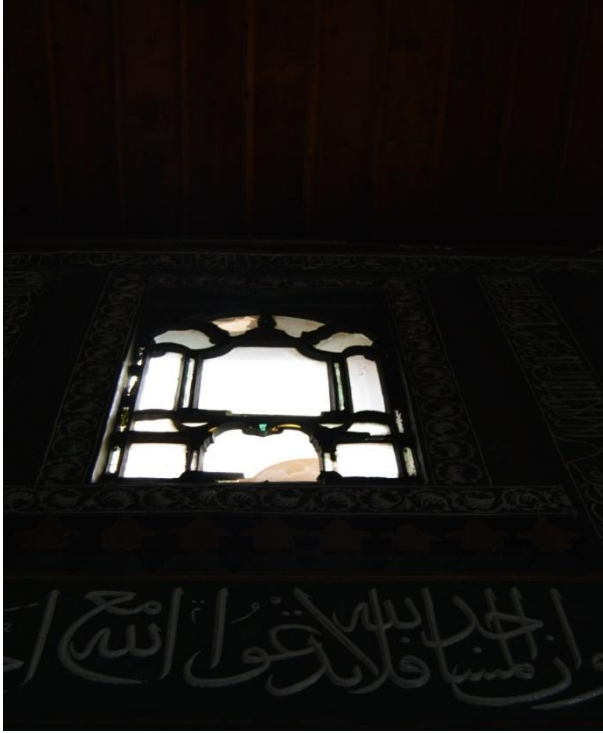
Resim 208: Eskiçioğlu Camii Harimi.

Resim 209: Eskiçioğlu Camii Mihrabı.

Resim 210: Eskiioğlu Camii Mihrabı, Bördürlerden Detay.

Resim 211: Eskiioğlu Camii Mihrabındaki Pencere.

Resim 212: Eskiçioğlu Camii Mihrabı, Nişin Alt Kısmı.

Katalog No: 4.12

Yapının Adı: DEVDURAN (DEVDİRAN) MESCİDİ

Şekil No: 12

Resim No: 213-218

Yeri: Altındağ/Devdiran Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ortaları

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ocak 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Mescit, kale içinde (Bakırer, 1992: 79) Devdiran Sokağı'nda bulunmaktadır (Konyalı, 1978: 33). İsmi bulunduğü sokaktan alan mescit, günümüzde Devduran ismi ile bilinmektedir.

Mescit, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 12) ve kırma çatılıdır.

Temel seviyelerde taş onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 64). Mescidin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Caminin doğu cephesinde üst seviyelerde en köşede boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 pencere bulunmaktadır. Batı cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 1 pencere, üst seviyelerde de aynı form ve özellikte 3 pencere yer alır. Yapının güney duvarı bir binaya bitişiktir. Kuzey cephede ise üst seviyede tam ortada boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 1 pencere, alt seviyelerde orta kısımda sade giriş kapısı ve iki yanında boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 pencere yer almaktadır. Mescidin kuzey (giriş) cephesinin üzeri sonradan sundurma ile örtülmüştür (Resim 213).

Harime giriş kuzey cepheden sade bir kapı ile sağlanmaktadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 214) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış, ortasına da altıgen göbek yerleştirilmiştir.

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 215) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 64). İki bordürden oluşan mihrabın dıştaki ikinci bordürü mihrabın kenar çerçevesidir (Eskici, 2001: 174). Birinci bordürde ise kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır. Mihrap alınlığı yatay tek panodan oluşmaktadır (Resim 216). Panoda “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 175). Alınlığı üç yönden basit sarmaşık kompozisyonu kuşatmaktadır (Eskici, 2001: 175). Mihrap köşelikleri yıldızlı geometrik geçmelerden oluşur (Resim 217) ve yıldızların merkezine çarkıfelek, yıldız kollarının içlerine de çiçek motifi yerleştirilmiştir (Eskici, 2001: 175). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhidin yazılı olduğu bir yazı kuşağı bulunmaktadır (Eskici, 2001: 175). Nişin alt kısmı beş kenarlıdır ve alınlıktaki panoyu üç yönden kuşatan sarmaşık kompozisyonu burada da tekrarlanmıştır (Eskici, 2001: 176).

Mescidin minberi ve vaaz kürsüsü yenidir.

Harimin tam kuzeyinde ahşap direklerle taşınan, yenilenmiş kadınlar mahfili yer almaktadır (Resim 218).

Mescitte herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

B) Tarihlendirme

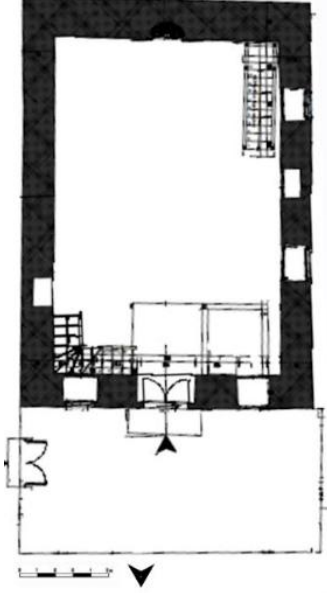
Mescidin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmamaktadır. Mescidi tarihlemeye yardımcı olacak tek mimari unsur mihraptır. Gönül Öney, mihrabının değersiz olduğunu belirterek camiyi 18. yüzyıla tarihlemektedir (Öney, 1971: 64). Bekir Eskici de mihrabın 18. yüzyılın ortalarında yapılmış olabileceğini belirtir (Eskici, 2001: 176).³⁴

Mescidin 1530 tarihli tahrir defterinde “Mahalle-i Müslimânân der Kale-i Mescid-i Divdiran” olarak kaydı bulunmaktadır (Kırpık vd., 2016: 388). Ancak mescidin mihrabı geç devire tarihlenen Ankara mihrapları ile benzerlik gösterir. Bu sebeple ilk yapılışı daha erken devirlere rastlayan mescidin zaman içerisinde harap olmuş, yerine de mevcut mescidin yapılmış olma ihtimali olabilir. Veya geç devirde görmüş olduğu ciddi bir onarım sonucunda şu anki şeklini almış olmalıdır.

Mescit, 1955 (Kırpık vd., 2016: 388) ve 2007 yılında (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 32) onarım görmüştür. Geçirmiş olduğu onarımlar neticesinde mescidin giriş cephesine

³⁴ Mihrap, Ankara’daki 18. yüzyıla tarihlenen diğer mihraplar ile aynı üsluptandır. Ancak diğerlerinden farklı olarak mihrapta bordür sayısı azaltılmış ve boyu küçültülmüş biçimdedir (Eskici, 2001: 176).

sundurma eklenmiştir. Önceden daha az sayıda pencerelerle aydınlanan mescide sonradan ilave pencereler eklenmiştir. Harimi aydınlatan alt seviye pencerelerin bir kısmı da dolaba çevrilmiştir (Kırpık vd., 2016: 388). Ayrıca son onarımında mihrap üzerindeki boyalar kaldırılmış mihrap orijinal haline dönüştürülmüştür.³⁵

Şekil 12: Devduran Mescidi Planı (VGM'den Düzenlenerek).

Resim 213: Devduran Mescidi, Genel Görünüş.

³⁵ Mihrabın boyalı hali için bkz: (Eskici, 2001: 482).

Resim 214: Devduran Mescidi Harimi.

Resim 215: Devduran Mescidi Mihrabı.

Resim 216: Devduran Mescidi Mihrabı, Alınlık Detay.

Resim 217: Devduran Mescidi Mihrabı, Bordür ve Köşelikten Detay.

Resim 218: Devduran Mescidi Kadınlar Mahfili.

Katalog No: 4.13

Yapının Adı: CELAL KATTANİ MESCİDİ

Şekil No: 13

Resim No: 219-221

Yeri: Altındağ/Saraçlar Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen cami 1973 yılında yenilenmiş

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Çıkrıkçılar yokuşu Saraçlar Sokak'ta bulunan mescit bugün tamamen yenilenmiş durumdadır.

Eski şeklini kaynaklardan öğrendiğimiz mescit, boyuna dikdörtgen planlı olup (Şekil 13), taş kaide üzerine kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 62).

Gönül Öney, arazi meylinde istifade edilerek mescidin iki katlı olarak yapıldığını belirtmiştir (Öney, 1971: 62).

Günümüzde dükkanların arasında kalan bu yeni mescidin (Resim 219) doğu yani giriş cephesi tamamen mermer ile kaplı olarak inşa edilmiştir. Batı, güney ve kuzey cephe ise tamamen sıvalıdır. Mescidin doğu köşesinden çatıdan yükselen ahşap küçük bir minaresi bulunur.

Giriş cephesi üzerinde 1763- 1973 yazılıdır. Bu yazıya göre caminin ikinci inşası 1973 yılıdır. Cemaatin, yaşanan bir yangın sonucu yok olduğunu belirttiği mescidin güncel kaynaklarda yıkılarak yeniden yapıldığı yazar (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 26).

İbrahim Hakkı Konyalı, mescidin girişinde mescidin banisinin sandukası olduğunu ve yıkılıp kaldırıldığını belirtmiş ancak baninin ismini vermemiştir (Konyalı, 1978: 30).

İsmi inşa edildiği dönemde bulunduğu mahalleden alan mescidin (Erdoğan, 2005: 258) alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılan (Eskici, 2001: 213) mihrabı üzerinde H. 1179 (1765/ 66) tarihi okunmaktaydı (Öney, 1971: 62).

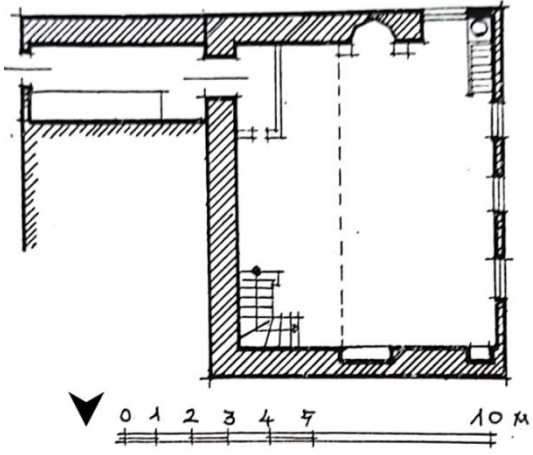
Eski resimden anlaşıldığı üzere mihrap tek bordürlüdür (Resim 220). Sade sülüs yazı ile kelime-i tevhid bordür boyunca tekrarlanmıştır (Eskici, 2001: 213). Alınlıkta Kur'ân'dan bir ayet yer alır ve yazının altında da H. 1179 (1765/ 66) tarihi yazılıdır (Öney, 1971: 62). Mihrap köşeliklerinde S şeklinde kıvrımdallar ve ince saplarla bu dallara bağlanan C biçimindeki akantus yaprakları barok karakterde bir sarmaşık meydana getirmiştir (Eskici, 2001: 214). Kavsaranın içi boştur ve nişin alt kısmı dikdörtgen biçimde olup sade tutulmuştur (Eskici, 2001: 214). Mihrap bir sıra palmet dizisi ile sonlanır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 431). Mihrap Ankara'da bilinen örnekler içinde üzerinde tarihi olan ikinci mihraptır ve bu sebeple önemlidir (Eskici, 2001: 214).

1973 yılında yeniden inşa edilen mescidin eski mihrabı haricinde süsleme programına dair bir veri ve bilgi günümüze ulaşamamıştır.

B) Tarihlendirme

Günümüzde yeni mescidin giriş cephesi üzerinde 1763- 1973 yılları yazılıdır. 1973 yılı mescidin yeniden inşaa edildiği yıldır. Gönül Öney, mihrabın alınlığında yazılı olan H. 1179 (1765/66) tarihini caminin inşaa tarihi olarak verir (Öney, 1971: 62). İbrahim Hakkı Konyalı, hiçbir tarih vermeden mescidi birkaç cümle ile anlatır (Konyalı, 1978: 30). Bekir Eskici'de hem mihrabın önemine vurgu yapmış hem de Telli Hacı Halil Mescidi mihrabı ile aynı karakterde olduğunu belirtmiş, bu sebeple 18. yüzyıla tarihlendirme yapmıştır (Eskici, 2001: 214). Güncel kaynaklarda da 1765-66 yılı eski mescidin yapım yılı olarak kabul görmüştür.

Hurufat defterlerindeki kayıtlara göre (Çetin, 2018: 514-518) Celal Kattani Mescidi ile alakalı ilk kayıt 1755 yılına aittir (Çetin, 2018: 518). Bu durumda mihraba göre kabul görülen 1765-66 yapım tarihini, hurufat defteri kayıtlarına göre biraz daha aşağı çekebilir ve ilk mescidin inşasını 1755 yılı olarak verebiliriz.

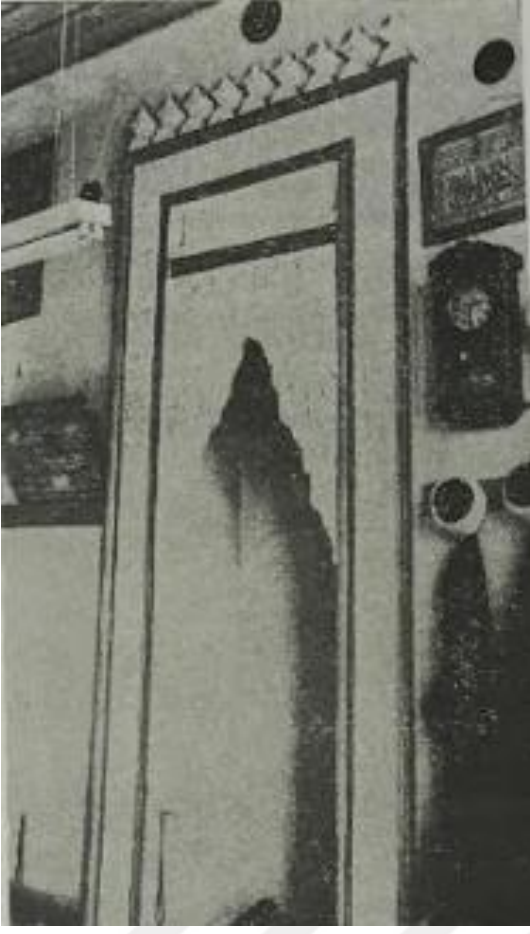

Şekil 13: Celal Kattani Mescidi Planı (Gönül Öney'den).

Resim 219: Celal Kattani Mescidi (Günümüz).

Resim 220: Celal Kattani Mescidi Eski Mihrabı (Gönül Öney'den).

Resim 221: Celal Kattani Mescidi Yeni Mihrabı.

Katalog No: 4.14

Yapının Adı: SARAÇLAR CAMİİ

Şekil No: 14

Resim No: 222-224

Yeri: Altındağ/Saraçlar Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen cami 1992 yılında yenilenmiş

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Çıkrıkçılar yokuşu Saraçlar Sokak'ta bulunan cami, 1992 yılında yenilenmiştir (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 80).

Rölövesine göre yeniden inşa edilen caminin (Resim 222) günümüzde herhangi bir tarihi özelliği bulunmamakta ve ilk cami hakkında yayınlardan öğrendiğimiz bilgiler ile yetinmekteyiz. Konyalı'nın 'mimari kıymeti yoktur' şeklinde tabir ettiği (Konyalı, 1978: 82) caminin kitabesi bulunmaz (Öney, 1971: 78).

Eski caminin boyuna dikdörtgen planda olup (Şekil 14), taş kaideli, kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır (Öney, 1971: 78). Minaresi olmayan caminin batıya bakan küçük ahşap balkonu minare vazifesi görmekte idi (Öney, 1971: 78).

Camiye giriş, batıdan basamakla çıkılan sade bir kapıyla sağlanmakta, batı cephe altında ise dükkanlar sıralanmaktaydı (Öney, 1971: 78). Caminin harim tavanı ve kadınlar mahfili ahşaptandır (Öney, 1971: 78).

Kible duvarı ortasında yer alan mihrabı alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır (Eskici, 2001: 215). Mihrap ile ilgili bilgilere Öney'in çekmiş olduğu fotoğraf sayesinde ulaşabilmekteyiz (Resim 223). Bu fotoğrafa göre mihrap tek bordürlüdür. Kelime-i Tevhid yazısı bordür boyunca tekrarlanır (Öney, 1971: 79). Her bir yazı, gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 215). Alınlıkta sade sülüs ile Kur'ândan âyet yazılıdır ve iki uçtan gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır

(Eskici, 2001: 215). Mihrap köşeliklerinde alçak kabartma halinde yıldızlı geometrik kompozisyon işlenmiştir ve yıldız kollarının içleri yaprakları ve tomurcukları bulunan çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 216). Mihrabın kavsarası mukarnaslıdır. Kavsaradan aşağısı tamamen zarar görmüş bu sebeple alt kısımlar ahşap parçalar ile tamamlanmıştır (Öney, 1971: 288).

1992 yılında yenilenen caminin eski mihrabı haricindeki süslemeleri hakkında bir veri ve bilgi mevcut değildir.

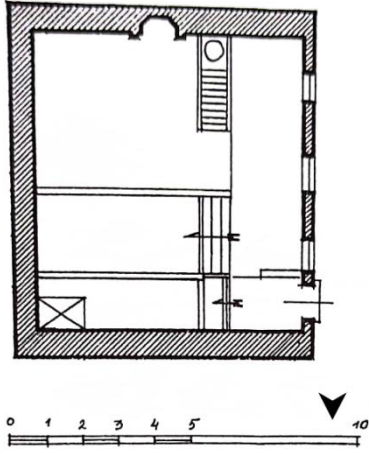
B) Tarihlendirme

1992 yılında Saraçlar Sokak'ta çıkan bir yangın sonucu yok olan (İşcen, 2019: 194) camiyi tarihlendirmemize yardımcı olacak bir kitabesi bulunmamaktadır. Gönül Öney, caminin mihrabı dışında önemli olmadığını vurgulamış ve camiyi, mihrabı ve tavan sistemi ile 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başına tarihlemiştir (Öney, 1971: 79).

Yine mihrabı ile tarihlendirme yapan Bekir Eskici de şekil ve süslemede kullanılan motif özellikleri bakımından 1759-1783 yılları arasına tarihlenen Sarı Kadı Camii ve 1761 tarihli Telli Hacı Halil Mescidi mihrapları ile benzerlik taşıdığını belirterek Saraçlar Camini 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir (Eskici, 2001: 216).

Eski camiyi tarihlememize yardımcı olacak mihrap dışında başka bir unsur bulunmaz. Yalnızca Gönül Öney'in çekmiş olduğu fotoğraftan bakarak diğer mihrap örnekleri ile kıyaslamamız oldukça zor. Yine de Eskici'nin vermiş olduğu Telli Hacı Halil Mescidi ve Sarıkadı Camii mihraplarını incelediğimizde her ne kadar Sarıkadı Caminin mihrabı üzerinde yer alan süslemeler boya katmanı sebebiyle net olarak seçilemese de Sarıkadı Cami mihrabı ile daha çok benzerlik kurmaktayız.

Eski fotoğrafta mihrap alınlığında yer alan yazının her iki yanında birer kandil motifi görülmektedir. Aynı kandil motifleriyle 1759 tarihli Sarıkadı Cami mihrabının alınlığında da karşılaşırız. Bu benzerlik ve Eskici'nin değindiği noktaları göz önünde bulundurarak Saraçlar Camii'nin ilk yapılış tarihini 18. yüzyıl olarak vermemiz mümkündür.

Şekil 14: Saraçlar Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 222: Saraçlar Camii (Günümüz).

Resim 223: Saraçlar Camii, Eski Mihrabı (Gönül Öney'den).

Resim 224: Saraçlar Camii, Yeni Mihrabı.

Katalog No: 4.15

Yapının Adı: TELLİ HACI HALİL MESCİDİ

Şekil No: 15

Resim No: 225-235

Yeri: Altındağ/Sakarya Mahallesi, Vardar Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ikinci yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Telli Hacı Halil (?)

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eskiden Sakarya Mahallesi, Gebze Sokak'ta olduğu bilinen mescit (Konyalı, 1978; 44, Öney, 1971; 80) günümüz Vardar Sokağı'nda yer almaktadır.

Enine dikdörtgen planlı (Şekil 15) ve kırma çatılı mescidin batısında son cemaat yeri bulunur.

Mescit, temel seviyelerde taş, onun üzerine ise ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 80). Beden duvarlarının temel seviyelerinde devşirme malzemeler kullanılmıştır (Resim 225). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu ve güney cephe pencerelerinin kuruluş düzeni aynıdır. Alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde de boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 penceresi bulunmaktadır. Batı cephede alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere yer alır. Batı cephede yer alan son cemaat yeri, yastıklarla desteklenen (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 429) 6 ahşap direk tarafından taşınmaktadır (Resim 226). Önceden kapalı biçimde olan son cemaat yeri (Resim 227), son onarımlarında yeniden açık hale getirilmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarında mihrabiye yer almaktadır. Mescidin kuzey cephesi ise masiftir.

Mescidin kuzeybatı köşesinde çatıdan yükselen ahşap minaresi bulunmaktadır (Resim 228). Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Mescide giriş batı cepheden segment kemerli basit bir kapı ile sağlanmaktadır (Öney, 1971: 80). Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 229) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır.

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 230) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 81). Üç bordürden oluşan mihrabın en dıştaki üçüncü bordüründe “S” biçimli kıvrım dallar ve bu dallara “C” biçiminde bağlanan akant yaprakları tersli düzlü sıralanarak bir kompozisyon oluşturulmuştur (Resim 231) (Eskici, 2001: 191). İkinci bordürde kelime-i tevhid yazısı bordür boyunca devam eder. Birinci bordür ise üçüncü bordürün tekrarıdır. Mihrap alınlığında iki yatay dikdörtgen pano bulunur. Üstteki pano, Ali İmran Suresi, 37. Âyeti taşımaktadır (Eskici, 2001: 192). Ayetin sonunda H.1175/ M. 1761-62 tarihi okunmaktadır (Eskici, 2001: 192).³⁶ Alttaki panoda ise kelime-i tevhid yazısı yer alır. Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında yine kelime-i tevhid yazısının tekrarlandığı bir kuşak görülür. Mihrap nişinin alt kısmında çağdaşı olan diğer mihraplarda da görülen yıldızlı geometrik kompozisyon işlenmiştir. Mihrap 13 adet palmet sırası ile sonlanır (Resim 232).³⁷

Mihrabın hemen batısında bulunan ahşap minber yenidir (Öney, 1971: 80).

Harimi aydınlatan üst seviye pencereler önceden yarım daire biçimli kemerli ve kafesli iken (Öney, 1971: 81) bugün kenarları alçıdan çerçeve içine alınmış basit camlı bir kuruluşa sahiptir. Camın üzerine dört köşede barok karakterli akant yaprağının olduğu alçı parçalar yerleştirilmiştir. Harimde batı duvarının alt seviye penceresinde eskiden giriş kapısı üzerinde bulunduğu belirtilen (Öney, 1971: 81) iki satırlık kitabe bulunur. Kitabe “Allah selâmet evine çağırır ve istediğine doğru yolda hidâyet verir” (Öney, 1971: 81) olarak çevrilmiştir.

Harimin tam kuzeyinde üç ahşap direk taşıyan fevkâni kadınlar mahfili yer alır. Mahfil, balkon biçiminde harime doğru hafif çıkıntı yapmaktadır (Resim 233).

Mescitte herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

³⁶ Bu tarih Gönül Öney tarafından H.1179 (1765-66) olarak verilir bkz: (Öney, 1971: 80).

³⁷ 1970’li yıllarda mihrabın tepelik kısmında görülen palmetlerden geriye sadece kaideleri kalmıştır bkz: (Öney, 1971: 291).

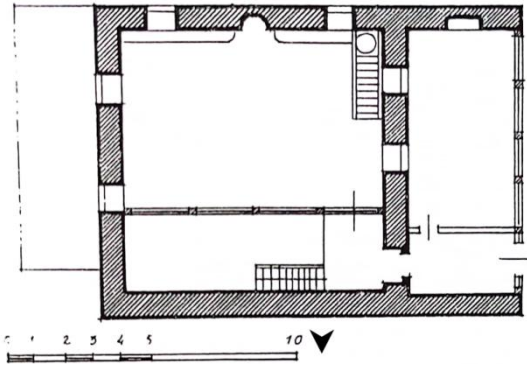
B) Tarihlendirme

Telli Hacı Halil tarafından yaptırıldığı düşünölen (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 429) mescidin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmamaktadır. Mihrabın alınlığı üzerinde yazan H.1175 (1761-62) tarihine göre mescidin de bu devirde yapılmış olabileceği kabul görür (Eskici, 2001: 193). Ayrıca aynı dönem örnekler içerisinde üzerinde tarih kitabesi olan tek mihrap olması sebebiyle de önem taşımaktadır (Eskici, 2001: 193).

Mescit ile ilgili hurufat defterlerindeki kayda göre ilk kayıt 1691 yılıdır (Çetin, 2013: 480). Buna göre ilk olarak 17. yüzyılda inşa edilen mescit, 1761-62 tarihinde yenilenmiş veya esaslı bir onarım geçirmiş olmalıdır.

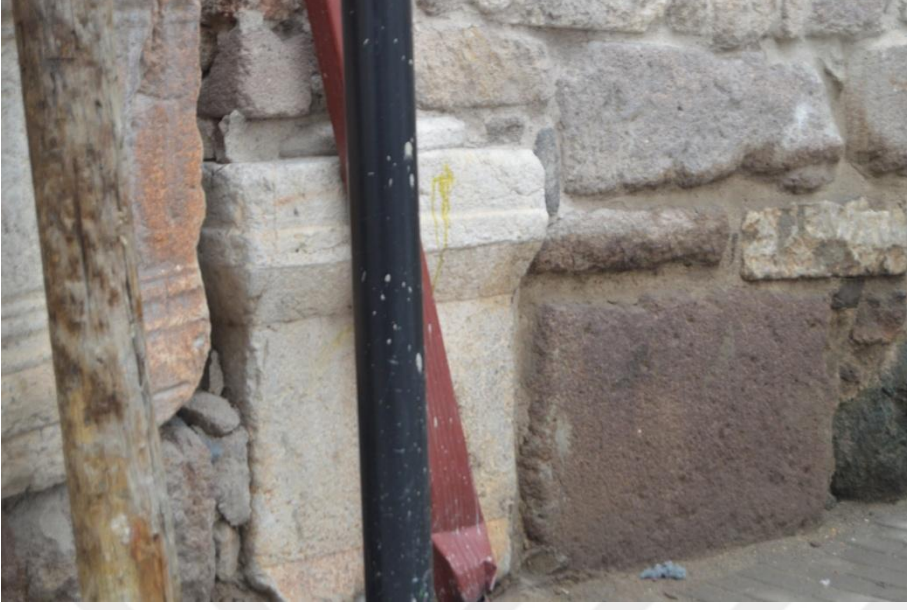
Orijinal halini kaybetmiş mescit, 1941 yılında semt ocağı olarak kullanılmıştır (Konyalı, 1978: 44).

Mescit son onarımını 2006 yılında geçirmiştir (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 92). Geçirmiş olduğu onarımlar sonucunda orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu onarımlar sırasında kapalı biçimde olan son cemaat yeri açılmış, kapı üzerinde yer alan kitabe (Resim 234) taşınmış, önceden harim tavanında görölen altıgen göbek (Öney, 1971: 81) kaldırılmış, tavan sistemi yenilenmiş, mihrap üzerindeki boyalar kaldırılmış ve mihrabın tepeliğindeki palmetler yok olmuştur (Resim 235).

Şekil 15: Telli Hacı Halil Mescidi Planı (Gönöl Öney’den).

Resim 225: Telli Hacı Halil Mescidi, Temel Seviyelerde Devşirme Malzeme Kullanımı.

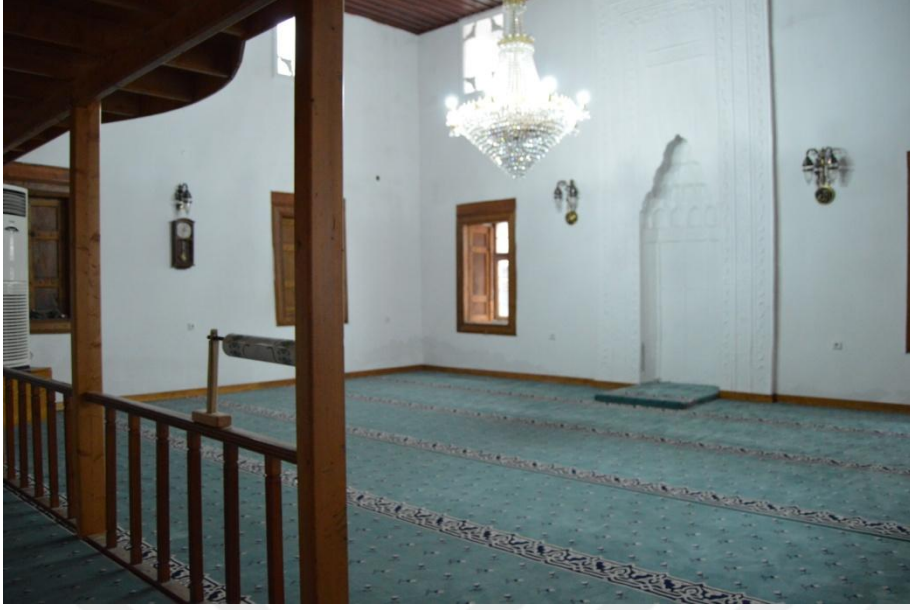
Resim 226: Telli Hacı Halil Mescidi, Batı Cephe ve Son Cemaat Yeri.

Resim 227: Telli Hacı Halil Mescidi, Batı Cephe (Vekam Arşivinden).

Resim 228: Telli Hacı Halil Mescidi, Genel Görünüş.

Resim 229: Telli Hacı Halil Mescidi Harimi.

Resim 230: Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı.

Resim 231: Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı, Bordürden Detay.

Resim 232: Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı, Tepelik

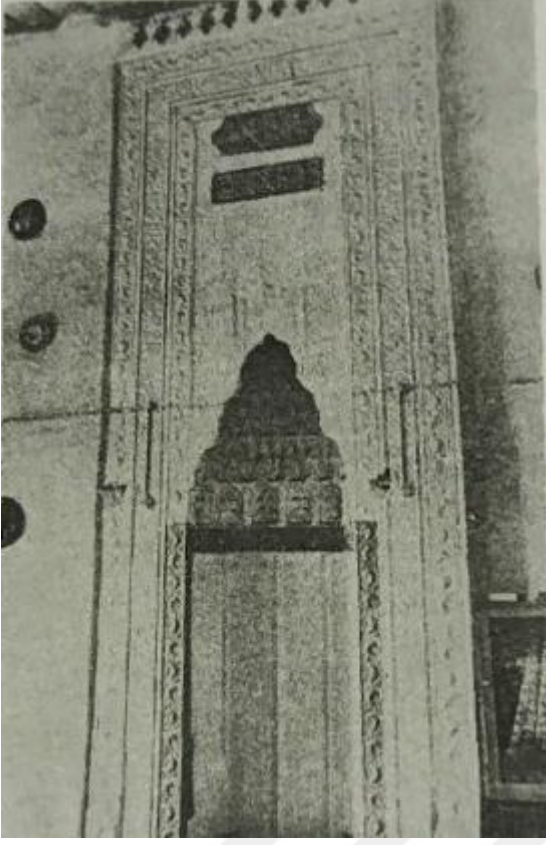

Resim 233: Telli Hacı Halil Mescidi Kadınlar Mahfili.

Resim 234: Telli Hacı Halil Mescidi, Önceden Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe.

Resim 235: Telli Hacı Halil Mescidi Mihrabı (Gönül Öney'den).

Katalog No: 4.16

Yapının Adı: YEŞİL AHİ CAMİİ

Şekil No: 16

Resim No: 236-252

Yeri: Altındağ/Hamamönü, Sarıca Sokak

Tarihi: 18. yüzyılın ikinci yarısı

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Eski adıyla Ahiler Mahallesi'nde olduğu belirtilen cami (Konyalı, 1978; 103, Öney, 1971; 81) günümüz Hamamönü, Sarıca Sokak'ta bulunmaktadır.

Cami, boyuna dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyinde son cemaat yeri ile kuzeybatı köşede yer alan minareden oluşmaktadır (Şekil 16).

Doğu, batı ve güney cepheleri tamamen sıvalı olan cami, kuzey cephede pencere hizasına kadar kesme taş onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 81). Caminin kırma çatısı kiremit ile kaplıdır (Resim 236).

Yapının doğu ve batı cephelerinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda sivri kemerli, ahşap pervazlı 4 pencere bulunmaktadır. Güney cephenin alt ve üst seviye pencerelerinin form ve biçimlenişi de doğu ve batı cephenin pencereleri ile aynıdır. Tek fark, güney cephede alt seviyelerde 2, üst seviyelerde 2 olmak üzere toplamda 4 adet pencere bulunmaktadır. Caminin kuzey cephenin üst seviyelerinde boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 3 pencere yer alır. Alt seviyede ise tam ortada son cemaat mekanına girişi sağlayan sivri kemerli sade bir kapı, iki yanında da yine sivri kemerli sağır niş ve içlerine yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı iki pencere yer alır. Üç bölümlü ve sivri kemerli son cemaat mekanı (Resim 237) sonradan

duvar örülerek kapatılmış, örülen duvar üzerine de boyuna dikdörtgen formlu, ahşap pervazlı pencereler yerleştirilmiştir.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli silindirik minare (Resim 238), kübik bir kaide ve piramidal bir pabuca oturmaktadır. Minarenin kaidesi taş, pabuçluk, gövde ve petek kısmı tamamen tuğla ile yapılmıştır. Şerefe kısmı da taştan olan minarenin külah kısmı kurşunla kaplanmıştır. Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Harime giriş son cemaat yerinden sade bir kapı ile sağlanır. Kapının ahşap pervazları üzerinde kalem işi bezemeler görülmektedir (Resim 239). Üst pervazda gemi teknesi kemer içine alınmış kelime-i tevhid yazısı yer alır. İki yanında da kartuş içerisine alınmış karanfiller görülmektedir.³⁸ Pervazlarda istiridye kabuğuna benzer bir motifler içerisine yerleştirilmiş karanfiller yerleştirilmiş, arada kalan boşluklar ise papatyalar ile tamamlanmıştır (Resim 240).

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 241) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan, çıtalarla boyuna biçimde bölünmüş, ortasına da çakma ve yapıştırma künde kari tekniği ile yapılmış (Taşkan, 2016: 74) altıgen göbek yerleştirilmiştir. Göbeği dıştan saran bordürün her bir köşesine münhaniye benzer bir motif yerleştirilmiştir. Göbeğin ortasını dıştan kuşatan bir bürdür daha vardır. Bu bordürde de rumi, palmet ve akant yapraklı çiçeklerin yer aldığı bitkisel süslemeler görülmektedir. Göbeğin iç kısmında yıldızlı geometrik geçmelerden meydana gelen bir kompozisyon şeması görülmektedir. Her bir yıldızın ortasına da küçüklü büyüklü kabarıklar yerleştirilmiştir (Resim 242).

Kible duvarı ortasında yer alan ve tavana kadar uzanan alçı mihrap (Resim 243) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 82). Dört bordürden oluşan mihrabın (Resim 244) en dıştaki dördüncü bordürü mihrabın kenar çerçevesidir. Üçüncü bordürde kelime-i tevhid yazısı tüm bordürü kuşatır ve gemi teknesi kemerli çerçeve içine alınmıştır (Eskici, 2001: 144). İkinci bordürde alçak kabartma ile sarmaşık motifi işlenmiştir (Eskici, 2001: 145). En içteki birinci bordürde ise “La İlahe İlla’Allah el- Melik el- Hakk el-Mübin Muhammedun Resülüllah Sadiku’l- Va’di’l Emin (Apaçık gerçeğin sahibi Allah’tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed, Allah’ın elçisidir)” yazılıdır (Eskici, 2001: 145). Mihrap alınlığı yatay üç yazı panosundan oluşmaktadır (Resim 245). İkinci

³⁸ Süslemeler güçlkle seçilmektedir.

pano da kendi içinde iki parça şeklindedir. Birinci ve üçüncü panoda Cin Suresi, 18. Âyet, ortadaki bordürde ise “Ya Haliku’l- Kalem ve’l Levhi (ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı)” yazılıdır (Eskici, 2001: 145). Mihrap köşeliklerinde yıldızlı geometrik kompozisyon görülür (Resim 246). Oniki köşeli yıldızların içleri çarkı felek, yıldız kollarının içleri de çiçek motifi ile doldurulmuştur (Eskici, 2001: 145). Kavsara mukarnaslıdır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid yazısı yer alır. Nişin alt kısmı beş kenarlıdır ve köşelikteki yıldızlı geometrik kompozisyon burada da tekrarlanmıştır (Eskici, 2001: 146). Nişin iki yanında sütunceler bulunmaktadır. Mihrap 23 adet palmet sırası ile son bulmaktadır.³⁹

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber yenidir ve bir özelliği yoktur (Öney, 1971: 82).

Harimi aydınlatan doğu, batı ve güney duvarlarının alt seviye pencerelerinin ahşap pervazlarında kalemişi süslemelere yer verilmiştir. Doğu ve batı duvardaki alt seviye pencerelerin pervazlarında hatayi, akant yaprağı, penç ve kıvrım dallardan oluşan bir kompozisyon görülmektedir (Resim 247). Pencerelerin üstlerinde kartuş içerisinde kelime-i tevhid yazısı yer alır. Kible duvarındaki alt seviye pencerelerin pervazlarında ise şemseler görülür. Şemselerin içlerine papatyalar yerleştirilmiştir (Resim 248).

Harimin tam kuzeyinde ahşap direklerle taşınan fevkâni kadınlar mahfili yer alır (Resim 249). Mahfilin tavanı da harim tavanı gibi pasalıdır.

Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen yer müezzin mahfilidir. Mahfilin tavanı çıtalarla karelere ayrılmıştır. Mahfilin orta kısmında yer alan tavanın merkezinde ahşap parçaların geometrik bir kompozisyon oluşturduğu görülmektedir (Resim 250). Ahşap parçaların iç kısmına yeşil yapraklı çiçekler yerleştirilmiştir. Merkezi üç bordür kuşatır. En dıştaki bordürde penç ve kıvrım dallardan oluşan bir bezeme görülür. Ortadaki bordür ise sıralı kartuşlar ve bu kartuşların içlerine yerleştirilmiş lale ve karanfil motiflerinden oluşur. En içteki bordürde hatayilerden oluşan bir süsleme görülmektedir (Resim 251). Mahfil kemerlerinin iç yüzleri, çeşitli renklerde boyanmış ok ucuna benzer şekillerle bezenmiştir. Kemer köşelikliklerine ise lale ve karanfil motifleri işlenmiştir (Resim 252).

---

³⁹ Mihrap, stili bakımından Ağaç Ayak, Leblebicioğlu ve Hacı Musa Cami mihrapları ile aynıdır (Öney, 1971: 82).

B) Tarihlendirme

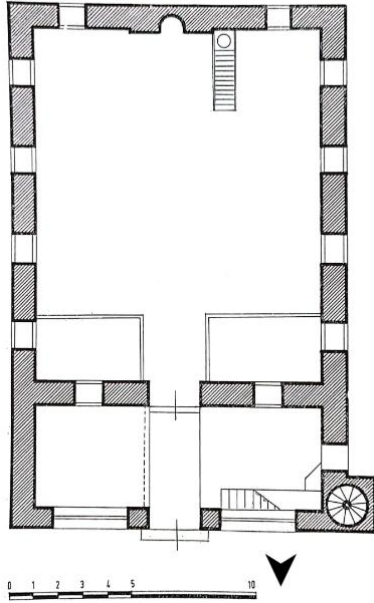
Yapının inşa tarihini veren bir kitabe bulunmamaktadır.

Cami ile ilgili hurufat defterlerindeki ilk kayıt 1760 yılına aittir (Çetini 2019: 231).

Gönül Öney camiyi 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başlarına tarihlemektedir (Öney, 1971: 82).⁴⁰ Bekir Eskici de caminin mihrabını 18. yüzyıla tarihlemektedir (Eskici, 2001: 146).

Camii, planı, mihrabı, tavan sistemi ve kalemşi bezemeleri ile çağdaşı olan diğer Ankara camileri ile benzerlik taşıması sebebiyle 18. yüzyıla tarihlenebilir.

1953, 1959, 1975 (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 97) ve 2003 yıllarında (Kırpık vd., 2016: 326) onarım görmüştür. Yapının eski fotoğraflarına göre görmüş olduğu onarımlar sırasında sivri kemerli son cemaat mekanı duvar örülerek kapatılmış, tavanı yenilenmiş, mihrabı üzerindeki boyalar çıkarılmıştır.

Şekil 16: Yeşil Ahi Camii Planı (Gönül Öney'den).

⁴⁰ Öney, camiyi daha önce var olan 15. yüzyıla ait başka bir mescidin yerine yapılmış olabileceğini belirtir (Öney, 1971: 82).

Resim 236: Yeşil Ahi Camii Genel Görünüm (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivinden).

Resim 237: Yeşil Ahi Camii, Kuzey Cephe.

Resim 238: Yeşil Ahi Camii Genel Görünüm.

Resim 239: Yeşil Ahi Camii, Harime Giriş Kapısı.

Resim 240: Yeşil Ahi Camii Giriş Kapısı, Süsleme Detayı.

Resim 241: Yeşil Ahi Camii Harimi.

Resim 242: Yeşil Ahi Camii Tavan Göbeği.

Resim 243: Yeşil Ahi Camii Mihrabı.

Resim 244: Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Kenar Bordürleri.

Resim 245: Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Alınlık.

Resim 246: Yeşil Ahi Camii Mihrabı, Köşelik.

Resim 247: Yeşil Ahi Camii, Pencere Süslemeleri.

Resim 248: Yeşil Ahi Camii, Pencere Süslemeleri.

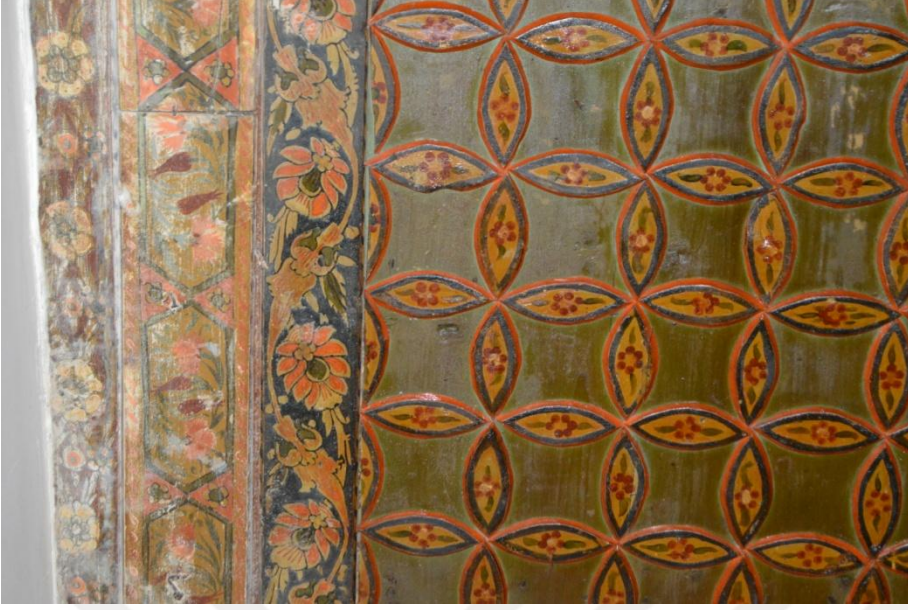

Resim 249: Yeşil Ahi Camii Mahfili.

Resim 250: Yeşil Ahi Camii Müezzin Mahfili Tavanı.

Resim 251: Yeşil Ahi Camii Müezzin Mahfili Tavanı, Süsleme Detayı.

Resim 252: Yeşil Ahi Camii Kemer Köşelikleri.

Katalog No: 4.17

Yapının Adı: SARIKADI (MİMARZADE) CAMİİ

Şekil No: 17

Resim No: 253-269

Yeri: Altındağ/Hacettepe Mahallesi, Sarıkadın Sokak

Tarihi: 1759 (18. yüzyılın ikinci yarısı)

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Mimarzade Mehmet Şakir Efendi

İnceleme Tarihi: Ocak 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Hamamönü, Hacettepe Mahallesi, Sarıkadın Sokak'ta yer alan cami, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 17) ve kırma çatılıdır. Kuzeyinde son cemaat yeri vardır.

Cami, temel seviyelerde taş onun üzerine kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 79). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır. Üç kemer gözlü son cemaat yeri ahşaptandır.

Caminin doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 4 pencere, üst seviyelerde ise alt seviyedeki pencereler ile aynı hizada konumlandırılmış, yarım daire kemerli, alçı şebekeli 4 pencere bulunmaktadır. Batı cephede ise doğu cephenin altlı üstlü pencere düzeni ile birebir aynı özellikte olan alt seviyede 5, üst seviyede 5 olmak üzere toplamda 10 pencere bulunmaktadır. Güney cephede ise yine alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere, üst seviyelerde de yarım daire kemerli, alçı şebekeli 2 pencere yer alır. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri camekanla kapatılmış, üzeri de sonradan ahşap direklerle taşınan genişçe bir saçakla örtülmüştür (Resim 253).

Camiye giriş önceden kuzeydoğu köşeden sağlanırken (Resim 254) son onarımlar sırasında kuzeyde camiye bitişik bir bina kaldırılmış ve cami girişi kuzey cepheye, son cemaat yerinin bulunduğu kısma alınmıştır. Son cemaat yerinin bulunduğu kuzey cephede, alt seviyede kapının iki yanında boyuna dikdörtgen formda, demir lokmalıklı ahşap

pervazlı 2 pencere yer almaktadır. Harime giriş segment kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır (Ersay, 2010: 142).

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 255) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılan tavan dört köşeden ahşap pervazlarla kuşatılmıştır. Harim tavanında sade altıgen göbek yer alır ve orijinal değildir. Gönül Öney, eskiden tavanın yağlı boya ile boyalı olduğunu, Ağaç Ayak Camii veya dönemin diğer camileri gibi çiçek desenleri ile işlenmiş olabileceğini ifade etmektedir (Öney, 1971: 79).

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap (Resim 256), kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır (Eskici, 2001: 194). Eskici, mihrap ile tavan arasında dikdörtgen formda pencere olduğunu belirtmiştir (Eskici, 2001: 194). Günümüzde bu pencereye rastlanılmamaktadır. Boya tabakaları sebebiyle mihrap üzerinde yer alan kompozisyonlar kısmen örtülmüştür. Dört bordürden oluşan mihrabın en dıştaki dördüncü bordürü içbükey profilli ve sadedir (Eskici, 2001:194). Üçüncü bordürde ise barok karakterli sarmaşık görülür ve bu sarmaşığı oluşturan sapların uçlarında tomurcuklar yer almaktadır (Resim 257) (Eskici, 2001: 194). İkinci bordürde ise kelime-i tevhid yazısı bordür boyunca devam etmektedir. Birinci bordürde ise üçüncü bordürde görülen kompozisyonun aynısı görülmektedir. Mihrap alınlığında Al-i İmran Suresi, 37. Âyetin yazılı olduğu yatay dikdörtgen formda bir pano yer almaktadır (Eskici, 2001: 195). Mihrap köşeliklerinde yıldızlı geometrik kompozisyon işlenmiş, yıldız kollarının içleri tomurcuklu çiçek motifi ile doldurulmuştur (Resim 258) (Eskici, 2001: 195). Kavsara mukarnaslıdır. Mukarnas sırasının en altında aşağıdan yukarı doğru gittikçe daralan ve uçları palmetle sonlanan yan yana sıralı bir kompozisyon düzeni görülür. Palmetlerin en üst kısmına kabartmalı olarak ikişer baklava deseni yerleştirilmiş, arada kalan boşluklar da çiçeklerle doldurulmuştur (Resim 259). Kavsara ile nişin alt kısmı arasında kelime-i tevhid yazısı görülür (Eskici, 2001: 195). Nişin alt kısmı beş kenarlı olarak tasarlanmıştır ve yıldızlı geometrik kompozisyon ile süslenmiştir. Nişin iki yanında sütunceler yer alır. Kare kaideli sütuncelerin yüzeylerinde birer rozet bulunmaktadır (Eskici, 2001: 196). Mihrap 17 adet palmet sırası ile sonlanır.

Mihrabın hemen yanında, batısında ahşap minber bulunur (Resim 260). Gönül Öney minberin kısmen yenilenmiş olduğunu belirtir (Öney, 1971: 79). Minberin süpürgelik kısmı altı sıra dilimli kemerden oluşur. Minberin doğu yan aynalığına kare ve dikdörtgen

çerçeveler, bu çerçevelerin içlerine de çeşitli geometrik ve bitkisel motifler yerleştirilmiştir (Resim 261-262). Bu motiflerin bir çoğu geç devir özelliği gösterir. Minberin batı yüzündeki yan aynalığın yüzeyi doğu yüzdeki gibi geometrik çerçeveler içine alınmıştır. Ancak bu kısımda birçok çerçevenin içi boş bırakılmış yalnızca birkaç çerçevenin içine motif yerleştirilmiştir. Bir çerçevenin içerisinde yer alan şemseli salbekli bir kompozisyonun içine şemsenin tam ortasına denk gelecek şekilde ‘‘Amele Ahmed / 1172 (1759)’’ yazılıdır (Resim 263). Bu yazıdan minberi yapan ustanın Ahmed isminde biri olduğunu ve minberi 1759 yılında yaptığını öğrenmekteyiz.

Doğu duvarda kısmen yenilenmiş ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır.

Harimde yer alan pencere pervazlarında ve alınlıklarında önceden kelime-i tevhid yazısı görülürken (Yüksel, 2016: 171) günümüzde bu alanlar boştur. Harimin üst seviyelerinde yer alan pencerelerin alçı şebekelerinde istiridye kabuğu ve barok karakterli keskin kıvrımlar işlenmiştir. Harimin tam ortasına denk gelecek biçimde yerden tavana kadar uzanan ahşap direğin yüzeylerinde ve kemer köşeliklerinde boyları birbirine karışmış, seçilemez durumda süslemeler görülür.

Harimin tam kuzeyinde, ahşap direklerle taşınan fevkâni kadınlar mahfili yer almaktadır (Resim 264). Mahfile çıkış son cemaat yerinin doğusundaki merdivenlerden sağlanır. Mahfil, balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır. Balkonun ön yüzü de dahil olmak üzere mahfil eteği boyunca devam eden talik yazı ile yazılmış (Konyalı, 1978: 73) bir yazı frizi vardır (Resim 265). Yazı, mavi zemin üzerine beyaz boya ile yazılmıştır. H.1198/ 1783 tarihli (Öney, 1971: 79) Yazıda;

‘‘Fe tebârekallâhu teâ’lâ ...

Vâlidî ve’l- ehem- nâm fahrü’l- enbiyâ

Zümre-i Âli Muhemmed Şâkir lütf-ı Hudâ

Sahibü’l hayrât Mimarzâde Efendi kâm-yâb

Bu harâbe mevzi’ Allah idüb vazı’binâ

Eyleyüb bu mabedin bünyâdına sa’y-i belîğ

Az tesîse telmih oldu bî rîb ve riyâ

Rasatdır tezkire-i tevfkine râh-ı himmeti

Şah-ı râh hakka dâim kasdı tahsîl-i rızâ

Levh tab'a yazdılar bu mısırâ tarih-i tâm

Ma'bedi zîbende tarhî dil-rûbâ nûzhet fezâ'' yazılıdır (Kırpık vd., 2016: 313).

Mahfil balkonun alt yüzüne kare biçimli bir göbek yerleştirilmiştir (Resim 266). Bu göbeğin en dış bordüründe kıvrım dalların oluşturduğu sepete benzer motifler yer almaktadır (Taşkan, 2016: 80). Bu motiflerin bazı noktaları aynı biçim ve ölçüde olmadığı görülür. Bu sebeple süslemeler son onarımlar sırasında değişmiş olabilir. Sepete benzer motiflerin içleri üst üste konumlandırılmış çeşitli çiçekler ile doldurulmuştur. Aynı çiçekler ikinci bordürde de görülür. Ortadaki dairenin kenar yüzeyleri ise natüralist çiçeklerle bezenmiştir. Mahfil direklerinde ve kemer köşeliklerinde kompozisyonu tam olarak anlaşılmayan ve renkleri birbirine karışmış süslemeler görülür. Seçilebilen süslemeler arasında yalnızca birkaç çiçek motifi görülmektedir.

Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen yer ise müezzin mahfilidir. Müezzin mahfilinin de tavanı harim ve kadınlar mahfili tavanında olduğu gibi çitalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmıştır. Müezzin mahfilinin önüne denk gelen, kadınlar mahfilinin taşındığı ahşap direklerin kıvrımlı kemer köşeliklerinde oldukça bozulmuş kalem işi süslemeler yer alır (Resim 267-268). Bu süslemeler arasında seçilebilen tek motif çiçek motifleridir.

B) Tarihlendirme

Caminin inşa kitabesi bulunmaz fakat camiyi tarihlememize yardımcı olacak bazı unsurlar bulunmaktadır. Caminin minberinin yan aynalığında yer alan "Amele Ahmed 1172/1759" yazısı caminin de o yıllarda yani 18. yüzyılda yapılmış olabileceğini gösterir. Ayrıca mahfil eteğinde yer alan 1783 tarihli (Öney, 1971: 79) yazı frizi de yine caminin 18. yüzyılda yapılmış olabileceğini gösterir. Minber aynalığında ve mahfilde yer alan tarih sebebiyle kaynaklarda caminin 18. yüzyılda inşa edildiği belirtilir (Bakırer, 1992; 80, Eskici, 2001; 196, Öney, 1971; 79, Özdemir, 1998; 51, Ankara Vakıf Eserleri, 2020; 82).

Bekir Eskici, caminin mihrabını, 1761 tarihli Telli Hacı Halil Mescidi ile günümüzde mevcut olmayan 1765 tarihli Celal Kaddani Mescidi mihrapları ile aynı üslupta olduğunu bu sebeple aynı kalıplardan çıkmış olabileceğini ve bu üç mihrabın da

18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen diğer mihraplardan kompozisyon ve üslup bakımından ayrıldığını belirtir (Eskici, 2001: 196).

Hurufat defterlerindeki kayda göre cami ile ilgili ilk kayıt 1774 yılına aittir (Çetin, 20019: 169). Kayıtta “Ankara’da Arasta başında Seyyid Mehmed Şakir Efendi bina eylediği camii şerifde yevmi cumada müezzin lazım olmağla yevmi bir akçe ile Abdullah’a inayet” (Çetin, 2019: 169) ibaresi geçmektedir. Bu ibare neticesinde camiyi yaptıranın kesin olarak Mimarzade adıyla bilinen Seyyid Mehmet Şakir Efendi olduğunu ve camiyi 1774 yılından önce yaptırdığını söyleyebiliriz. Minberin yan aynalığında yazan 1172/1759 yılı da bize caminin 18. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğunu kanıtlamaktadır.

1784 tarihli vakfiyeye göre (Ongan, 1962: 218) Mimarzade adıyla bilinen Mehmet Şakir Efendi, Ankara’da bir cami ve çeşme yaptırmış, bu kurumlarına bir han, bir değirmen ve birçok dükkanının gelirlerini vakfetmiş ve elde edilen fazla gelirler ile de bir medrese yapılmasını istemiştir (Özdemir, 1998: 57).

15 Cemâziye’l-Ahır 1198 (1784) tarihli vakfiyeye göre Mimarzade Mehmet Şakir Efendi kendi yaptırdığı camisinden bahsetmektedir (Kudat, 2020: 16) Vakfiyede “...ashâb-ı hayrata mülhak olmak recasiyle taleben li-merzâtihi tâla mahalle-i merkûmede sakin olduğu menzile muhazi mevzia mücedden bir camii şerif bina ve ihya eyleyüp” (Kudat, 2020: 16) ibaresi yer almaktadır.

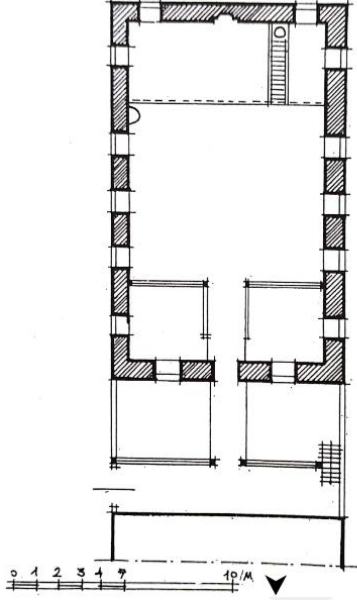
Camide yer alan üst seviye pencerelerdeki alçı şebekelerde (Resim 269), mihrap üzerinde yer alan kompozisyonlarda, kalem işi tezyinatında görülen barok etkiler de camiyi geç devire tarihlenemize yardımcı olur.

Mahfilde görülen talik yazıda (Konyalı, 1978: 73) “Sahibü’l- hâyrat Mimarzâde Efendi kâm-yâb bu harâbe mevzi’Allah idüb vazı’binâ” (Kırpık vd., 2016: 313) ibaresine göre caminin ilk onarımını da baninin kendisi yani Mimarzade Mehmet Şakir Efendi 1784 yılında yaptırmıştır.

Cami daha sonra 1965, 1981, 2009 (Kırpık vd., 2016: 313) ve 2010 yıllarında (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 82) onarım geçirmiştir.

Son onarımlarında çevre düzenlemesi ile birlikte caminin kuzey duvarına bitişik olan yapı kaldırılmış, önceden kuzeydoğu köşeden sağlanan giriş kuzey cephenin ortasına taşınmıştır. Son cemaat yerinin bulunduğu kısım sonradan geniş ahşap saçak ile

örtülmüştür. Eskici'nin tavan ile mihrap arasında yer aldığını belirttiği (Eskici, 2001: 194) dikdörtgen formlu pencere de son onarımlarında kapatılmıştır. Ayrıca camideki kalem işi tezminatların birçoğu da geçirdiği onarımlar sonucunda yok olmuştur.

Şekil 17: Sarıkadı Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 253: Sarıkadı Camii, Giriş (Kuzey) Cephesi.

Resim 254: Sarıkadı Camii Doğu Cephe (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Resim 255: Sarıkadı Camii Harimi.

Resim 256: Sarıkadı Camii Mihrabı.

Resim 257: Sarıkadı Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 258: Sarıkadı Camii Mihrabı Detay.

Resim 259: Sarıkadı Camii Mihrabı Detay.

Resim 260: Sarıkadı Camii Minberi.

Resim 261: Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıktan Detay.

Resim 262: Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıktan Süsleme Detayı.

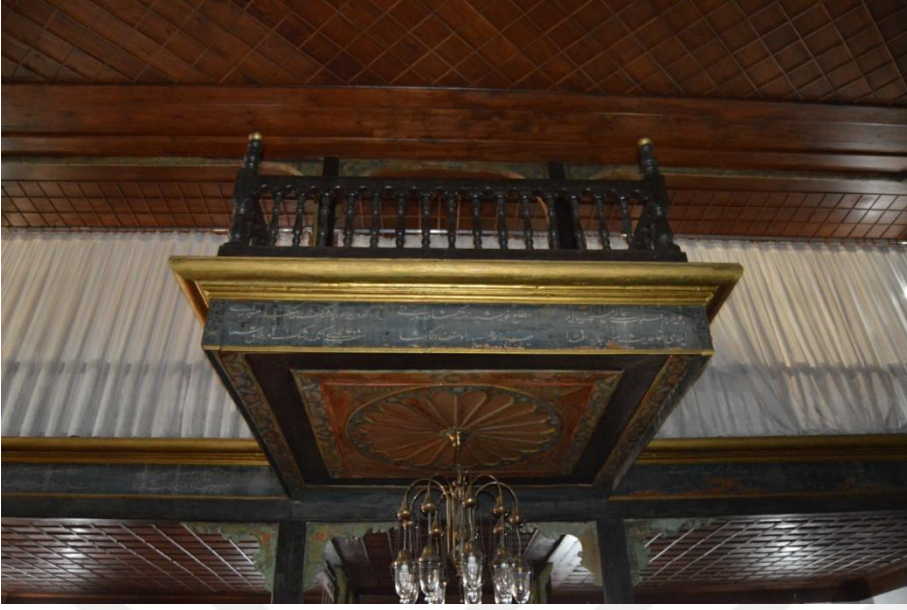

Resim 263: Sarıkadı Camii Minberi, Yan Aynalıkta Yer Alan Usta İmzası.

Resim 264: Sarıkadı Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 265: Sarıkadı Camii Mahfil Balkonu.

Resim 266: Sarıkadı Camii, Mahfil Balkonun Alt Yüzünde Bulunan Göbek ve Süslemeleri.

Resim 267: Sarıkadı Camii Kadınlar Mahfili, Kemer Köşeliklerinden Süsleme Detayı.

Resim 268: Sarıkadı Camii, Tahrip Olmuş Süslemer ve Mahfil Alınlığındaki Talik Yazı.

Resim 269: Sarıkadı Camii, Alçı Şebekeli Pencere.

Katalog No: 4.18

Yapının Adı: MİSAFİR FAKİH MESCİDİ

Şekil No: 18

Resim No: 270-276

Yeri: Altındağ/İçkale, Alitaş Sokak

Tarihi: 19. yüzyıl

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Mehmed oğlu Mevlana Misafir (?)

İnceleme Tarihi: Ocak 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Mescit içkalede Alitaş Sokağı'nda bulunmaktadır.

Mescit, boyuna dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyde sonradan kapatılan bir son cemaat mekanı ile son cemaat mekanının önündeki mezar alanının bulunduğu bölümden oluşmaktadır (Şekil 18).

Mescit, temel seviyelerde taş onun üzerine kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir (Resim 270) (Öney, 1971: 87).

Mescidin doğu cephesinde alt seviyelerde 3, üst seviyelerde 3 olmak üzere boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 6 pencere yer alır. Doğu cephenin güney köşesi pahlıdır. Batı cephede ise doğu cephede konumlandırılan pencereler ile aynı form ve biçimde olmak üzere, alt seviyelerde 2, üst seviyelerde 3 pencere bulunmaktadır. Mescidin güney cephesinde yalnızca üst seviyelerinde boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 pencere yer almaktadır. Mescidin kuzeyinde eklenti bir yapı vardır. Bu yapının giriş kapısının sağında bulunan odasında bir mezar bulunmaktadır (Kırpık vd., 2016; 368, Konyalı, 1978; 78).⁴¹

Kuzey cephede yapıya sonradan eklenen teneke kaplı (Kırpık vd., 2016: 368) minare mescidin çatısından yükselmektedir (Resim 271).

⁴¹ Günümüzde caminin kuzey cephesine bitişik bir ev (?) veya imama tahsis edilen özel bir alan olduğu için mezarın varlığına dair bir tespit bulunamadık.

Yapıya giriş doğu cepheden sade bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapının üst kısmında, dikdörtgen formda ortada ay-yıldız, bunun çevresine yerleştirilmiş çeşitli bitkilerden oluşan alçıdan bir pano yerleştirilmiştir (Resim 272) ve üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Doğu cephedeki giriş kapısı, harime değil bir ön bölüme açılmaktadır. Bu ön bölümün son cemaat mekanı olduğu belirtilmektedir (Kırpık vd., 2016: 368). Ancak önceden son cemaat mekanı olarak kullanılan bu bölüm, günümüzde abdesthane olarak işlev görmektedir. Ayrıca bu bölümden kadınlar mahfiline de çıkış sağlanır. Bu ön bölümden sonra kuzey yönündeki kapıdan harime giriş sağlanır.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan pasalıdır ve yağlı boya ile boyanmıştır (Resim 273).

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap (Resim 274) yuvarlak nişli olup, nişin çevresini dolaşan silmede (Kırpık vd., 2016: 369) kelime-i tevhid yazısı görülmektedir. Alınlıkta bir duanın yer aldığı yatay yazı panosu bulunmaktadır. Köşeliklerin iki kenarına istiridyeye kabuğu biçiminde desen yerleştirilmiş, bu desenlerin üstlerine de akant yaprağı konulmuştur (Resim 275). Kavsara düzdür ve üst kısmına yerleştirilen istiriye kabuğu biçimindeki süsleme ile hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Nişin alt kısmı düzdür ve herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmaz. Mihrap nişinin iki yanında tepeleri akant yaprakları ile sonlanan ince sütunceler yer alır. Mihrap 14 sıra akant yaprağı ile sonlanmaktadır.

Mihrabın hemen batısında yer alan minber ile doğusunda yer alan vaaz kürsüsü yenidir ve herhangi bir özellik teşkil etmez.

Harimi aydınlatan alt seviye pencerelerin üst kısmında kelime-i tevhid yazısı yer alır. Kible duvarındaki üst seviye pencereler ise diğer pencerelerden farklı olarak alçı şebekelidir.

Harimin tam kuzeyinde yenilenmiş kadınlar mahfili bulunur (Resim 276).

Mescitte mihrap üzerindeki süsleme unsurları dışında herhangi bir süsleme programına rastlanılmamaktadır.

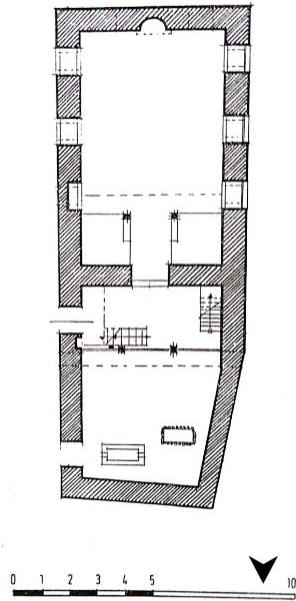
B) Tarihlendirme

Mescidin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Yalnızca giriş kapısı üzerinde ay yıldızlı bitkisel kompozisyonun işlendiği alçı pano yer alır.

Gönül Öney; yapıyı tarihi değeri olmayan 19. yüzyıl camisi olarak nitelendirmektedir (Öney, 1971: 87).

Birçok unsurunun yeni olduğu tespit edilen mescidin yalnızca giriş kapısı üzerinde yer alan yatay alçı pano ve mihrabı bizlere biraz olsun ihtimaller dahilinde yön vermektedir. Mescidin mihrabının 17. ve 18. yüzyıl Ankara cami ve mescitlerine ait mihraplar ile hiçbir ortak unsuru bulunmamaktadır. Bu sebeple mihrabın 18. yüzyıldan sonraki dönemlerde yapılmış olabileceğini düşündürür. Mescidin giriş kapısı üzerinde alçıdan yapılan panoda, orta kısımda ay yıldız motifi görülmektedir. Ay yıldız motifleri 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yerli bir modayı simgelemektedir (Uysal, 2005: 317).

Giriş kapısı üzerindeki alçı panosu ve kible duvarı ortasında yer alan mihrabı ile eklettik bir anlayışla yapıldığını düşündüğümüz mescit, tarihlememize yardımcı olacak bu iki unsuru ile 19. yüzyıl özelliği göstermektedir.

Şekil 18: Misafir Fakih Mescidi Planı (Gönül Öney'den).

Resim 270: Misafir Fakih Mescidi Genel Görünüş.

Resim 271: Misafir Fakih Mescidi Minaresi.

Resim 272: Misafir Fakih Mescidi, Alçı Pano.

Resim 273: Misafir Fakih Mescidi Harimi.

Resim 274: Misafir Fakih Mescidi Mihrabı.

Resim 275: Misafir Fakih Mescidi Mihrabı, Detay.

Resim 276: Misafir Fakih Mescidi Kadınlar Mahfili.

Katalog No: 4.19

Yapının Adı: MEHMET ÇELEBİ CAMİİ

Şekil No: 19

Resim No: 277-283

Yeri: Altındağ/Hacettepe Mahallesi, Saka Sokak

Tarihi: 19. yüzyıl

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Şeyh Mehmet Çelebi

İnceleme Tarihi: Ocak 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Hacettepe Mahallesi, Saka Sokak'ta yer almaktadır.

Camii, boyuna dikdörtgen planlı bir harim ile kuzeybatı köşede çatıdan yükselen ahşap minareden oluşmaktadır (Şekil 19).

Camii, temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Resim 277) (Öney, 1971: 86). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yapının doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere üst seviyelerde ise boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 3 pencere yer almaktadır. Batı cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere ile yenilenmiş sade giriş kapısı yer almaktadır. Üst seviyelerde yine aynı form ve özellikte 4 penceresi bulunur. Güney cephede yalnızca üst seviyelerde 2 pencere yer alır ve bu pencereler boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı basit pencerelerdir. Kuzey cephede ise yalnızca üst seviyede 1 adet boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı basit pencere yer alır. Caminin kuzeybatı köşesinde çatıdan yükselen ahşap minaresi bulunur (Resim 278). Minareye çıkış kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır.

Camiye giriş batı cepheden basit bir kapı ile sağlanır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 279) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Tavan da çıtalarla kareler şeklinde kasetlemeye yer verilmiş, ortasına da

sekizgen bir göbek yerleştirilmiştir. Harim tavanının ortasında yer alan göbek haricinde köşelere de birer tane olmak üzere toplamda dört tane daha sekizgen göbek bulunur. Tavan sistemi ile göbeklerin hepsi yenidir.

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap (Resim 280) kalıplama tekniği ile yapılmıştır (Öney, 1971: 86). Beş bordürden oluşan mihrabın en dıştaki beşinci bordürü mihrabı üç yönden saran mukarnas sırası ile örülüdür (Resim 281). Hacı Bayram Cami mihrabında da görülen bu mukarnaslı bordür⁴² 1970'li yıllarda alçı ustası tarafından mihraba eklenmiştir (Eskici, 2001: 124). Dördüncü bordür düz profillidir ve mihrabın çerçevesini teşkil eder. Üçüncü bordürde kıvrım dal ve çeşitli bitkilerden meydana gelen barok karakterli bir kompozisyon görülür. İkinci bordürde kelime-i tevhid yazısı işlenmiş ve her bir yazının arasına kum saati yerleştirilmiştir. Birinci bordürde ise kıvrım dal ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Mihrap köşeliği sekiz kollu yıldız ve bu yıldız kollarına yerleştirilen baklava desenleri ile süslenmiş, kenarlara da gül yerleştirilmiştir (Resim 281). Kavsara mukarnaslıdır. Mukarnas sırasının en altında aşağıdan yukarı doğru gittikçe daralan ve uçları palmetle sonlanan yan yana sıralı bir kompozisyon düzeni görülür. Palmetlerin en üst kısmına kabartmalı olarak ikişer baklava deseni yerleştirilmiş, arada kalan boşluklar da çiçeklerle doldurulmuştur. Kavsara ile nişin alt kısmı arasına ikinci bordürde görülen kelime-i tevhid yazısı işlenmiştir. Nişin alt kısmı 5 kenarlıdır ve mihrap köşeliklerinde görülen kompozisyonun aynısı burada da tekrarlanmıştır. Nişin iki yanında sütunceler yer alır.

Mihrabın hemen yanında yer alan ahşap minber yenidir (Öney, 1971: 86).

Harimin kuzeyinde yenilenmiş kadınlar mahfili yer alır (Resim 282). Mahfil, balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır. Mahfilin ahşap tavanı da harim tavanı gibi çıtalarla karelere ayrılmıştır.

Camide mihrap üzerinde yer alan kompozisyonlar dışında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

B) Tarihlendirme

Caminin inşa tarihini veren bir kitabe bulunmamakla birlikte camiye tarihlememize yardımcı olabilecek birkaç kayıt bulunmaktadır. Hurufat defterlerinde 1727 tarihli kayıta;

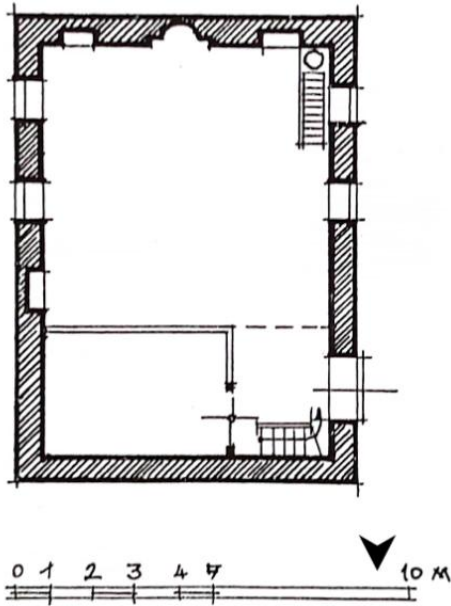
---

⁴² Hacı Bayram Cami mihrabı için bkz: Kat. No: 4.8.

“Ankara'da Erzurum Mahallesi'nde Şeyhi Mehmed Çelebi bina eylediği mescidde bir akçe ile evkat-ı selasede imam Abdullah fevt Seyyid Bünyamin bin Ahmed'e Naibi Mehmed arzıyla inayet” (Çetin, 2019: 476) ibaresi geçmektedir. Bu ibareye göre caminin 18. yüzyılda ayakta olduğunu ve ayrıca banisinin de Mehmed Çelebi isminde biri olduğunu söyleyebiliriz. Cami ile ilgili 1735 tarihli kayda göre caminin önceden Erzurum Mahalle Mescidi olarak da anıldığı bilinmektedir (Kırpık vd., 2016: 394).

Kayıtlar dışında camiyi tarihlememize yardımcı olacak tek unsur mihraptır. Mihrap, 18. yüzyıla tarihleme yaptığımız diğer camilerin mihrapları ile benzerlik taşımamaktadır. Burdan yola çıkarak 18. yüzyılda inşa edilen cami, 19. yüzyılda ciddi bir onarım geçirmiş veya o yıllarda yeniden inşa edilmiş olabilir. Dolayısıyla mihrabı da aynı yüzyılda yapılmış olabilir.

Cami 1990, 2003, 2010 (Kırpık vd., 2016: 394) ve 2011 yılında onarım geçirmiştir (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 70). Geçirdiği onarımlar sonucunda mescit neredeyse tamamen yenilenmiş, mihrabı dışında orijinal bir şeyi kalmamıştır.

Şekil 19: Mehmet Çelebi Cami Planı (Gönül Öney'den).

Resim 277: Mehmet Çelebi Cami (Gönül Öney'den).

Resim 278: Mehmet Çelebi Cami, Genel Görünüş.

Resim 279: Mehmet Çelebi Camii, Kadınlar Mahfilinden Harime Bakış.

Resim 280: Mehmet Çelebi Camii Mihrabı.

Resim 281: Mehmet Çelebi Camii Mihrabı, Bordürlerden Detay.

Resim 282: Mehmet Çelebi Camii Mihrabı, Köşelik ve Kavsara.

Resim 283: Mehmet Çelebi Camii Kadınlar Mahfili.

Katalog No: 4.20

Yapının Adı: TACEDDİN CAMİİ

Şekil No: 20

Resim No: 284-291

Yeri: Altındağ/Hacettepe Mahallesi, Mehmet Akif Ersoy Sokak

Tarihi: 1901-1902

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Sultan Abdülhamid

İnceleme Tarihi: Ocak 2022

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Camii, Hacettepe Mahallesi, Mehmet Akif Ersoy Sokak'ta bulunmaktadır.

Caminin batı bitişiğinde türbeye yer verilmiş olup, ismini türbede sandukaları bulunan Taceddin Veli ve oğlu Şeyh Taceddinzade Mustafa'dan alır.

Batı bitişiğinde türbesi bulunan camii, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 20) ve kırma çatılıdır. Caminin kuzeydoğu köşesinden minare yükselir.

Yalnızca kuzey cephesi düzgün kesme taş ile örülü olan caminin (Resim 284) diğer cephelerinde moloz taş ve kesme taş birlikte kullanılmıştır. Caminin inşasında Ankara yöresine ait andezit taşları kullanılmıştır (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 91). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Yalnızca alt seviyelerde yer alan pencere kuruluşları, doğu ve batı cephede 3, güney ve kuzey cephede 2 olmak üzere tamamı aynı form ve biçime sahiptir. Buna göre pencereler, boyuna dikdörtgen formda, demir şebekeli ve ahşap pervazlıdır. Pencereyi dıştan kesme taştan yapılmış lento ve söve kuşatır. Pencerelerin üzerinde yarım daire biçimli kemer ve kemerlerin tam ortasında ise kilit taşı yer alır. Kuzey cephede düz lentolu kapının üstünde basık sağır kemer ve dışında yuvarlak silmeli dikdörtgen bir çerçeve dolamaktadır (Kırpık vd., 2016: 289). Giriş kapısının olduğu bölümde direklerle taşınan bir sundurma yerleştirilmiştir.

Caminin kuzeydoğu köşesinde tamamen kesme taştan yapılmış tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. Minarenin petek kısmı diğer minarelerden farklı olarak kubbe biçiminde sonlanmıştır (Resim 285). Minareye çıkış kuzeyindeki kapıdan sağlanmaktadır.

Kuzey cepheden girişin sağlandığı düz ahşap tavanlı harim (Resim 286), kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanmaktadır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Harim tavanının ortasında bir büyük göbek, bunun çevresinde de altı küçük göbek yer alır. Orta kısımda konumlandırılmış büyük göbek üç bölümden oluşmaktadır (Resim 287). En dıştaki bölüm, göbeği dıştan çevreleyen oval kısımdır ve üzerinde sıralı olarak devam eden baklava biçiminde kabartmalar yer alır. İkinci yani ortadaki kısımda ise küçüklü büyüklü şekilde yerleştirilmiş ahşap parçalardan oluşan bir ışın demeti görülür. En içteki kısımda ise ahşap parçaların çakılmasıyla güneşe benzeyen bir motif oluşturulmuştur (Taşkan, 2016: 80). Harim tavanındaki altı küçük göbek ise birbirlerinin tekrarı niteliğinde olup form itibari ile daire biçimindedirler.

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap plasterle sınırlandırılmıştır (Resim 288). Mihrap köşeliklerinde iki büyük çiçek rozet yer alır (Öney, 1971: 89). Sivri çatılı bir nişe sahip olan mihrabın (Öney, 1971: 89) iki yanında yer alan sütuncelerin başlıklarında akant yapraklarından oluşan bir süsleme görülür.

Mihrabın hemen batısında yer alan minber oldukça sadedir ve bir özelliği bulunmaz (Öney, 1971: 89).

Harimin batı duvarındaki üç pencerenin ikisi bitişiğindeki türbeye açılmaktadır.

Harimin kuzeyinde ahşap direklerle taşınan fevkâni kadınlar mahfili yer alır (Resim 289). Kadınlar mahfilinin tavanında yer alan daire biçimindeki göbek, harim tavanında yer alan büyük göbek ile aynı süsleme özelliklerine sahiptir.

B) Tarihlendirme

Harap edilmiş olan zaviyenin yerine Şeyh Mustafa Taceddin Efendi tarafından 17. yüzyılda yeniden bir zaviye ve cami inşa ettirilmiştir (Kırpık vd., 2016: 289). İlk caminin toprak örtülü ve ahşaptan olduğu bilinmektedir (Resim 290).

Sultan Abdülmecit döneminde, cami ve türbenin de içinde bulunduğu bazı binaların onarım gördüğüne dair belgelere rastlanılmaktadır (Öztürk, 2010: 340).⁴³ Sultan Abdülhamid döneminde cami ve türbe yıkılmış 1901 yılında yeniden inşa edilmiştir (Öztürk, 2010: 340).⁴⁴

Caminin batı cephesine konumlandırılmış türbe kapısı üzerinde yer alan kitabede (Resim 291);

“Tâc-dâr-i tâc-dârân hazret-i Sultân Hamid

Yapdı bu dergâh-ı Tâceddîn’i tahsîne sezâ

Söyledi Âhid kulu lafzan tâmâm târihini

Bin üçyüz dokuzunda oldu bu camî binâ

Hulûsî 1319 (1901-2)’’ yazılıdır (Kırpık vd., 2016: 289). Bu kitabe neticesinde cami Abdülhamid tarafından 1901-1902 yıllarında yaptırılmıştır.

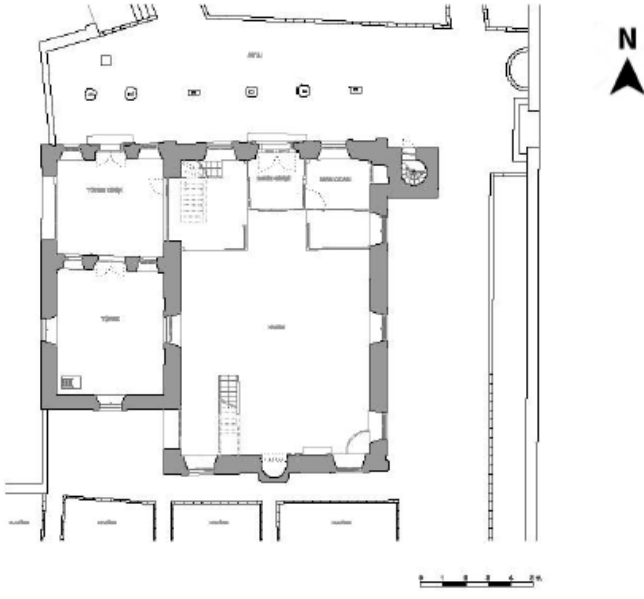
Hurufat defterlerindeki kayda göre cami ile ilgili ilk kayıt 1691 yılına aittir (Çetin, 2019: 203). Bu sebeple caminin ilk yapılış tarihinin 17. yüzyıl olduğunu, zamanla harap olması sebebiyle Sultan Abdülhamid tarafından 20. yüzyılın başlarında yeniden inşa ettirildiğini söyleyebiliriz.

Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1988 (Kırpık vd., 2016: 292) ve 2008 yılında (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 91) onarım görmüştür. 1988 yılı onarımında cami ve türbenin eklentileri, 2008 yılı onarımında da türbenin batısına cami kısmını genişletmek amacıyla eklenen iki katlı betonarme eklenti bölümü kaldırılmıştır (Kırpık vd., 2016: 292).

---

⁴³ Tamir edilen yapılar arasında dergah ve derviş odalarından da bahsedilmektedir bkz: (Öztürk, 2010: 340).

⁴⁴ Türbe kapısı üzerinde padişah tuğrası ile birlikte H.1319 (1901-2) tarihli iki satırlık kitabe bulunmaktadır bkz: (Öney, 1971; 89, Kırpık vd., 2016; 289).

Şekil 20: Taceddin Camii Planı (VGM'den aktaran Cennet Ceylan'dan).

Resim 284: Taceddin Camii Kuzey Cephe.

Resim 285: Taceddin Camii Minaresi.

Resim 286: Taceddin Camii Harimi.

Resim 287: Taceddin Camii Tavan Göbeği.

Resim 288: Taceddin Camii Mihrabı.

Resim 289: Taceddin Camii Kadınlar Mahfili.

Resim 290: Taceddin Camii 20. yüzyılın başları (İÜ Kütüphanesinden Aktaran Nazif Öztürk'ten).

Resim 291: Taceddin Camii Onarım Kitabesi (Abdülkerim Erdoğan'dan).

Katalog No: 4.21

Yapının Adı: TABAKHANE CAMİİ

Şekil No: 21

Resim No: 292-297

Yeri: Altındağ/Bentderesi Caddesi, Kevgirli Sokak

Tarihi: 1901

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Şükrü Efendi

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Bentderesi Caddesi, Kevgirli Sokak'ta yer alır.⁴⁵

Camii, boyuna dikdörtgen planlı (Şekil 21) ve kırma çatılıdır. Caminin kuzeydoğu köşesinden minare yükselir.

Camii, temel seviyelerde taş, onun üzerine ahşap hatıllı ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Öney, 1971: 87).⁴⁶ Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Caminin doğu ve batı cephesinin pencere düzeni aynıdır. Alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, ahşap pervazlı 2 pencere yer alır. Güney cephede yalnızca üst seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere bulunur. Caminin kuzey cephesinde ise üst seviyelerde birbirlerine çok yakın konumlandırılmış boyuna dikdörtgen formda ahşap pervazlı 2 pencere, alt seviyede tam ortada girişin sağlandığı sade ahşap bir kapı ve bu kapının iki yanında boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 2 pencere yer alır.

Caminin kuzeydoğu köşesinde yapıya sonradan eklenen tek şerefeli minaresi bulunmaktadır (Resim 292). Bu minare dışında caminin güneybatı köşesinde de esas

---

⁴⁵ Vakıf kayıtlarına göre camii, "Debbağhane", "Kadıasker", "Kadı Necmeddin", "Ahmet Necmeddin" isimleri ile de anılmaktadır (Kırpık vd., 2016: 303).

⁴⁶ Günümüzde caminin beden duvarları tamamen sıvalıdır.

minareye ait kaide kısmı günümüze gelebilmiştir (Bozkurt, 2014: 274). 20. yüzyılın başlarına ait eski fotoğraflarda camii, esas minaresi ile görülmektedir (Resim 293).

Giriş kuzey cepheden sade bir kapı ile sağlanır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planda uzanan harim (Resim 294) düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır. Harim tavanı çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış tam ortasına da sekizgen göbek yerleştirilmiştir. Göbeği dıştan tek bordür kuşatır. Bu bordürde koyu mavi zemin üzerine, bitkisel kompozisyonun işlendiği bir süsleme görülür. Göbeğin ortasında da merkezdeki bir yıldız ile palmet ve rumilerden oluşan kalemişi süslemeye yer verilmiştir (Resim 295).

Kible duvarı ortasında yer alan alçı mihrap ve mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber yenidir (Bozkurt, 2014; 247, Öney, 1971; 88, Kırpık vd., 2016; 303).

Harimin tam kuzeyinde altı destek ile taşınan ahşap kadınlar mahfili yer almaktadır (Resim 296). Mahfilin tavanı da tıpkı harim tavanı gibi çıtalarla kareler şeklinde kasetlere ayrılmış, tam ortasına da sekizgen göbek yerleştirilmiştir. Göbekte yer alan süslemeler harim tavanında yer alan göbek ile benzer biçimdedir (Resim 297).

B) Tarihlendirme

1428 yılına ait bir vakıf kaydına göre cami, Kadı Necmeddin tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır (Kırpık vd., 2016: 303). Caminin zamanla harap olması üzerine 1901-1902 yıllarında Kadı Necmeddin'in torunlarından Şükrü Efendi tarafından yenilediği giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeden anlaşılmaktadır (Kırpık vd., 2016: 305).

Cami giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1901-1902 yıllarına tarihlendirilir (Konyalı, 1978; 87, Öney, 1971; 87).⁴⁷

Kitabede;

“Cami-i pür nûr Necmeddîn mürûr-ı vakt ile

Olmuşdu her taraftan mâil-i bahs-i fenâ

Nesl-i pâkîden anın Şükri Efendi nâm zât

Yıktı (bak) evvelkinden a'lâ kıldı bak tarh-ı binâ

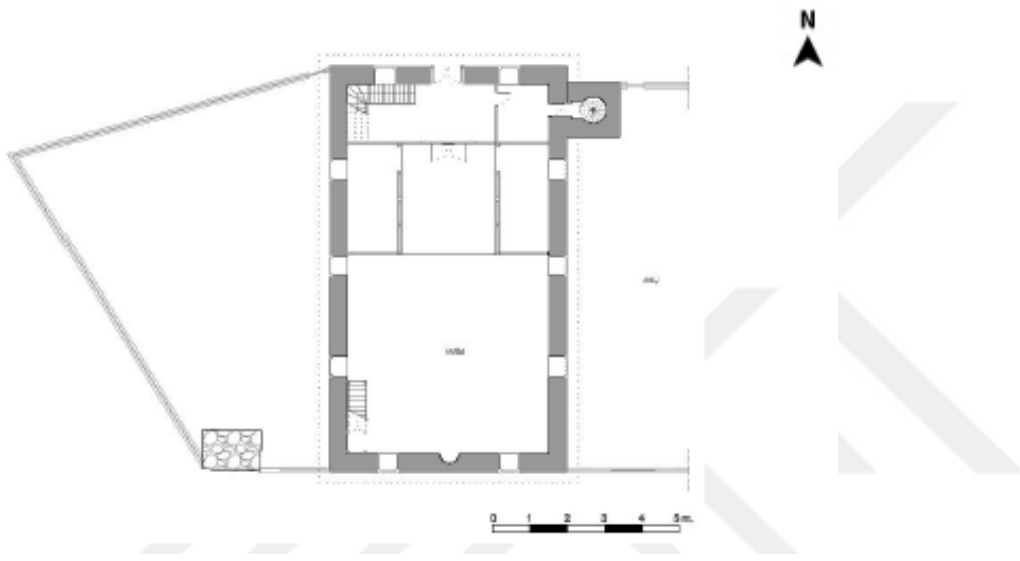
⁴⁷ Günümüzde bu kitabeye rastlanılmamaktadır.

Bir mûcid çıktı âgâh söyledi târîhini

Bu ibâdetgâhı vâlâ şimdi oldu dilküşâ’’ yazılıdır (Kırpık vd., 2016: 305).⁴⁸

Kitabenin türkçe çevirisinden harap olmuş caminin 1901 yılında Şükrü Efendi tarafından yenilediği anlaşılır (Kırpık vd., 2016; 305).

Cami 2007 yılında Vakıflar tarafından esaslı bir onarım geçirmiştir (Ankara Vakıf Eserleri, 2020: 89). 2012 yılında çıkan yangın sonucu cami büyük zarar görmüş ve yeniden onarılmıştır (“Tarihi Tabakhane Camii’nde”, 2012).

Şekil 21: Tabakhane Cami Planı (Vakıflardan Aktaran Cennet Ceylan’dan).

⁴⁸ Kitabenin Osmanlıcası için bkz: (Konyalı, 1978; 87, Öney, 1971; 88).

Resim 292: Tabakhane Cami, Genel Görünüş.

Resim 293: Tabakhane Cami, 1933 yılı. (Vekam Arşivinden).

Resim 294: Tabakhane Cami Harimi.

Resim 295: Tabakhane Cami Harimi, Tavan Göbeği.

Resim 296: Tabakhane Cami, Kadınlar Mahfili.

Resim 297: Tabakhane Cami Kadınlar Mahfili, Tavan Göbeği.

Katalog No: 4.22

Yapının Adı: KAYABAŞI CAMİİ

Şekil No: 22

Resim No: 298-300

Yeri: Altındağ/Kayabaşı Mahallesi, Başkaya Sokak

Tarihi: 19. yüzyıl

Yapan: Bilinmiyor

Yaptıran: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Aralık 2021

A) Mimari ve Süsleme Özellikleri

Caminin eskiden Kayabaşı Mahallesi'nde Babadağı Sokak'ta olduğu belirtilir (Konyalı, 1978; 64, Öney, 1971; 85). Günümüzde Başkaya Sokak'ta yer almaktadır. Cami ismini üzerine yapılmış olduğu kayadan almaktadır (Konyalı, 1978: 64).

Cami, enine dikdörtgen planlı bir harim ile doğudaki kapalı son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şekil 22).

Cami, temel seviyelerde taş, onun üzerine kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 439). Caminin kırma çatısının üzeri kiremit ile kaplıdır.

Caminin doğu cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 1 pencere, hemen yanında daha küçük boyutlarda ahşap pervazlı kare formlu başka bir pencere daha yer almaktadır. Doğu cephede sonradan yenilenmiş, iki kata bölünen son cemaat yerinin üst katı camekanla dışa açılmaktadır (Kırpık vd., 2016: 333). Doğu cephede çatıdan yükselen ahşap minare bulunmaktadır.⁴⁹ Caminin batı cephesinde alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda, lokma demir şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde ise daha küçük boyutlarda dikdörtgen formlu ve ahşap pervazlı 2 pencere bulunmaktadır. Batı cephenin kuzey köşesinde ahşap ezanlık bulunmaktadır (Resim 298). Bu ezanlık beden duvarının yanından çıkan ahşap bir

⁴⁹ Minare yapıya sonradan eklenmiştir ve yenidir (Ersay, 2010; 165, Kırpık vd., 2016; 333).

şerefecik şeklindedir ve bugün kullanılmamaktadır (Ersay, 2010; 165, Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983; 440). Güney cephe masiftir. Kuzey cephede ise alt seviyelerde boyuna dikdörtgen formda demir lokma şebekeli ve ahşap pervazlı 3 pencere, üst seviyelerde ise yine boyuna dikdörtgen formda olmak üzere alt seviye pencerelere göre daha küçük ölçülerde, ahşap pervazlı 3 pencere bulunmaktadır.

Camiye giriş son cemaat yerinin kuzeyinden sade bir kapı ile sağlanmaktadır. Enine dikdörtgen planlı harim, düz ahşap tavanlıdır. Duvarlar sıvalı ve badanalıdır.

Kible duvarı ortasında küçük ölçülerde yapılmış yuvarlak nişli sade mihrabı bulunmaktadır (Resim 299).⁵⁰

Mihrabın hemen batısında yer alan ahşap minber oldukça sadedir (Kırpık vd., 2016: 333). Mihrap ve minber üzerinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

Harimi aydınlatan alt seviye pencerelerin yuvarlak kemerli olduğu belirtilir (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 439). Ancak günümüzde böyle bir pencere düzeni görülmemektedir. Pencereler dikdörtgen formu ve basit kuruluşudur.⁵¹

Mihrabın tam kuzeyinde yenilenmiş kadınlar mahfili kuzey duvarı boyunca uzanmaktadır (Resim 300) (Kırpık vd., 2016: 333). Mahfil camiye sonradan ilave olarak yapılmıştır (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 1, 1983: 439).

Camide herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

B) Tarihlendirme

Caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır.

Gönül Öney, tarihi bir değeri olmadığını söyleyerek caminin 19. yüzyıla ait olduğunu belirtmektedir (Öney, 1971: 85).

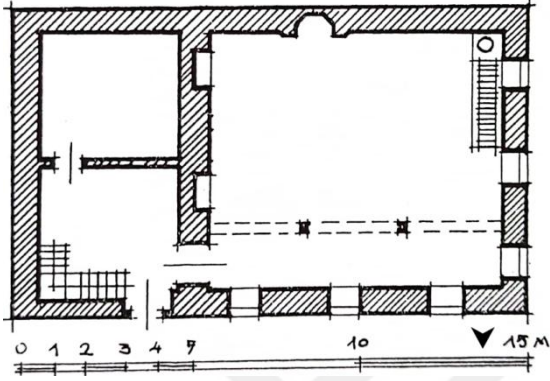
Cami ile ilgili 1727 yılına ait bir müezzin atamasına dair belge yer almaktadır (Çetin, 2019: 428). Bu kayda göre caminin 18. yüzyıldan önce yapılmış olabilme ihtimali oldukça yüksektir. Ancak cami 17. veya 18. yüzyıla tarihleyebileceğimiz herhangi bir mimari veya süsleme unsuru barındırmamaktadır. Bu sebeple kayıtlara göre 18. yüzyılda varlığı bilinen cami, zaman içinde harap olmuş yerine sonradan bugünkü cami yapılmış

⁵⁰ Konyalı mihrabın adi sıva ile yapıldığını belirtir bkz: (Konyalı, 1978: 64).

⁵¹ Geçirmiş olduğu onarımlar sonucu bu biçimi yok edilmiş olmalıdır.

olabilir. Cami mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda 19. yüzyıl belki de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olmalıdır.

Cami ilk onarımını 1932 yılında geçirmiş, en son onarımı da 2007 yılında gerçekleşmiştir (Kırpık vd., 2016: 334). Belki de cami bugünkü şekli ile 1932 yılı onarımının sonucu olabilir. 2007 yılı onarımlarında yapıdaki eklentiler kaldırılmış, özgün haline getirilmiştir (Kırpık vd., 2016: 334).

Şekil 22: Kayabaşı Camii Planı (Gönül Öney'den).

Resim 298: Kayabaşı Camii, Batı Cephe.

Resim 299: Kayabaşı Camii Harimi.

Resim 300: Kayabaşı Camii Kadınlar Mahfili.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

5.1. Mimari

A) Plan Tipleri

Çalışmamızda yer alan cami ve mescitleri boyuna ve enine gelişen ahşap tavanlı cami ve mescitler olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

1) Boyuna Dikdörtgen Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler

Ankara'daki cami ve mescitler arasında en kalabalık grubu oluşturan bu plan şemasında, incelemiş olduğumuz 22 tane cami ve mescit arasından 18'i bu gruba girmektedir. Bu yapılar, 18. yüzyıla tarihlenen; Ağaç Ayak Camii, Leblebicioğlu Camii, Zeynel Abidin Mescidi, Hacı İlyas Camii, Hacı Musa Camii, Hacı Bayram Camii, İbadullah Camii, Zincirli Camii, Eskicioğlu Camii, Devduran Mescidi, Celal Kattani Mescidi, Saraçlar Camii, Yeşil Ahi Camii, Sarıkadı Camii; 19. yüzyıla tarihlenen; Misafir Fakih Mescidi, Mehmet Çelebi Camii; 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen; Taceddin Camii ile Tabakhane Camii'dir.

Anadoluda sıklıkla kullanılan bu plan şeması, Ankara'da da bir gelenek haline gelmiş ve şehirde yüzyıllar boyunca bu plan şemasında cami ve mescitler inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklu dönemine ait Arslanhane (Ahi Şerafeddin) Camii, içkalede yer alan Sultan Alaeddin Camii, Osmanlının erken dönemine tarihlenen Ahi Elvan Camii, Hacı İvaz Mescidi, Hacı Doğan Mescidi, Abdülkadir İsfahani Mescidi boyuna dikdörtgen planda gelişen ahşap tavanlı yapılara örnek olarak verilebilir.⁵² Şehrin yalnızca merkezinde değil, ilçelerine bağlı cami ve mescitlerde de bu plan şeması sıklıkla kullanılmaya devam etmiştir. Ayaş'ta 15. yüzyıla tarihlenen Ayaş Ulu Camii⁵³, Şereflikoçhisar'da 18. yüzyıla tarihlenen Kadıncık Camii⁵⁴, Beypazarı'nda 19. yüzyıla tarihlenen Cevizlerkaşı Sokağı Mescidi⁵⁵ bu plan şemasında inşa edilen örneklerdir.

Anadolu Selçuklu ile Osmanlının erken devirlerinde bu plan tipinde ve “ahşap direkli” olarak inşa edilen yapılar Ankara'da da aynı dönemler içerisinde yoğunlukta

⁵² Bahsi geçen yapılar ile ilgili bkz: (Öney, 1971).

⁵³ Cami hakkında bkz: (Karaçağ, 2010).

⁵⁴ Bkz: (Ersay, 2010: 73).

⁵⁵ Mescit hakkında bkz: (Bozkurt, 2001: 98-102).

kullanılmış, 16. yüzyıldan sonra şehirde inşa edilen cami ve mescitlerde aynı plan şemasına sadık kalınmış, ahşap direklerin kullanımı ise son bulmuştur.

2) Enine Dikdörtgen Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler

Çalışmamızda yer alan cami ve mescitler arasında 18. yüzyıla tarihlenen Çiçeklioğlu Camii, Kağnıcıoğlu Camii, Telli Hacı Halil Mescidi ile 19. yüzyıla tarihlenen Kayabaşı Camii bu plan şemasında yer almaktadır. Mekan bütünlüğünü sağlamak amacıyla söz konusu yapıların hariminde herhangi bir destek sistemi kullanılmamış, çağdaşı olan ve boyuna dikdörtgen plan şemasında inşa edilen cami ve mescitler gibi doğrudan duvarlara binen düz ahşapla örtülmüşlerdir. Bu plan şemasındaki yapılar Osmanlının erken ve klasik dönemlerinde de sıklıkla kullanılmıştır. Ankara'da inşa edilen ve 14.-15. yüzyıl aralığına tarihlenen Rüstem Nail (Dındın) Mescidi ve Hacı Arap Camii⁵⁶ bu grubun örneklerini oluştururlar. Harim içerisinde herhangi bir destek sistemine yer verilmeden inşa edilen ve enine dikdörtgen biçimde gelişen yapılar, Anadolu'nun pek çok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Niğde, Bor'da inşa edilen Bal Hasan Camii, Paşa Camii ve Dabakhane Camii bu bağlamda inşa edilen yapılara örnektir.⁵⁷ Sinan döneminde de karşımıza çıkan bu şemaya örnek olarak Çavuşbaşı ile Yunus Bey camileri⁵⁸ gösterilebilir.

B) Malzeme ve Teknik

Çalışmamızda yer alan cami ve mescitlerin büyük çoğunluğu subasmanı haricinde sıvalıdır. Yapıların subasmanında taş malzeme kullanılmıştır. Sivası dökülen Misafir Fakih Mescidi'nin de kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Arşiv fotoğraflarından kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılan Hacı Bayram ve Zincirli camileri onarımlar sırasında tuğla ile kaplanmıştır. Kerpiç duvarlı inşa edilen yapıların pek çoğunun giriş cephesinde tuğla malzeme kullanımı ile cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Bu bağlamda Ağaç Ayak Camii'nin doğu, batı ve güney cephesinin sıvalı oluşuna karşılık kuzey cephede tuğla örgü kullanılmıştır.

Leblebicioğlu Camii ile Yeşil Ahi Camii'nde kuzey cephenin alt seviyelerinde tuğla ile kesme taşın birlikte kullanıldığı bir duvar örgüsü görülmektedir. Bu örgü Leblebicioğlu

⁵⁶ Söz konusu yapılar hakkında bkz: (Öney, 1971).

⁵⁷ Söz konusu yapılar hakkında bkz: (Dündar, 2001).

⁵⁸ Bkz: (Kuran, 1988: 187).

Camii'nde batı cephenin kuzey köşesine kadar, Yeşil Ahi Camii'nde ise doğu cephenin kuzey köşesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

İbadullah Camii'nde yapının kuzey ve batı duvarında tuğla kullanılmış, köşelere de düzgün kesme taşlar yerleştirilmiştir.

Telli Hacı Halil Mescidi'nin beden duvarlarında temel seviyelerde devşirme malzeme kullanımı görülmektedir.

1901-1902 tarihli Taceddin Camii, kuzey cephede düzgün kesme taş kullanımı ile diğer yapılardan ayrılmaktadır. Caminin giriş cephesinin tamamıyla düzgün kesme taştan inşa edilmiş olmasına karşılık diğer cephelerde kesme taş ile moloz taş birlikte kullanılmıştır.

C) Cephe Düzenleri

Konumuza dahil olan cami ve mescitlerin giriş cephelerine daha çok önem verildiği görülmektedir. Ağaç Ayak Cami'nin giriş cephesinde, diğer cephelerindeki gibi düşey dikdörtgen formlu pencereler kullanılmış, farklı olarak üst seviyede yer alan pencerelerin üzerlerinde yarım daire biçiminde sağır kemerler, alt seviye pencerelerin üzerinde ise sivri kemerli sağır kemerler yer almaktadır.

Hacı Musa Camii'nde doğu, batı ve güney cephelerinin üst seviyesinde alçı şebekeli pencere kullanımı görülürken, giriş cephesinde alçı şebekeli pencere kullanılmamıştır. Ancak kuzey cephede yer alan son cemaat mekanının sonradan tahta bir perde ile kapatılan kısmında küçük pencerecikler açılarak cepheye hareketlilik kazandırılmıştır.

Hacı Bayram Cami'nin ilk şeklini görebildiğimiz gravürlerde dışa taşıntılı batı bölümünün revaklı bir kuruluşa sahip olduğu bilinmektedir.⁵⁹ Bu revaklı kısım onarımlar sırasında kapatılmıştır. Hacı Bayram Camii'nde ana binanın güney ve batı cephesi ile batı yöndeki revaklı eklentili kısmın güneye bakan yüzü yeşil sırlı tuğla ile süslenmiş, cephe hareketlendirilmiştir.

Taceddin Cami'nin cephelerinde yer alan pencereler diğer yapılardaki pencerelere göre daha büyük ölçülerde yapılmıştır. Ayrıca diğer yapılarda pencerelerin ahşap pervazlı oluşuna karşılık, Taceddin Cami'nin pencerelerini kesme taştan yapılmış lento ve söveler kuşatmaktadır.

---

⁵⁹ Bkz: Resim 154.

Ağaç Ayak ile Eskicioğlu camilerinin batı cephe köşeleri, Misafir Fakih Mescidi'nde ise doğu cephe köşesi pahlanmış, böylelikle cephe geçişlerinde yumuşama sağlanmıştır.

D) Mimari Elemanlar

1) Son Cemaat Yeri

Anadolu Türk mimarisinde son cemaat yerlerinin cami mimarisine katılması Beylikler devrinde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Selçuklularında görülmeyen son cemaat yerine ilk olarak Karamanoğulları devrinde, Ermenek'te yapılmış olan Ulu Camii'nde karşılaşılmaktadır (Yetkin, 1965: 214).

18. yüzyıla tarihlenen Çiçeklioğlu Camii, Lelebicioğlu Camii, Hacı Musa Camii, İbadullah Camii, Zincirli Camii, Eskicioğlu Camii, Telli Hacı Halil Mescidi, Yeşil Ahi Camii, Sarıkadı Camii; 19. yüzyıla tarihlenen Misafir Fakih Mescidi ile Kayabaşı Camii'nde son cemaat mekanına yer verildiği görülmektedir. Bunlardan Telli Hacı Halil Mescidi'nde son cemaat yeri yapının batısında; Kayabaşı Camii'nde ise yapının doğusunda konumlandırılmıştır. Diğer yapılarda ise son cemaat mekanları kuzey cephede konumlandırılmıştır.

Lelebicioğlu Camii, Hacı Musa Camii, İbadullah Camii, Zincirli Camii ve Yeşil Ahi Camii'nde açık biçimdeki son cemaat mekanı onarımlar sonrası kapatılmıştır. Lelebicioğlu Camii ile Hacı Musa Camii'ndeki son cemaat mekanları, orta kısımda iki adet doru nizamındaki sütunların üzerine oturan kemerli bir kuruluşa sahiptir. İbadullah Camii'nde de benzer bir kuruluş söz konusudur. Farklı olarak İbadullah Camii'nde kemerlerin bindirildiği sütunların biri kitabeli bir mezar anıtıdır.

Lelebicioğlu, İbadullah, Sarıkadı ve Zincirli camilerinde mekan; camekanlarla kapatılmıştır. Hacı Musa Camii'nde ise mekan; tahta bir perde ile kapatılmış, üzerine de küçük pencerecikler açılmıştır. Yeşil Ahi Camii'nde ise duvar örülerek kapatılan kısımlara sonradan boyuna dikdörtgen formlu pencereler açılmıştır. Zincirli Camii'nde diğerlerinden farklı olarak yanlarda da birer açıklığın olduğu toplamda beş kemerli bir kuruluşa sahiptir.

Çiçeklioğlu Camii'nde beş ahşap direğin taşıdığı son cemaat yeri, parmaklıklı ahşaptan bir kafes ile sonradan kapatılmıştır. Telli Hacı Halil Mescidi'nde de altı ahşap

direğin taşıdığı bir son cemaat yeri uygulaması görülmektedir. Önceden kapalı biçimde olan son cemaat yeri, son onarımlarında yeniden açık hale getirilmiştir.

Eskicioğlu Camii'nde de son cemaat yeri son onarımlar sırasında demir parmaklıklı sac ile kapatılmış, doğrudan sokağa açılan mekanın, sokak ile bağlantısı kesilmiştir.

Kayabaşı Camii'nde sonradan yenilenen ve iki kata bölünen son cemaat yerinin üst katı camekanla dışa açılmaktadır.

Önceden son cemaat mekanı olan Misafir Fakih Mescidi'nde günümüzde bu bölüm abdesthane olarak işlev görmektedir.

2) Minareler

Çalışmamıza konu olan cami ve mescitlerin çoğunda yer alan ahşap minareler; Telli Hacı Halil Mescidi, Ağaç Ayak, Hacı İlyas, Kağnıcıoğlu, Leblebicioğlu, Mehmet Çelebi camilerinde olduğu gibi yenidir. Kayabaşı Camii'nde ise hem ahşap minare hem de ezanlık birlikte kullanılmıştır. Ezanlığın daha eski olduğu camide minare, yapıya sonradan eklenmiştir. Hemen hemen Anadolu'nun pek çok yerinde özellikle mahalli özellikteki mescitlerde ahşap minare biçimine sıklıkla rastlanılmaktadır.

Sayıda az olan Hacı Bayram, Hacı Musa, İbadullah, Yeşil Ahi ve Zincirli camileri özgünlüğünü koruyan örnekler arasındadır. Bu camilerin minareleri kare kaideli, piramidal pabuçlu ve silindirik gövdeli örneklerdir. Yalnızca Hacı Bayram Camii'nde iki şerefe görülmektedir. Türk mimarisinde sıklıkla karşımıza çıkan silindirik gövdeli minare formu Karahanlılar'dan günümüze kadar kesintisiz olarak kullanılmaya devam etmiştir (Dündar, 2001: 155).

1901-1902 tarihli Taceddin Camii'nin minaresi tamamen kesme taştan yapılmış örnek olarak diğer minarelerden ayrılır. Minarenin petek kısmının ise kubbe biçiminde sonlandığı görülmektedir.

3) Mihraplar

Cami ve mescitlerin tarihlendirilmesinde önemli bir yere sahip olan Ankara mihraplarının ana malzemesi alçı olmuş, 16. yüzyıla tarihlenen Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrabı haricinde Ankara'daki bu alçı mihrap geleneği 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kesintisiz devam etmiştir. Bu örneklerde kökeni Samarra alçılarına uzanan ancak asıl

gelişmesini de Anadolu'da 14. yüzyıldan itibaren gösteren “kalıplama tekniği” uygulanmıştır (Eskici, 2001: 309).

18. yüzyıla tarihlenen cami ve mescitlerde mihraplar aynı kalıptan çıkmışçasına bir üslup birliği gösterirler. Genellikle üç veya dört bordürlü olarak yapılan 18. yüzyıl Ankara mihrapları arasında Telli Hacı Halil Mescidi mihrabı ile günümüze ulaşmayan Celal Kattani Mescidi mihrabı tarihi bilinen örnekler olması sebebiyle ayrıca önem arz ederler.

Geç döneme tarihlenen mihrapların iki ayrı üslup gösterdiği tespit edilmiştir (Eskici, 2001: 308). Buna göre Hacı Bayram ile Leblebicioğlu camilerine ait mihraplar ile benzer üsluptaki diğer mihraplar 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirler. Telli Hacı Halil Mescidi mihrabı ile Sarıkadı Camii mihrabındaki kullanılan kalıpların değişmesi ve buna bağlı olarak üzerinde yer alan süslemelerin önceki örneklerden farklı bir üslup gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre bu grup mihrap örnekleri de 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Eskici, 2001). Telli Hacı Halil Mescidi mihrabının birinci ve üçüncü bordüründe, Sarıkadı Camii mihrabının ise ikinci ve dördüncü bordüründe barok karakterli sarmaşıklar görülmektedir. Ayaş'ta yer alan Aktaş Mescidi⁶⁰ Ankara'daki iki üslubun birlikte kullanıldığı örnektir. Mihrapta, 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ağaç Ayak Camii ile Hacı Bayram Camii mihrapları gibi yazı ve geometrik kompozisyonların bir arada kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda da ikinci ve beşinci bordüründe Sarıkadı Camii mihrabında görülen barok karakterli süsleme kompozisyonunun yer aldığı ve böylelikle iki üslubu bir arada topladığı görülmektedir.⁶¹

19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen yapılarda alçı mihrap kullanımının devam ettiği, fakat 18. yüzyıl süsleme kalıplarının terk edildiği görülmektedir. Taceddin Camii'nde daha önceki örneklerden farklı olarak plastik etkisi yoğun olan süslemeler mihrapta kullanılmıştır.

4) Minberler

Yapılardaki minberlerin pek çoğunun yeni olmasına karşın Ağaç Ayak, Hacı Bayram, Zincirli, Hacı Musa ve Sarıkadı camilerinin minberleri özgün ve orijinal işçiliğe sahiptirler. Ağaç Ayak, Hacı Bayram ve Zincirli camilerinin minberleri taklit künde kari tekniği ile yapılmış, özellikle yan aynalıklarda yıldızlar ve çokgenlerden oluşan çeşitli

⁶⁰ Bkz: (Eskici, 2001: 201-203).

⁶¹ Bkz: (Eskici, 2001: 494-495).

geometrik şekiller işlenmiştir. Kündekari tekniğinin Anadolu'daki ilk örneğini Konya Alaeddin Camii oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde sıklıkla kullanılan ahşap minber geleneği Beylikler ve Osmanlı devri boyunca da devam etmiştir.

Hacı Musa Camii minberi yan aynalığındaki geometrik desenli kabartmaları ile diğer minberlerden ayrılır. Merdiven korkuluğu da oymalarla süslenmiştir.

Bu dönem örnekleri içerisinde Sarıkadı Camii minberi de üzerinde usta imzası ile birlikte yapım tarihinin işlenmiş olduğu tek örnek olması bakımından ayrıca önem arz eder.

5) Müezzin ve Kadınlar Mahfilleri

Çalışmamıza konu olan 22 tane cami ve mescidin hepsinde müezzin ve kadınlar mahfili kullanılmıştır. Bu dönem mahfilleri harimin tam kuzeyinde konumlandırılmıştır. Kadınlar mahfili genellikle ahşap sütunlarla taşınmakta ve balkon biçiminde harime doğru çıkıntı yapmaktadır.

Bu dönem yapıları arasında Ağaç Ayak Camii, Çiçeklioğlu Camii, Leblebicioğlu Camii, Hacı İlyas Camii, Hacı Musa Camii, Hacı Bayram Camii, İbadullah Camii, Zincirli Camii, Eskicioğlu Camii, Telli Hacı Halil Mescidi, Yeşil Ahi Camii, Sarıkadı Camii, Mehmet Çelebi Camii'nde kadınlar mahfillerinde balkon çıkması yer almaktadır.

Kağnıcıoğlu Camii, Devduran Mescidi, Misafir Fakih Mescidi, Taceddin Camii, Tabakhane Camii ve Kayabaşı Camii'nin kadınlar mahfilleri düz olarak biçimlenmiştir. Kadınlar mahfilinin tam altına denk gelen kısım ise cami ve mescitlerde müezzin mahfili olarak işlev kazanmıştır.

Anadolu Türk mimarisinde hükümdar mahfilleri dışındaki mahfillerin teşhis edildiği en erken örneklerden birisi Beyşehir Eşrefoğlu Camii'dir (Tanman, 2003: 333). Osmanlı döneminde de sıklıkla kullanılan mahfil kuruluşları Ankara'da yalnızca klasik dönem yapısı olan Cenabi Ahmet Paşa Camii'nde taş malzemedenden, onun dışındaki yapılarda ise tamamı ahşaptan yapılmıştır.

5.2. Süsleme

Yapılarda görülen süslemeleri alçı, ahşap, renkli sır ve çini ile kalem işi olarak dört grupta toplayabiliriz.

A) Alçı Süsleme

Daha çok yapıların mihraplarında yoğunlaşmıştır. Özellikle 18. yüzyıla tarihlenen mihrapların bordürlerinde, köşeliklerinde ve nişin alt kısımlarında sarmaşık, yıldızlı geometrik geçme, tomurcuklu çiçeklerden oluşan kompozisyon şemaları görülmektedir.

18. yüzyıla tarihlenen mihraplardan Telli Hacı Halil Mescidi ve Sarıkadı Camii'nin mihraplarında "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan barok karakterli süslemeler mihrap bordürlerini kaplamaktadır. 1901-1902 tarihli Taceddin Camii'nin mihrabında ise plastik etkisi yüksek yaprak motifleri yüzeyi hareketlendirmiştir.

19. yüzyıla tarihlenen Misafir Fakih Mescidi'nin giriş kapısı üzerinde yatay dikdörtgen formlu alçı pano üzerinde ay-yıldız motifi ile çeşitli bitkilerden oluşan bir süsleme kompozisyonu yer almaktadır.

Telli Hacı Halil Mescidi'nde harimi aydınlatan üst seviye pencerelerin dört köşesine barok karakterli akant yaprakları yerleştirilmiştir. Sarıkadı Camii'nin alçı çerçeveli üst seviye pencerelerinde de istiridye kabuğu formu işlenmiştir.

B) Ahşap Süsleme

Ahşap süsleme minberlerde, tavan göbeklerinde ve kapı kanatlarında görülmektedir. Özellikle Ağaç Ayak, Hacı Bayram, Zincirli camilerinin taklit künde kari tekniğinde yapılmış minberlerin yan aynalıklarında yıldız ve çokgen parçalar tüm yüzeyi kaplamaktadır. Bu minberlerin köşk altı bölümü baklava deseni biçimli ahşap parçalarla doldurulmuş, merdiven korkulukları da kafes biçiminde oyulmuştur.

Hacı Musa Camii'nin minberinde diğer minberlerden farklı olarak yan aynalıklarda çizgili geometrik desenlerin meydana getirdiği bir süsleme biçimi görülmektedir.

Sarıkadı Camii'nin minberinin yan aynalığı, kare ve dikdörtgen çerçeveler ile sınırlandırılmış, çerçevelerin içleri de çokgenler, kartuşlar, yıldızlar gibi çeşitli geometrik şekiller ile vazodan çıkan çiçek, dört yapraklı yonca gibi bitkisel motiflerle doldurulmuştur.

Bu dönem ahşap tavan göbekleri de minberler gibi orijinal bir işçilik gösterirler. Neredeyse benzer özelliklerde yapılan bu ahşap tavan göbekleri içerisinde Ağaç Ayak Camii'nin müezzin mahfilinde yer alan tavan göbeğinin iç kısmı, tıpkı minberinin köşk altında görüldüğü gibi baklava deseni biçimli ahşap parçalar ile doldurulmuştur. Hacı Bayram Camii'nde biri harim diğer ikisi kadınlar mahfilinde yer alan üç ahşap tavan

göbeğinin merkezine yıldızlı geometrik geçmeler işlenmiştir. Bu biçimde yapılan ahşap tavan göbekleri; Hacı Musa Camii, Hacı İlyas Camii, Yeşil Ahi Camii ve Zincirli Camii'nde de karşımıza çıkmaktadır.

Taceddin Camii hariminde altı tane tavan göbeği bulunmaktadır. Bunlardan orta kısımda yer alan ve diğerlerine göre daha büyük ölçülerde yapılmış tavan göbeğinde büyüklü küçüklü ahşap parçaların yerleştirilmesi ile bir ışın demeti şeklinde süsleme biçimi ortaya konmuştur. Göbeğin merkezinde ise ahşap parçaların çakılmasıyla güneşe benzeyen bir motif oluşturulmuştur (Taşkan, 2016: 80).

Hacı Musa Camii'nin yapıldığı ilk devre yani 15. yüzyıla ait kapı kanatlarında oluklu oyma tekniği ile işlenmiş (Bozer, 2015: 538)⁶² grift rumilerden meydana gelen süslemeler görülmektedir (Eyice, 1996b: 492). Benzer örneklerine Çorum'da Ulu Camii minberinde, Tire Yahşi Bey Camii'nin kapı kanatlarında rastlanılmaktadır (Bozer, 2015: 538).

C) Sırlı Tuğla ve Çini Süsleme

Geç dönem içerisinde sırlı tuğla ve çininin kullanıldığı tek yapı Hacı Bayram Camii'dir.

Anadolu Türk mimarisinde iç ve dış mekanın süslenmesi kapsamında kullanılan çini sanatı; gelişimini Anadolu Selçukluları ile göstermiş, Beylikler ve Osmanlı devrinde de sıklıkla kullanılmaya devam etmiştir. Bu kapsamda Bursa Yeşil Camii, Edirne Muradiye Camii, Osmanlıda çini kullanımının ilk örnekleri olarak (Yetkin, 1992: 332) gösterilebilir. Türk çini sanatının en parlak dönemine ait örneklerin bir arada toplandığı yapı olan İstanbul Sultan Ahmed Camii'nde (Yetkin, 1992: 333), İznik ve Kütahya çinilerinin birlikte kullanıldığı zengin bir yapı olması açısından önem arz eder.

Hacı Bayram Camii'nde ana binanın güney ve batı cephesi ile batı yöndeki revaklı eklentili kısmın güneye bakan yüzü, yeşil sırlı tuğla ile sıralı biçimde süslenmiştir. Çıkıntı yapan duvarın güneye bakan yüzünde yeşil sırlı tuğla ile üst kısımda kelime-i tevhid, hemen altında ise "Ya Veliyullah" ibaresi yazılıdır (Tanman, 2012: 45).

Hacı Bayram Camii harimi, alt seviye pencerelerin hizaları boyunca çini ile kaplanmıştır. Bu çiniler arasında yalnızca müezzin mahfilinin olduğu duvardaki çiniler

---

⁶² Gönül Öney, yuvarlak satırlı derin oyma tekniği olarak belirtmiştir bkz: (Öney, 1971: 71).

günümüze kadar kısmen sağlam olarak gelebilmiştir (Eskici, 2014: 559). Kütahya çinileri olduğu belirtilen (Öney, 1971: 67) çinilerin üst kısımlarında ayetlerin yazı olduğu mavi zeminli başka çiniler bulunmaktadır. Ayet bordürünün sonunda ‘‘ketebehü el-fakir eş-Şeyh Mehmed’’ imzası yer almaktadır (Kırpık vd., 2016: 239).

D) Kalem İşi

Mütevazi dış görünüşlerine karşılık cami ve mescitlerin içleri, kalem işi bezemelerle zengin bir süsleme programına sahiptirler.

Kalem işi süslemeler 18. yüzyıla tarihlenen Ağaç Ayak Camii, Kağnıcıoğlu Camii, Leblebicioğlu Camii, Hacı İlyas Camii, Hacı Musa Camii, Hacı Bayram Camii, İbadullah Camii, Zincirli Camii, Yeşil Ahi Camii ve Sarıkadı Camii’nde karşımıza çıkmaktadır. Süslemeler özellikle minberlerde, harim ve mahfil tavanını kuşatan pervazlarda, mahfil balkonunda, mahfili taşıyan ayaklarda, kemerlerde, tavan göbeklerinde, pencere ve kapı pervazlarında yoğunlaşmıştır. Süsleme programlarında sıklıkla karşımıza çıkan özellikle klasik saz üslubundaki bezeme anlayışı yapılarda bir devamlılık ve birbirlerini tekrarlar nitelikte kullanılmaya devam etmiştir.⁶³ Özellikle Ağaç Ayak, Hacı Bayram ve Zincirli camilerinde görülen birbirlerinin tekrarı niteliğindeki süsleme biçimleri tek bir usta veya o ekole bağlı sanatçılar tarafından yapılmış olabileceğini gösterir örneklerdir. Nitekim bu yapılarının süslemeleri Nakkaş Mustafa’ya atfedilmektedir.⁶⁴ Ayrıca söz konusu bu yapılar içinde Ağaç Ayak, Hacı Bayram ve Yeşil Ahi camilerinin mahfil kemerlerinin köşeliklerinde natüralist üslupta bezemeler de görülmüştür.

Bu süsleme programları yalnızca cami ve mescitlerde uygulanmamış, şehrin eski evlerinin içleri de aynı üsluptaki nakışlarla bezenmiştir. Yusuf Oğraş Evi (Ek Resim 1-2), Etnografya Müzesi Sünnet Odası (Ek Resim 3-4-5) ile 18. yüzyıla tarihlenen bir Ankara evi (Ek Resim 6-7-8) örnekleri bu üslup birliğine verilebilecek örnekler arasındadır.

Şehirde yüzyıllardır benzer üslupta süslemelerin hakim olduğu kalem işi, 19. yüzyıla gelindiğinde terkedildiği ve bu ekolün sonlandığı görülmüştür.

---

⁶³ Yapılardaki her bir süsleme detayına ayrıntılı olarak katalogda yer verilmiş, bu sebeple hepsini ayrıca tek tek açıklama gereği görülmemiştir.

⁶⁴ Bkz: (Galib, 1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971).

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Ekonomik ve siyasi anlamda gerilemenin yaşandığı 18. yüzyılda, mimari alanda tam tersi bir etki yaratılmıştır. Klasik dönem sonrası başta başkent İstanbul olmak üzere mimaride batılı etkiler kendini hissettirmiştir. Bu dönem başkent İstanbul'da inşa edilen camilere bakıldığında; dışa taşkın mihrap tasarımı, doğu ve batı cephede yer alan galeriler, kuzeyde hünkar mahfili, son cemaat yeri ve minare bütünlemesi, hünkar mahfiline ulaşımı sağlayan rampalar ile bahçe görünümlü avlular gibi bazı yenilikler dışında plan ve kurgu bakımından herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır (Aydın ve Ceylan, 2018: 12). Plan ve tasarımda klasik mimarinin etkilerinin hissedildiği, üslupta ise batılı yeniliklerden faydalandığı yapılar ortaya konmuştur. S ve C kıvrımlı desenler, akant yaprakları, istiridye kabuğu, büyük boyutlu pencere düzenlemeleri gibi daha çok işin dekoratif boyutu düşünülmüş, mevcut klasik etki ve anlayışın, batılı etkilerle birlikte harmanlanarak kullanılması ile mimaride bir çeşitleme yoluna gidilmiştir.

Başta başkent İstanbul olmak üzere batılı sanat zevki anlayışı Anadolu kentlerinde de hissedilmeye başlanmıştır. Nitekim bu kentler arasında kendine has bir üslup birliği sağlayan Ankara, İstanbul örneklerine göre daha mütevazi ve mahalli bir anlayışta yapılar ortaya koymuştur.

Ankara'da geç devire tarihlenen örneklerin tıpkı 14. ve 15. yüzyıla tarihlenen erken dönem örnekleri gibi ayrı bir ekol oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu devir camii ve mescitleri erken dönem örnekleri gibi enine veya boyuna dikdörtgen planlı olarak tasarlanmışlardır. Şehrin bu plan şemasında vermiş oldukları örneklerin sayıca çok olması Selçuklu geleneğinin Osmanlı'nın geç devrine kadar devam ettirildiğinin bir göstergesidir.

Geç devire tarihlenen camii ve mescitlerin bir çoğu temel seviyelerde taş onun üzerine kerpiç duvarlı ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmişlerdir. Ağaç Ayak, Hacı Musa, İbadullah, Leblebicioğlu camileri gibi bazı örneklerde tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Bazı yapılarda son cemaat yerinin olmamasına karşın, olan örneklerde mekan, birkaç örnek dışında üç sivri kemerli bir kuruluşa sahiptir. Cami ve mescitlerde altlı üstlü pencere kullanımı, Selçuklu ve erken devir örneklerinin devamı niteliğindedir.

Geç devire tarihlenen yapıların minareleri ahşaptandır ve küçük ölçülerde tasarlanan minareler, yapıların çatılarından yükselirler. Hacı Bayram, İbadullah, Zincirli, Yeşil Ahi gibi camilerin minareleri silindirik gövdeli ve tuğladandır.

Erken devir örneklerinde ahşap ayaklarla taşınan ahşap tavan geleneği, bu dönemde terk edilmiş, tavan doğrudan doğruya duvarlarla taşınır vaziyete gelmiştir. Yapıların ahşap pervazlarla kuşatılan tavanı genellikle çıtalarla karelere bölünmüş, ortasına da altıgen bazen de dikdörtgen bir göbek yerleştirilmiştir. Hacı Bayram Camii'nde her iki tipteki tavan göbekleri bu hususta önemli bir örnektir.

Yapıları tarihlendirmede önemli bir yere sahip olan mihraplar, Selçuklu ve erken devir örnekleri gibi alçıdan kalıplama tekniği ile yapılmışlardır. Yalnızca malzeme ve teknik anlamda benzerlik taşıyan bu dönem Ankara mihrapları, aynı kalıptan çıkmışcasına bir üslup birliği göstermeleri sebebi ile diğer devir örneklerinden ayrılırlar. Telli Hacı Halil Mescidi ile bir yangın sonucu yok olup yeniden inşa edilen Celal Kattani Mescidi mihrapları, tarihi bilinen örnekler olmaları sebebi ile önem arz ederler.

Ahşap minber geleneği geç devire tarihlenen cami ve mescitlerde de devam etmiştir. Birçoğunun yeni olmasına karşın, Hacı Musa, Sarıkadı, Ağaç Ayak, Hacı Bayram, Zincirli camilerinin minberleri orijinal bir işçilik gösterirler. Özellikle Hacı Musa Camii minberinin yan aynalığında kullanılan geometrik desenli kabartmalar diğer minberlerden ayrılmaktadır. Sarıkadı (Mimarzade) Camii minberi yan aynalığında yazan usta imzası ile bu dönem minberleri arasında ayrıca önem arz etmektedir.

Bu dönem mahfilleri harimin tam kuzeyinde konumlandırılmış ve genellikle birkaç örnek dışında ahşap ayaklarla taşınmaktadır. Ayrıca yine birkaç örnek dışında harime doğru balkon biçiminde çıkıntı yapmaktadırlar.

Bu devir Ankara cami ve mescitleri kalem işi bezemede bir üslup birliği içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Cami ve mescitlerin özellikle minberlerde, harim ve mahfil tavanını kuşatan pervazlarda, pencere ve kapı pervazlarında, tavan göbeklerinde ve mahfil balkonlarında bitkisel kompozisyonların hakim olduğu bir bezeme anlayışı görülür ve bu bezeme anlayışı tek bir elden çıkmışcasına birbirlerini tekrar eder niteliktedir. Yenilenmeleri ile 18. yüzyıla tarihlenen Hacı Bayram Camii, duvarlarında Kütahya çinilerin kullanıldığı tek yapıdır. Bu özelliği ile Ankara ekolünün dışında kalmaktadır.

Dış cephe tasarımlarıyla oldukça sade bir görünüme sahip olan cami ve mescitlerin içleri, kendine has süsleme programları ile ön plana çıkmaktadırlar. Bu süsleme programları yalnızca cami ve mescitlerde uygulanmamış, şehrin eski evlerinin içleri de aynı üslup ve kompozisyona sahip nakışlarla bezenmiştir. Mahmut Akok'un 1946 yılında incelemiş olduğu Erzurum Mahallesi'ndeki Yusuf Oğraş Evi (Akok, 1946), Etnografya

Müzesi Sünnet Odası örnekleri bu üslup benzerliğini açıklar niteliktedir. Her iki ev örneğinde de tavan ve tavan göbekleri, tavanı kuşatan pervazlar, pencere ve kapı pervazları gibi bölümlerde cami ve mescitlerde de görülen kompozisyon şemaları ile karşılaşılmaktadır. Ağaç Ayak, Hacı Bayram, Zincirli gibi camilerin nakışları gibi özel binaların da nakışlarının bir çoğu Nakkaş Mustafa'ya atfedilmektedir. Birbirlerinin tekrarı niteliğinde olan bu nakışlar, Nakkaş Mustafa veya onun ekolüne bağlı ustalar tarafından işlenmiş olmalıdır. Zira Mübarek Galib, Zincirli Camii kapısı üzerinde adının yer aldığı kitabeye göre “Şai” mahlasıyla bilinen Nakkaş Mustafa'nın Ankara'da nakkaşlığı parlak bir düzeye ulaştırdığını belirtmektedir (Galib, 1996: 17). Özellikle Hacı Bayram Camii nakışlarının kesin olarak Nakkaş Mustafa tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Galib, 1996: 17). Keza Zincirli Camii nakışlarının Hacı Bayram Camii nakışları ile benzerliği ve Mübarek Galib'in sözünü ettiği kitabe ile Zincirli Camii'nin nakışlarının da Nakkaş Mustafa elinden çıkmış olabileceği düşünülebilir. Yıllardır benzer bir üslubun devam ettiği şehirde nakkaşlığın belli bir ekol oluşturduğu ve Ankara'ya özgü bir süsleme anlayışı meydana gelmiştir. Nakkaş Mustafa ve ona bağlı ekolün 18. yüzyıl sonlarına kadar süsleme alanında parlak bir dönem geçirdiği, bu dönemden sonra özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen cami ve mescitlerde bu üslubun tamamen terkedildiği anlaşılmaktadır.

Ankara'da 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen cami ve mescitler 18. yüzyıl örneklerine kıyasla oldukça azdır. Bu dönem yapıları da önceki devir örnekleri gibi enine ve boyuna dikdörgen planlı olarak tasarlanmışlardır. Bu dönem yapılar içerisinde yalnızca Taceddin Camii kesme taştan inşa edilmiş, diğer bütün yapılar temel seviyelerde taş onun üzerine kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir. Bu dönem yapılarında da altlı üstü pencere kullanımı devam etmektedir.

Yapıların minare kullanımları önceki dönem örneklerinde olduğu gibi birçoğu yenilenmiştir. Yalnızca Taceddin Camii'nin minaresi düzgün kesme taştan yapılmış örnek olarak diğer yapılardan ayrılmaktadır.

İç mekanda düz ahşap tavan kullanımı devam etmektedir. Bu devir cami ve mescitlerin mihrapları da alçı malzeme ile yapılmış barok üslupta süslemeler tercih edilmiştir. Minberleri birkaç örnek dışında yeni olan cami ve mescitlerin harimin kuzeyine konumlandırılmış ahşap kadınlar mahfili geleneği devam etmektedir.

Harimi aydınlatan pencereler arasında yalnızca Taceddin Camii'nde yuvarlak kemerli ve daha uzun formda pencere kullanımı görülmektedir. Bu dönem camii ve mescitlerde kalem işi süslemeler terkedilmiş, yalnızca Tabakhane Camii'nin harim ve mahfil tavan göbeklerinde kalem işi ile bezenmiştir. Kısacası bu devir örnekleri tasarımları ile gösterişten uzak, halkın günlük ibadet anlayışını karşılayan mahalle mescitleri olarak inşa edilmiştir.

Genel olarak Ankara camileri kendi içlerinde geliştirmiş oldukları üslup sebebiyle 14. ve 15. yüzyıl Ankara Camileri, 16. yüzyıl Ankara Camileri şeklinde bir grup oluşturmuş, bu gruplandırma daha sonra benzer bir anlayış ile 17. ve 18. yüzyıl Ankara Camileri ile 19. ve 20. yüzyıl Ankara Camileri şeklinde devam etmiştir. Bu kapsamda 18. 19. yüzyıllar ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen, incelemiş olduğumuz 22 adet cami ve mescit, şehirde kendine has bir üslup geliştirmiş, bu üslup ile bir ekol oluşturarak Türk sanatında mimari ve süsleme alanında ayrı bir yer kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2011). Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akok, M., Gökoğlu, A. (1946). *Eski Ankara Evleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Aktüre, S. (1987). “Anadolu Kentinde Türkleşme- İslamlaşma Süreci, Mekansal Yapı Değişimi ve İslam Mimari Mirası”. *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, 22-26 Nisan 1985, İstanbul, 19-38.
- Akyol, H. (2013). “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Ankara”. *I. Uluslararası Hünkâra Vefa Sempozyumu*, 1-3 Mayıs 2013, Gebze, 420-435.
- Akyüz, J. (2003). XVIII. Yüzyılda Ankara (Şer’iye Sicillerinin Sayısal ve Muhtevâ Analizi Denemesi). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2022, 20 Aralık). <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152970/camiler.html>
- Ankara Vakıf Eserleri*, (2020). Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Arbaş, H. (1992). Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Atak, E. (2014). Anadolu’da Lale Devri Mimarisi (İstanbul Dışı Örnekler Üzerine Bir Araştırma). Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Atak, E. (2018). “Osmanlı Mimarisinde Lale Devri Üslubu (Anadolu’daki Yansımaları)”, *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), 57-86.
- Aydın, Ö., Ceylan, C. (2018). “18.-19. Yüzyıl Ankara Camileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Journal Of Social Sciences and Humanites*, 2(2), 1-21.
- Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, Baha Matbaası: İstanbul.

- Azamat, N. (1996). Hacı Bayram Veli. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 14, 442-447). İstanbul: TDV Yayınları.
- Azamat, N., Bayramoğlu, F. (1992). Bayramiyye. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 5, 269-273). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bakırer, Ö. (1992). “Ankara’da Cami ve Mescidler”. *Ankara Konuşmaları*, (s. 72-83), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi: Ankara.
- Bayrakal, S. (2007). Erken Osmanlı Dönemi Minberleri (1300-1500). Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bozer, R. (2002). Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekari Tekniği. *Türkler Ansiklopedisi* (C 7, 911-917). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bozer, R. (2015). “Ahşap Sanatı”. A. U. Peker ve K. Bilici (ed). *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (s. 533-541), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Bozkurt, T. (2014). Tabakhane Camii. *Ahilik Ansiklopedisi* (C 2, 274). Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Ceylan, C. (2019). Batılılaşmanın Osmanlı Dini Mimarisine Mekansal Etkileri Üzerine Bir Araştırma; 18.-19. YY’da Ankara Kent Merkezinde İnşa Edilen Cami ve Mescitler. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çam, M., Erdoğan, A., Kılıcı, G., Kırpık, G., Topraklı, A.Y. (2016). *Şehr-i Kadim Ankara (3 Cilt)*. Ankara Büyükşehir Belediyesi: Ankara
- Çetin, A. (2019). Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetintaş, Ö. (2019). “Ankara Zincirli Camii Yazı ve Süsleme Özelliklerinin İncelenmesi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(38), 193-201.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir (1300-1453)*. Kültür Bakanlığı Yayınları: İstanbul.

- Doğruer, F. S. (2021). “Ankara Zincirli Cami: Korunma Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler”. *İdealkent Dergisi*, 12(32), 444-470.
- Dündar, M. (2001). Niğde Bor’da Türk Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, A. (2004). *Unutulan Şehir Ankara*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, E. (2005). “Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 249-262.
- Erdoğan, M. A. (2000). “Anadolu’da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, 37-55.
- Ergenç, Ö. (1995). *XVI. YY’da Ankara ve Konya*. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: Ankara.
- Ersay, A. (2010). Ankaradaki Dini Yapılarda Mahalli Üslup. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eskici, B. (2001). *Ankara Mihrapları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eskici, B. (2014). “Ankara Hacı Bayram Camisi Onarımları Üzerine”. *Journal of Turkish Studies*, 9(10), 557-576.
- Eyice, S. (1962). “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 23(1-2).
- Eyice, S. (1996a). Hacı İlyas Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 14, 483). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyice, S. (1996b). Hacı Musa Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 14, 491-492). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyice, S. (1997). Hallac Mahmud Mescidi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 15, 376-377). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyice, S. (2015). “Ankara’nın Eski Bir Resmi Tarihi Vesika Olarak Resimler Ankara’dan Bahseden Seyyahlar Eski Bir Ankara Resmi”. S. Doğan. (ed). *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyyatı I*, (s. 433-513), Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Galanti, A. (2005). *Ankara Tarihi I-II*. Çağlar Yayınları: Ankara.

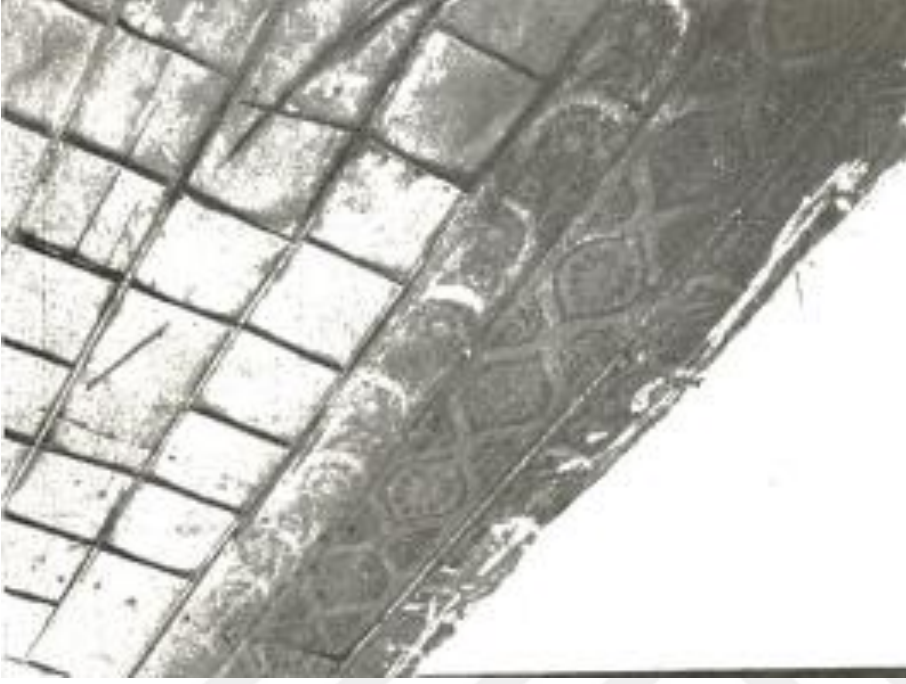
- Galib, M. (1996). *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*. Hüseyin Çınar ve Seyfettin Erşahin (çev.). Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları: Ankara.
- Günel, G., Kılıcı, A. (2015). “Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara’yı Tanımak”. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-104.
- İğdi, Ö. G. (2009). *Tanzimat’tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1482-1908)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İstanbul Üniversitesi, (2022, 20 Mart). http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/
- İşçen, İ. Y. (2019). *Cumhuriyet Öncesi Ankara’da Cami ve Mescitler*. Cadde Anafartalar Kuyumcuları Yayınları: Ankara.
- Kalfazade, S. (1993). Cenabi Ahmed Paşa Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 7, 351-352). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaçağ, A. (2010). “Ayaş (Ankara) Ulu Camii”. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 3(5), 95-115.
- Koç, B. (2014). *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara*. Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Kültür Matbaacılık, Ankara.
- Kudat, A. (2020). “Mimarzade Mehmed Şakir Efendi ve Sarıkadı Medresesi”. *Ankara Sempozyumu*, 13-17 Kasım 2020, Ankara, 8-20.
- Kuran, A. (1988). “Mimar Sinan’ın Camileri”. S. Bayram ve (ed). *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, (s. 176-214), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.
- Ongan, H. (1958). *Ankara’nın 1 Numaralı Şer’iye Sicili*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Ongan, H. (1962). “Ankara Şer’iye Mahkemesi Sicillerinde Kayıtlı Vakfiyeler”. *Vakıflar Dergisi*, 5, 213-222.
- Ongan, H. (1974). *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iye Sicili*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Öney, G. (1970). “Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, 135-149.

- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.
- Önge, Y. (1986). "Erken Osmanlı Dönemi Osmanlı Türk Sanatına Genel Bir Bakış (1300-1453) ve Hacı Bayram Veli Türbesi". *Vakıflar Haftası Dergisi*, 4, 39-46.
- Özdemir, R. (1991). Ankara. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 3, 204-209). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özdemir, R. (1998). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Öztürk, N. (2010). Taceddin Dergahı. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 39, 339-341).
- Salt Araştırma Arşivi, (2022, 4 Eylül). <https://archives.saltresearch.org/>
- Sezer, B. (2007). "Hattat Mustafa Halim Özyazıcı'nın Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii'ndeki Yazıları". *Sanat Dergisi*, 11, 11-15.
- Söylemez, D. İ (2017). "Hacı Bayram Veli Camisi Minber ve Mihrap Süslemeleri". *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu*, 3-4 Mayıs 2017, Ankara, 595-606.
- Tanman, M. B. (1996). Hacı Bayram-ı Veli. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 5, 448-454). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tanman, M. B. (2003). Mahfil. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 27, 331-333). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tanman, M. B. (2012). "Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi'nin Mimari Özellikleri". *Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu*, 14-16 Aralık 2012, Ankara, 36-63.
- Tarihi Tabakhane Camii, (2012, 24 Aralık). <https://www.mynet.com/tarihi-tabakhane-camiinde-cikan-yangin-korkuttu-180100606381>
- Taş, H. (2004). XVII. Yüzyılda Ankara. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşkan, D. (2016). "Ankara (Merkez) Cami ve Mescitlerindeki Ahşap Tavan Göbekleri". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 71-101.

- Topçu, F. E. (2020). “XVII. Yüzyılda Ankara Hacı Doğan Mahallesinde Bulunan Sivil ve Dini Yapılar”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 67-87.
- Tunçer, M. (1999). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. YY)*. Kültür Bakanlığı Yayını: Ankara.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, (Cilt 1). (1983). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Uysal, A. O. (1994). “Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler”. *Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986, Ankara, 2349-2367.
- Uysal, Z. (2001). “XIV-XV. Yüzyıl Ankara Mescitlerinde Kalemşi Süslemeler”. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu*, 10-13 Ekim 2001, İzmir, 579-589.
- Uysal, Z. (2005). “Yeşilyurt Köyü Camii”. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14, 309-329.
- Uysal, Z. (2013). “Ankara’da Lale Devrinden Kalem İşi Bezemeli Bir Yapı: Ağaç Ayak Camii”. *Ekev Akademi Dergisi*, 54, 123-141.
- Vekam Arşivi, (2022, 6 Eylül). <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/en/>
- Yavuz, H. (2014). Ankara Evleri Ahşap Üzeri Kalem İşleri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yetkin, S.K. (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.
- Yetkin, Ş. (1993). Çini. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C 8, 329-335). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldırım, S. (2007). Erken Osmanlı (1300-1453) Yapılarında Çini Süsleme. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, A. E. (2016). “Ankara Cami ve Mescitlerinde Ankara Üslubu”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(1), 154-177.
- Zeynel Abidin Camii, (2015, 26 Eylül). <https://emlakkulisi.com/ankara-zeynel-abidin-camiinin-duvari-yikildi/412579>

EKLER
EK 1 RESİM LİSTESİ

Ek Resim 1: Yusuf Oğraş Evi Tavan Pervaz Süslemeleri (Mahmut Akok'tan).

Ek Resim 2: Yusuf Oğraş Evi Penceresi (Mahmut Akok'tan).

Ek Resim 3: Etnografya Müzesi Sünnet Odası Tavanı.

Ek Resim 4: Etnografya Müzesi Sünnet Odası Tavan Pervazları.

Ek Resim 5: Etnografya Müzesi Sünnet Odası Tavan Göbeği.

Ek Resim 6: Ankara Evi Tavanı (Hasan Yavuz'dan).

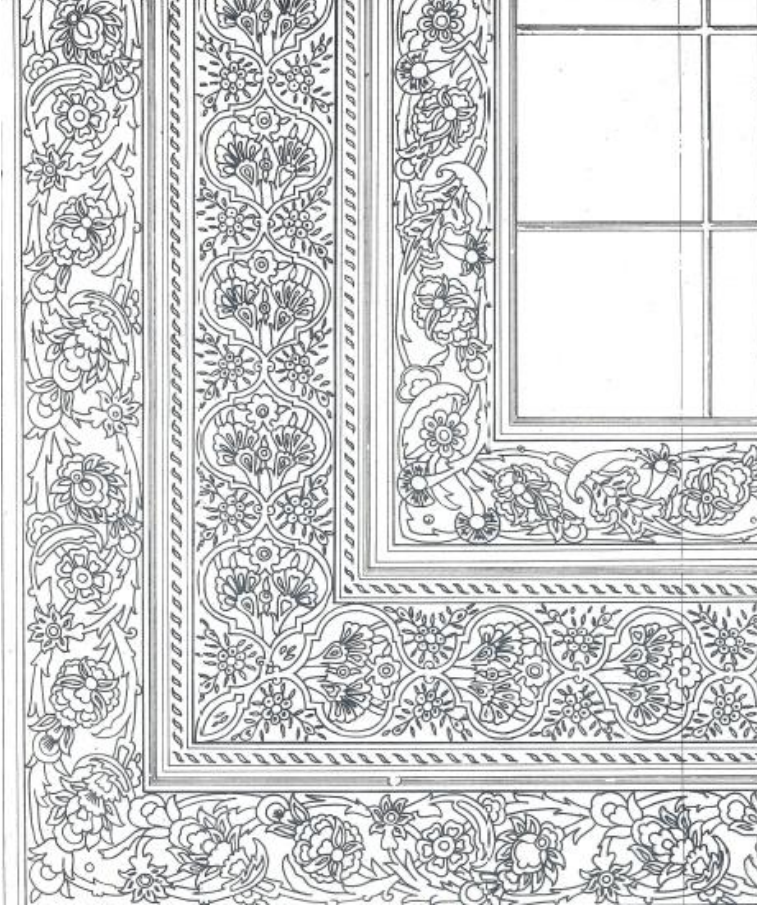
Ek Resim 7: Ulucanlar Müzesi, Ankara Evi Tavan Göbeği Kenar Bordürü (Hasan Yavuz'dan).

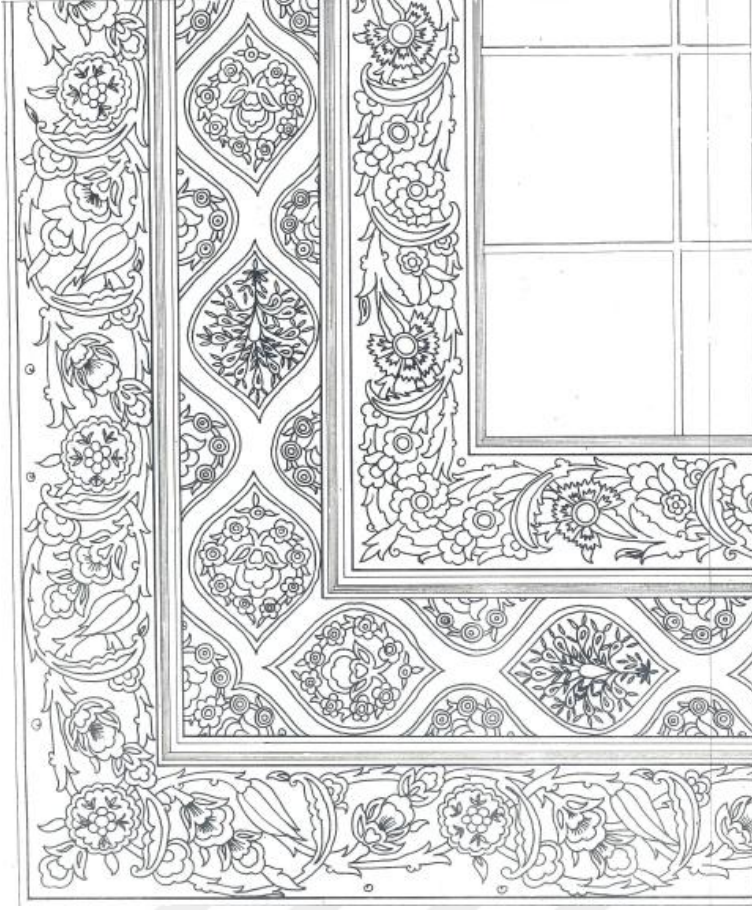

Ek Resim 8: Ulucanlar Müzesi, Ankara Evi Tavan Göbeği Kenar Bordürü (Hasan Yavuz'dan).

EK 2
ŞEKİL LİSTESİ

Ek Őekil 1: Yusuf OđraŐ Evi Tavan Sűslemeleri (Mahmut Akok'tan).

Ek Şekil 2: Yusuf Oğraş Evi Tavan Süslemeleri (Mahmut Akok'tan).

Ek Şekil 3: Yusuf Oğraş Evi Dolap Pervaz Süslemeleri (Mahmut Akok'tan).

